ГОДИНА II. ЈАНУАР и ФЕБРУАР 1912. СВЕСКА 1. и 2.

ДАН

ЛИСТ ЗА НАУКУ и КЊИЖЕВНОСТ

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

УРЕДНИЦИ:
Ог Н. ШКЕРОВИЋ и ДУШАН С. ЂУКИЋ

ЦЕТИЊЕ
ШТАМПАНО У КРАЉ. ЦРНОГ. ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ
1911.

„ДАН“ излази **сваки мјесец.** Годишња претплата за Црну Гору износи 12. Перпера. Претплата се уплаћује полугодишње. Адреса: **„Администрација „Дана“, Цетиње“.** Учитељи и свештеници плаћају 10 перпера, а ђаци 6. У иностранству 3 перпера више. — Свака свеска у књижарској распродаји Перп. 1·20. — Експедицију врши **књижара А. Рајновић, Цетиње.**

САДРЖАЈ

		СТРАНА
1.	М. В. Ломоносов. (Двјестогодишњица његова рођења)	1
2.	Љ. Бакић: Законодавство у Црној Гори	4
3.	М. Броз: Васпитни елементи у Гундулићевој „Дубравци“	18
4.	Dr. Н. Шкеровић: Ђуро Крижанић, његов рад и идеје (наставак)	24
5.	Душан Вуксан: Загребачки рукописи Гундулићева Османа (наставак)	36
6.	Д-р Н. Добречић: Виктор Иго као национални и међународни пјесник (Свршетак)	49
7.	Лав Н. Толстој: О Шекспиру, пријевод П. В-ћа (наставак)	54
8.	Лудвиг Гумпловиц: Индивидум и његова социјална група, преводи Д. С. Ђ.	75
9.	Леонтије Нинковић: Старине у Бањанима	83
10.	Филип Радичевић: Наше старине	89
11.	Митар Јовановић: О полудневној настави	94
12.	Мило М. Вујовић: Како да подижемо наше виноградe?	98
13.	Карло Андерле: Борба с морем, превео с чешког Јов. И. Хајдуковић	105

Књижевност:

1.	Никола I. За 14. Јануара (пјесма)	111
2.	Н. П. Ш.: Живот	113
3.	Ашкерц: Бој на Пироту (28. новембра 1885.), са словеначког превео Душан С. Ђукић (пјесма)	120
4.	И. Тенеромо: Заборављене Легенде, превела с руског А. Мил.	122
5.	Oskar Wilde: Славуј и ружа, превела Љ. Д. Ђ.	127
6.	Вељко Петровић: Српска земља (пјесма)	133
7.	Jean Richepin: Хладно је, с француског превео Перо Ђ. Шоћ (пјесма)	134
8.	Бранимир Ливадић: Госпођа са сунцокретом	135
9.	Умјетничка хроника	140

Биљешке:

Семјон Јаковљевић Надсон. — Народно предање о поријеклу породице Бранковића. — Импресије из књижевности. — Родољубиве пјесме. — Ђиво Буњић Вучићевић. — Богдан Ластавица. — Кад руже цвјетају. — Књижевни часови. — Крај Мора. — Српско-хрватски алманах. — Историја српских штампарија. — Макиавели. — Читанка из лијепе српске књижевности. — Стари Мотиви. — Друштво Српских Књижевника. — Стечај за награду из задужбине архимандрита Нићифора Дучића. — Стечај за Стаменковићеву награду. — Стјечај за награду из задужбине Милоша Ж. Петровића. 141—159

ДАН

Бр. I. и 2. Јануар и Фебруар 1912. Год. II.

М. В. Ломоносов.

(Двјестогодишњица његова рођења).

Могло би се с много разлога рећи, да опсежно и грандијозно дјело Петра Великога не би имало стварне потпуности, да му није било посљедовача и просвијећених прегалаца. Мисао, да се некадашња Московија, са малим и великим кнежевским организацијама и суровим ханатима, веже уз чврсто коријење модерног запада, а да у културном порасту сјеверних богомољаца поникне национална свијест, као најбоља полуга народном напредовању, требала је наћи ослонца у новој руској литератури, умјетности и науци. Споро и хладно, као све res novae, продирале су реформаторске идеје у индиференте, пуне конзервативних подозрења кругове ондашњег руског друштва. Покрет је затекао генерације готово без иједног услова за напредак у правцу нових истина, и друштвених преображаја.

Прави и самосвјесни покретач просвјете, као што каже Пушкин, био је уз Петра I. и Катарину II. човјек, чија је неисцрпива и многострана радна способност постала стожером и бедемом свих каснијих културних настојања.

Михајло Васиљевић Ломоносов појава је, која испуњава читав XVIII. вијек руске просвјетне повјести. Позитиван као наш Доситије, а многостран у својој стручности, као да му је мајка земља француских енциклопедиста, неутрудив у научном истраживању као Руђер Бошковић, а склон рђавој верзификацији као Фридрих Велики, отац физикалне хемије и оснивач руског књижевног језика, демократизатор науке, кога надахњују козмичке љепоте појезијом и трагиком, први камен руског универзитета и критички интелигенат, коме је сав живот руски почевши од женидбеног закона до војне организације био предмет испитивања, строге оцјене и напреднијих исправака — то је био Ломоносов. У тима ознакама била би карактеристика његова.

„Спомени се, да мој дух покоја не зна,
Спомени се мојих напора и труда....“

Тако ће о себи писати, јадајући се другу на свој размрвљени живот, човјек, у чијем је духу поникло толико смјелих хипотеза, које су бацале нову свјетлост на широке комплексе природно научних питања.

Не смије се губити из вида, да је XIX. вијек одао признање научном раду Ломоносовљеву, а да је физикална метода хемијског истраживања, којој је он зачетник, опредијелила смјер и циљ новој хемији. Па и сам Лавоасјеов закон о „неутрошивости материје“ припада првенствено Ломоносову, јер га је он објавио (1760) пуних 29 година прије Лавоасјеа, а пронашао га још 1748.

Међутим, културно стање Русије, које није било дозрело за научни рад оваквих димензија, а и слаба вјера западних позваних кругова у научну привреду Русије, забацише и прегазише радника, који је уми-

рући жалио своје недовршене основе више него свој заслужни а неопажени рад.

Колико је било у њега брижне његе и старања за будућност науке у Русији, лијепо карактерише писмо његово Шувалову послије смрти професора Римана, који је на очи његове погинуо при експерментима са одвођењем атмосферске електрицитете. Ломоносов велича „прекрасну смрт“ свога друга и моли, да тај случај не повуче за собом зле посљедице по науку....

Велике су му заслуге у гранама свих природних наука: у геологији, минералогији, геофизици, хемији, физици и физикалној хемији. Име „Петра Великог“ у руској научној историји с правом му припада. Сав његов опсежни и генијални научни рад, кога је стварала вулканична његова снага, заслужује, да се у Ломоносову поштује великан одличног реда. Уважи ли се и социјални значај његове појаве у руској културној историји, то ће се тиме само појачати праведност и удивљење у оцјени великог његовог имена.

Ломоносов је рођен 8. нов. 1712. год. у селу Денисовки, крај Архангелска. По свршеној гимназији у Петрограду послаше га на студије природних наука у Њемачку. Повратиши се у Петроград постаде асистентом за хемију, а године 1745. правим професором. Умро је 4. априла 1765. у Петрограду.

Љ. БАКИЋ

Законодавство у Црној Гори

(Наставак) (4)

На овом мјесту изложићемо и оне законе, који су донесени прије Устава и послије овога, а тичу се било свих грана државне управе, било појединих већих државних надлештава. Тако долази на ред:

в) *Закон о пенсијама државних чиновника од 1. јануара 1894. године.* Први писани закон о пенсијама чиновника ступио је на снагу 1. јануара 1894. г. И ако овај закон не носи на себи правилну законску одјећу, јер нема на њему у рукопису потписа ондашњих законодавних фактора, који би за оно вријеме били довољни, пошто није било какве прописане процедуре кроз коју пролази један законски пројекат док постане законом, ипак је он био први закон о пенсијама чиновника са потпуном законском снагом. Оригинал његов у рукопису налази се при министарству финансија. Да је ово прави оригинал види се и из тога, што са стране текста његова стоје и двије своје-ручне прибиљешке ондашњих двају министара и чланова тадашњег Државног Савјета, који је узимао учешћа у законодавству — управо био један од фактора при доношењу закона. Прва прибиљешка писана је руком ондашњег предсједника министарства и министра унутрашњих дјела о праву на пенсију љекара и инжињера, а друга министра иностраних дјела о праву на пенсију учитеља основних школа.

Од ступања овога закона у живот види се стална примјена његова на чиновнике који су према њему имали право на пенсију, за све вријеме док је другим

законом замијењен крајем 1902. г., а који је на снагу стао 1. јануара 1903. г., у чијем се чл. 69. помиње стари закон ријечима: *„Наређењима садржаним у чланцима 42—68, укида се досадањи Закон о пенсијама"*. Па и поред овога његову снагу потврђују и многа документа из којих се види, да се и доцније, послије престајања његова, позивље на исти закон, ако је у питању одређивање пенсије каквом лицу, које је за владе његове престало вршити активну службу, и вели се, да се пенсија одређује по *„старом закону"*. И ако се не помиње изриком да је то закон од 1. јануара 1894. год., ипак нема сумње о томе, да се не позива баш на овај исти закон, пошто другог није ни било, а пенсије су се одређивале тачно по његовим прописима.

До ступања овога закона на снагу није чиновник ни имао право на пенсију. Владар је до тада заслужнијим чиновницима одређивао пенсију према њиховој вриједности, али су многи чиновници са дугогодишњом државном службом остајали без пенсије. Напротив од 1. јануара 1894. г. пенсија се одређивала сваком чиновнику који је по овом закону имао право на њу.

Ради тога што овај закон није досада оштампан код нас, те је врло слабо познат, сматрамо за потребно, да на овом мјесту изнесемо цијелу његову садржину. Закон гласи:

МИ

НИКОЛА I

по милости Божјој

КЊАЗ И ГОСПОДАР ЦРНЕ ГОРЕ

Убијеђени, да је по све праведно, да онај који је најбоље године свога живота провео служећи вјерно престолу и отаџбини, буде, према могућности обезбијеђен и за његове старије дане, — и желећи показати овоме реду људи своју особиту богонаклоност, нашли смо се побуђени, саслушав мишљење Нашег Државног Савјета, поставити овај

ЗАКОН

о пенсијама државних чиновника

Члан 1.

Државни чиновници на освову овога закона имају право на пенсију. Пенсија се мјери по годинама службе.

Члан 2.

Године се службе чиновницима почињу бројити од дана њиховог наименовања и то овим начином:

Почетна служба најнижа у војној струци за право на пенсију има се сматрати чин официрски. У грађанским службама почетак је писарски чин при разним министарствима, племенским и финанцијалним капетанима; наименовање професора виших мушких и женских школа; наименовање поштанских и телеграфских чиновника; наименовање свјештеника, који из државне касе плату примају, као и учитеља основних школа.

BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Члан 3.

Према правилу претходног чланка, добијају на основу овога закона, право на пенсију ови чинови војничког реда: официри, подкомандири, командири, бригадски ађутанти, капетани дворске страже, ордонанс официри, ађутанти и бригадири. Чиновници, пак, грађанског реда добијају то право почињући од писарâ и секретара свију министарстава, Великог Суда, љекарâ и инжиниjера на државној служби, племенских и финансијских капетана, окружних судова и варошких управа, управа нахија, дворских секретара, који плату примају из државне касе, па тако редом до предсједника Државног Савјета закључно.

Члан 4.

И чиновник прелазећи из једне службене струке у другу, према приликама и потребама службе, кори-

стује се правом на пенсију, у колико припада категорији чиновника ма које гране, при којој већ по овом закону добија од почетка то право.

Члан 5.

Прије завршетка петнаесте године редовне службе чиновник не добија право на пенсију уопште. Пређе ли их, разумије се, и те ће му се почетне године потпуно бројити у вријеме службе.

Члан 6.

Баш и кад би га какав несретан случај прије навршетка тих година у служби задесио те га учинио неспособним за рад, он по овом закону нема право на пенсију.

Члан 7.

У случају прекидања, па опет ступања у службу чиновник губи године прекида, али му се урачунавају оне године што је прије прекида служио.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Члан. 8.

Државни чиновник добија потпуну пенсију кад наврши четрдесет година службе. Потпуна се пенсија састоји из половине цјелокупне, номиналне плате његове на коју га затече постављење (пенсионисање ?).

Разноврсни додаци, који се чиновнику одређују према извјесним приликама не урачунавају се у количину плате. Велике плате чиновника, као и дипломатских представника или консула на страни, неће се такође сматрати као полазна тачка за одређивање пенсије. Таквим чиновницима одређиваће се пенсија, тек према рангу, који сваки од њих заузимље у јерархији државних чиновника.

Члан 9.

Удовица чиновника прима половину пенсије свога мужа, до њене смрти или преудаје, па он умро прије или послије ступања у пенсију.

Члан 10.

А ако мати малољетне ђеце чиновника није жива, или ако умре или се преуда за вријеме њихова малољества, старатељи се њихови обраћају Државном Савјету, који ће им према нужди и приликама одређивати помоћ из државне касе.

Члан 11.

Чиновник губи право на пенсију за свако оно криминално дјело за које потпада под суд, ако за исто буде осуђен.

Члан 12.

Чиновник прима пенсију и онда кад се исели из земље, губи је тек кад ступи у службу друге државе, а не добије за то дозволу од Његовог Височанства Господара.

Члан 13.

Овај закон ступа на снагу од дана првог јануара 1894. године.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE DUKE CRNOJEVIĆ

Члан 14.

Предсједнику Државног Савјета, Нашему Министру Унутрашњих Дјела, наређујем да се брине о вршењу овога закона“.

Сазнање текста овога закона биће без сумње корисно и оним читатељима „Дана“, који буду имали интереса било да дознаду своје лично право на пенсију, било право својих сродника, чији су они представници. Наше је мишљење, да сви чинови војног и грађанског реда, који су набројени у овом закону имају право на пенсију, ако су провели потребан број година у државној служби по њему, па ма они почели служити у тим звањима и много прије од његова ступања на снагу а то је 1. јануара 1894. г. А из овога даље излази, да сви они чиновници, који нијесу побројани у овом закону, немају право на пенсију и ако су вршили државне послове прије, а и

за вријеме владе овога закона. Исто тако они чиновници, који су имали иста звања набројена у овом закону, али су престали вршити државну службу прије 1. јануара 1894. г., немају права тражити пенсију, осим оних који су је добили Владарском милошћу. Ну, ако је какво звање добило право на пенсију којим доцнијим законом, које се не помиње у овом закону од 1. јануара 1894. год., онда ће важити прописи тога закона.

г) *Закон о чиновницима грађанског реда,* од Никољдана 1902. год. Њим су прописана права и дужности чиновника. Права им нијесу широка нити им загарантована како треба. Неким се члановима закона говори, како чиновник може изгубити државну службу пресудом редовног грађанског суда или дисциплинарног суда, а другим се чланцима оставља излаз влади, да може отпустити чиновника из државне службе, кад год нађе да то интереси државне службе захтијевају. Ријечи „интереси државне службе" растегљив је појам и њим се министар може зломислено послужити, ради постигнућа каквих својих политичких или личних смјерова. Чиновник се поставља указом и од тада му се рачунају године службе за пенсију.

По чл. 10. „надлежно издате налоге својих старијих дужан је чиновник испуњавати, у ком случају одговорност пада на старијега, који заповиједа". *Само судијама не може се издати налог како ће ствар рјешавати или судити* (чл. 5. зак. о судској власти) што излази из начела судске независности. Чиновник је дужан чувати службену тајну и кад из службе изађе. Осуство дају надлежни министри чиновницима свога подручја, а може и шеф надлештва дати до пет дана осуства чиновнику у случају прије̇ке потребе, при чему се не рачуна проведено вријеме у путовању. Ако се чиновник не пријави на дужност у року од 8 дана од како му је истекло осуство, а не оправда изостанак, министар му може огласити мјесто за упражњено. Исто постиже чиновника, ако не пође на ново опредјељење или не изврши

какав наређени му службени посао. Проширење круга рада не даје чиновнику права на особиту награду или повишицу плате. Чиновник има право на накнаду трошкова само онда, ако је при неком нарочито даном му послу имао особитих трошкова, или ако је по службеном послу пошао куда *ван мјеста*. У овом другом случају има право на подвозне трошкове и дневнице према наредби Државног Савјета од Никољдана 1902. Дневница је чиновнику равна оној суми која му припада на дан према његовој систематској плати. Подвозни трошкови рачунају се чиновнику са платом испод П. 300 мјесечно: гдје има колског пута онолико, колика је тарифа за дилижансу или аутомобил, а гдје нема колског пута по П. 4. Чиновник, чија је плата износи П. 300 има права на подвоз колима, гдје има колског пута, иначе и он на П. 4 гдје нема колског пута. Ако чиновник буде одређен у какву пограничну комисију има права на трошкове учињене на репрезентацију, али износ њихов одређује надлежни министар. Чиновник, који путује службеним послом у иностранство, има право на дневницу три пута већу од дневнице према систематској плати. Подвоз му се плаћа за кола, I. класу пароброда и жељезнице, ако му плата износи П. 300 мјесечно, а ако му је плата испод ове суме има права на што и први сем жељезницом што имају II. мјесто I. класе. У оба случаја плаћају им се трошкови за преношење пртљага. За чиновнике које одреди Владар у нарочите мисије не важе ова правила, већ им се трошкови одобравају накнадном одлуком надлежних фактора. Исто тако и кад чиновник путује ван Балканских држава и Аустро-Угарске и Италије, не важе ова правила, већ му се одобрава рачун накнадном одлуком. У пракси се измјенило право чиновника на подвоз по унутрашњости земље гдје нема колских путова. И у овом случају одобрава се плаћени подвоз према поднесеном рачуну, пошто су подвозна средства јако повишена.

У опште је дневница нашег чиновништва врло мала према скупоћи намирница и трошкова при

путовању по унутрашњости. Требало би што прије уредити ово питање на правилнијој основи.

Чиновник може бити премјештен у друго мјесто и друго звање. У овоме случају не може чиновник изгубити ни у рангу ни у плати. При премјештају чиновник има право на селидбене трошкове, осим ако је премјештен по казни или молби. Док је чиновник у активној служби или на расположењу, не смије имати какво друго стално занимање без одобрења своје више власти. Без одобрења Владарева чиновник не може примати поклоне и одличија од страних влада.

Ако чиновник употријеби своје право, да иступи из државне службе, одрекавши се плате и пенсије, он не може напустити своју дужност док му се не одреди замјеник.

Чиновник на расположењу прима цијелу своју систематску плату до коначног разрјешења од дужности. Право на потпуну плату тече чиновнику и за један мјесец дана послије његове смрти.

Шефови надлештава имају право казнити подручне чиновнике за неуредио вршење овим административним казнама: писменим укором, одузимањем плате до три мјесеца, губитком селидбених трошкова при премештају и отпуштањем из службе. Писменим укором и одузимањем плате од 8 дана кажњавају: Предсједник Великог Суда и Првостепених судова, Обласни управитељи и шефови појединих надлештава — сваки над потчињеним му персоналом. Министри изричу како ове казне, тако и одузимање плате до три мјесеца над персоналом своје канцеларије и потчињених му надлештава. Такође министар изриче казну да чиновник не добије селидбени трошак, а дисциплинарни суд, да се чиновник из службе отпусти.

Кривице због којих се чиновник може дисциплинарно казнити ове су: нечовјечно поступање с народом и подручним особљем, рђаво владање, лакомислено задужење, немарност и неуредност вршења службе, непослушност према наредби предпостављене му власти, зломислено оговарање наредаба или поступка власти, и прављења смутње међу друговима.

Надлежни министар може предати чиновника под дисципинарни суд по одобрењу Државног Савјета, ако је учинио дисциплинарни иступ који га чини недостојним за државну службу. Прије ове предаје министар ће дјело ислиједити преко једног комесара, одређеног од стране мин. правде, који не може бити мањег ранга од оног што га има онај над којим се чини исљеђење. Исљедни акти подносе се надлежном министру и овај рјешава предмет, ако спада у његову надлежност, иначе подноси тужбу с дотичним актима министру правде, да је овај пошље дисциплинарном суду.

Дисциплинарни суд састоји се из седам судија, које поставља Владар на предлог министра правде. Судије се узимају из реда виших државних чиновника Дјеловођу одређује министар правде. Дисциплинарни суд врши дужности бесплатно. Оптужени чиновник има право тражити, да се искључи судија за којега би могао навести узроке који доводе у сумњу судијину беспристрасност. И сам судија може захтијевати своје искључење због каквих врло важних разлога. Дисциплинарни суд рјешава о искључењу и његово је рјешење извршно. Према овоме види се, да је законодавац оставио широку слободу суду при рјешавању узрока за искључивање судије. Нема законом предвиђених случајева у којим се само може тражити искључење судије. Оваква одредба у закону била би врло добра, кад би код свих судија у истини била добра спрема и добро схватање свог светог судијског позива. Али, тога не може у много случајева бити. С тога се у судском закондавству таксативно набрајају случајеви у којима може бити искључења судије. Не оставља се, дакле слободној оцјени суда, да ли он по свом убиђењу налази мјеста искључењу или не. Па кад се то у судском законодавству прописује, необјашњиво би било тумачити друкчије и наведене прописе о искључењу код дисциплинарног суда, до тако, да је законодавац имао намјеру да се бар најмање ту морају подразумјети и разлози за искључење, које судско зако-

нодавство предвиђа. При доношењу овога закона није било писаног судског законодавства о томе, да би се могао законодавац позвати на њега. Није се законодавац позвао на судско законодавство ни при измјени овог закона новим законом, по којему је права и дужности дисциплинарног суда наслиједио Државни Савјет. Али, обзиром на општи принцип уведен у свим законодавствима, па и у нашем судском законодавству, да се тражи искључење судије који је у извјесним степенима сродства са оптуженим; обзиром и на то, да су рјешења Државног Савјета, као највишег административног и дисциплинарног суда у земљи, врло важна по извјесно лице о чијем се праву, имању, а донекле и части, рјешава, — не би се смјело никако допустити друкчије тумачење закона и стварање праксе до тако, да се и код дисциплинарног суда примјењују правила о искључењу судија, која су прописана у судском законодавству. Ово правило има важити и код Државног Савјета као највишег административног суда и код Главне Државне Контроле као рачунског суда.

Поступак дисциплинарног суда при расправљању и суђењу сличан је поступку код редовних грађанских судова. Казна може бити и отпуштање из службе. У року од 15 дана по саопштењу пресуде осуђени може молити Владара за помиловање и за то вријеме не попуњава се његово мјесто. Кад се чиновник преда на суђење дисциплинарном суду, може га надлежни министар од службе суспендовати и од плате сасвим или дјелимично. Исто бива и кад чиновник падне под суђење редовних грађанских судова за злочин или преступ.

Против осуда нижих власти за дисциплинарне казне може се жалити министру у року од 15 дана, а против осуде министрове може се осуђени обратити Владару за помиловање. На пресуду дисциплинарног суда нема жалбе.

Дио III. овога закона говори о стављању чиновника у пенсију и о праву на пенсију за чиновнике у опште.

Чиновника ставља у пенсију Владар на приједлог надлежног министра. Њему се не може одбити молба за пенсију, ако се не би налазио због какве кривице под исљеђењем, у овим случајевима: ако је навршио 35 година службе или 60 година живота; ако је физички за службу постао неспособан; и, ако не би могао обављати своје послове због болести дуже од годину дана.

Осим тога по чл. 45. може Државни Савјет, на приједлог надлежног министра, предложити Владару, чиновника за пенсију, „кад нађе да интереси државне службе то захтјевају“. Колика је несигурност за чиновника исказана овим чланом законом, лако је увидјети. О ријечима „интереси државне службе“ и како се може министар њима зломислено користити, раније смо говорили.

Право на пенсију добива чиновник по навршетку 10 година службе. Тада добива 40% цијеле своје систематске плате, као пенсију. Пенсија расте за 2% са сваком даљом годином службе по навршеној десетој години, тако да чиновник, који је навршио 40 или више година службе, добива цијелу плату за пенсију.

Ако чиновник постане неспособан за службу или се из исте отпусти прије навршене 10. године службе, Владар му може путем милости на приједлог надлежног министра одредити извјесну помоћ било једном за свагда било да му се годишње издаје. При одређивању пенсије остављено је Владару право, да може и мимо одредбе овога закона обратити пажњу на ванредне услуге Отаџбини и Пријестолу извјесног чиновника, па му и пенсију већу одредити.

По овоме закону пенсионишу се сви државни чиновници било грађанског или војног реда, па и учичељи. Свештеници имају свој закон од 1901. г. Пенсију може примати чиновник и кад се из земље исели. Пенсија се губи: у случају смрти послије мјесец дана од дана смрти; ступањем у службу стране државе, ако нема дозволе Владаочеве; ступањем у службу своје државе; ако је чиновник осуђен због злочинства

на затвор дужи од године дана; или, ако владање чиновника „служи на јавну саблазан и поругу чиновништва“, у ком се случају даје пенсионер дисциплинарном суду на суђење.

Чл. 53. предвиђа се пенсиони фонд за осигурање удовица и дјеце умрлих чиновника. Фонд стоји под управом министра финансија, који подноси сваке године Главној Државној Контроли рачуне о приходима и расходима фонда. Новчани су улози фонда: улози чиновника од 5% његове систематске плате, једномјесечна повишица при аванзовању, једномјесечна плата при ступању у службу, интерес на капитал фонда и добровољни прилози. Удовица и дјеца умрлог чиновника примају пенсију од дана смрти његове. Количина пенсије износи једну петину посљедње његове плате, ако чиновник није улагао више од 10 година у пенсиони фонд. Ако је чиновник улагао више од 10 година, онда пенсија удовици расте са сваком даљом годином за 1%. Пенсија не може бити ни у једном случају мања од перпера 300 ни виша од перпера 2000 на годину.

Од пенсије удовице и сирочади не може се ништа одузети за дугове умрлог чиновника, а за њихове дугове послије смрти чиновника може се узети до $^1/_4$ пенсије.

Право на пенсију губи се из фонда: кад се удовица преуда или буде осуђена због бешчастећег злочинства; женска дјеца кад се удаду или буду осуђена због бешчастећег злочинства: мушка дјеца по навршетку 18 године или буду осуђена на казну због бешчастећег злочинства. Такође нема права на пенсију удовица, ако се с мужем раставила законитим путем а из ма каквог узрока. Усвојена дјеца немају право на пенсију. Удовица и дјеца могу пенсију уживати и изван Црне Горе.

О пенсијама рјешава Државни Савјет, против чијег ријешења може се незадовољна страна жалити Владару.

Како је врло слабо улагано у пенсиони фонд, односно у државну касу, пошто фонд није ни посто-

јао, до овога закона, то је чл. 68. регулисано и питање о пенсијама чиновника, који нијесу улагали прописано вријеме по овом закону. На име: породица умрлог чиновника има право само на петину плате чиновника, ако не буде улагао у пенсиони фонд по овом закону за пет година или ако не буде уложио вишак улога од 1% који припада за пет година одмах или у течају једне године дана. Ако буде чиновник испунио поменуте услове, онда тек има његова породица право на привилегијум из чл. 58., прва алинеа, да пенсија породици расте за по 1% са сваком даљом годином послије 10 година службе.

Пошто је овај закон мало времена био на снази — од 1. јануара 1903. г. до 4. септембра 1904. г. — то неће бити случаја да се може примијенити привилегија из чл. 58. на пенсију које породице умрлог или пенсионисаног чиновника у том времену. Према овоме овај је закон био добар што се тиче пенсија чиновничких а рђав за пенсије њихових породица, ако су умрли или пенсионисани под владом његовом.

Закон је претрпио знатне измјене, јер је ступио на снагу:

6) *Закон о измјенама и допунама у закону о пенсијама од 6. дец. 1902. г.*, од 3. септ. 1904. г. Главна измјена учињена је у томе: што чиновник задобива право на пенсију тек по навршеној 12-ој години службе а не по навршеној 10. години; што чиновник по навршеној 40. години службе нема цијелу плату за пенсију већ 70% своје плате. Од 12—40 година службе пенсија расте сваком годином са 1.75% те се према овом проценту и годинама службе израчунава количина пенсије.

Ни једном чиновнику не рачуна се у године за пенсију оно вријеме које је провео у државној служби прије навршене 20. године живота.

По чл. 16. овог закона о измјенама и допунама количина пенсије удовице и малољетне дјеце равна је *половини заслужене пенсије умрлога чиновника.* Њим је укинута и одредба чл. 58., друга алинеа, зак. од

1902. год. односно минимума и максимума пенсије породици умрлог чиновника.

Под одредбе овога закона долазе: митрополит, епископи и чланови консисторија. Парохијални свјештеници имају свој специјални закон о пенсијама од 1901. г. а калуђери дају улоге у државни фонд, који их је дужан издржавати до смрти.

Овим измјенама и допунама, као што се види, умањено је право чиновника на пенсију а износ њен, у односу према прописима закона од 1902. г. знатно је мањи.

По својој прилици да је законодавца навела на измјене околност, што нијесу раније чиновници улагали у пенсиони фонд, па се јако теретила државна каса великим пенсијама по закону од 1902. г.

(Наставиће се).

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

М. БРОЗ.

Васпитни елементи у Гундулићевој „Дубравци“

(Свршетак)

Међу женским лицима уз Миљенка пристаје Дубравка, као двије половине једне расјечене јабуке. Она у колу другарица истиче дјевојачку љепоту над љепотом рујне зоре: „Svjetla i draga sred istoči zrak u cvietju zora kaže; nu je zrak ljepši naših oči, na licu u nas cvieće draže; dobiva ures naš veseli primaletje i dan bieli“. Као што је она зора за Миљенка, тако је Миљенко за њу сунце.

Уз њу нема других женских лица дотјераних, а Јељенка сатирица тип је практичне и вјерне жене, која трчи за невјерним мужем, да га спаси од напасти. Пелинка је тип оних жена, које помажу несретњим заљубљеницима. Стојна је жена домаћица, која чува брижно свој дом, жена на којој у истини кућа стоји. Али је зато несретна мајка, јер јој се син дао на разуздан живот, бјежећи за дјевојкама и женама. И он се заљуби у Дубравку, те мисли, да ће њему бити досуђена. Ради те љубави забаталио је сваки посао, пушта, да кућа пропада. Мајка га Стојна одвраћа од тих лудости, како мора свака добра мајка одвраћати своју дјецу од зла.

Сатир Вук је тип човјека себична, материјалисте, који мисли само на добро јело и пиће. Он се весели пиру најљепшега и најљепше, јер се нада доброј печеници и добру вину.

„Ja vas život moj hranim najmilji pečenici ugodnoj i dragoj bukliji“. То је за њега једино уживање.

Осим тих пјесник нам је приказао два типа: Горштака и Дивјака. Дивјак себи уображава, да је лијеп, да све виле морају за њим чезнути. Уображава себи, да знаде веома добро свирати, па се нуди за свирача те вечери. Он не мисли само на љубавно уживање. Неко се заноси за једним, неко за другим: „Tko visoko hlepi znanje, tko zlato Indije slidom slidi, tko za uziti na vladanje vene, čezne, gasne, blidi. Tko u gradovieh stat uživa, tko obra u selieh stanje za se, tko putuje, tko počiva, a tko lovi, a tko pase. Netko crnu zemlju teži, netko sinje more brodi. Na ono se svak poteži, na što ljubav sva ga vodi“. Њега пак љубав гони за Дубравком. И он би хтио бити њезин ђувегија, премда је ожењен, и ако је сатир. Што све човјек себи не уображава, кад га страст заслијепи? Онако рутав, са рошчићима на глави, са козјим ногама, права је грдоба. Ипак он те грдобе не види, него се тјеши, да је најљепши од своје врсте.

„Dva roščića, ki me krune u mjesta su mi od rudeža, a po koži oštre vune od hrabrenstva obilježja, U mom srdcu nije strahe, ma su oružja ruke gole, trkom stižem srne plahe, snagom rvem lave ohole“. Све се даде испричати и приказати у љепшем руху, него што је у истини. И тај Дивјак сатир намисли, како ће се допасти вилама и сâм међу њих ступити, те се обуче у вилинско одијело укравши једној од Дубравчине дружбе, док се је купала у води прије свечаног чина. Мисли, да ће тако сакрити под красним одијелом своју ругобу. Као да одијело чини некога лијепим и паметним и угледним! Додуше има још и данас таковијех људи, који суде по одијелу свакога. Сиромах може бити и паметан и честит, а нема приступа ни угледа, ако није красно одјевен. Одијело покрива многе мане.

Проти тому Дивјакову начелу устаје његова жена Јељенка, која проглашује: „Sunce je s nebesi izvrsne liposti, zašto se ne resi neg svojom svitlosti“.

Позајмљена љепота не вриједи ни код жена, ни код људи. А колики се људи по примјеру тога изруганога сатира Дивјака настоје отетим и укра-

деним туђим дичити и ресити! Али такове стигне судбина Дивјака, којега виле распознаду и отјерају срамотно од свога кола. У тој прилици Јељенка се показа права жена, која свога мужа излијечи од те болести љубакања. Отада му омрзнуше виле и он се одлучи посве предати својој дужности. Много пута је од велике моралне користи за цио живот претрпљење и понижење. Боли човјека такова згода, али тај бол је налик оном, који осјећа човјек, кад на њему врше лијечници операцију, то је бол спасоносан.

Уз Дивјака пристаје други сатир Горштак. И њега је ухватила нека љубавна страст за Дубравком и нека уображеност, да је велики свирач и да је красан, краснији од Дивјака, којега хоће, да извргне руглу. Слушајући њихове разговоре, човјек је присиљен, да се смије и да рече: Ругала се сова сјеници. Колико таштина може заслијепити људе!

Овај призор између та два сатира показује нам, како нико не може бити објективан судац о самом и себи. Nemo judex in causa propria. Свак о себи имаде најбоље мишљење. Тај љубомор и таштина тих двају грдоба, тако далеко их занеси, да се стану грдити и псовати, и шта више готово и тући.

Колико пута видимо у животу тако смијешних призора, а чешће и читамо, како се два богаља натјечу и псују, а обојица су ништа. Предмет смијеха другоме и ништа више.

Но онај Бог, који бдије над појединим човјеком, бдије и над цијелим народима. Он своје синове не запушта, да се утопе у злу, а још мање допушта да се неправда чини праведнику. Миљенку и Дубравци је учињена велика неправда. Они су невини, не смију страдати ради туђе покварености, зато пјесник и приказује побједу честитости и врлине, као особито дјело Божје. Кад се Миљенко колеба и већ мисли на најгоре, кад му одводе миљеницу срца, да буде туђа вјереница и жена, Бог учини чудо, поквари снове опаких људи и Миљенко у истину по правици добије своју Дубравку. Ту се обистинила

она стара наша народна изрека: Човјек снује, а Бог одређује. Ту је обилно поље вјерским рефлексијама о утицају Вишњега на људска дјела. Као што постанак своје слободне државе приписиваху Дубровчани божјој особитој помоћи, тако од њега очекиваху, да ту слободу чува и уздржи. Зато старац Љубдраг на крају своје јадиковке очекује помоћ само од Бога: „Ali u ovomu svemu meni pomoć je ufat sgar s visine na dan ovi posvećeni našoj slobodi od starine“.

Зато пастири и пастирице на крају приносе дарове божанству за побједу правде и врлине.

Цијела драма је дакле пуна васпитних елемената, којима се може упутити младеж на поштење, на љубав праве истинске слободе, која није друго него својевољно вршење дужности, које извиру из наших природних одношаја према себи, Богу и према ближњему. А у провођењу тих дужности састоји се све морално васпитање.

Но не могу свршити овај кратки преглед васпитних елемената у „Дубравци“, а да не споменем неколико красних епифонема или сентенција прикладних за школу, прикладних за предмет домаћих или школских радња. „Grdoća s naprave grdja se ukaže“. Или: „Sami smo uzrok mi svega zla našega“, што се веома добро слаже с оном другом: „Svak je kovač svoje sreće“.

Кад читамо пак ону: „Lubav i sreća smione pomaga“, онда не можемо, а да се не сјетимо оне старе латинске реченице: Audaces fortuna iuvat.

Овим мислим, да сам набројио главне васпитне мисли, које извиру из Гундулићеве „Дубравке“, а које засијецају у морално и естетичко васпитање.

Естетичко васпитање нијесам обрадио, јер је у првом реду дужност морално васпитавати, онда душевно образовати, а тек онда гојити естетички осјећај, који извире из двију првих задаћа.

Светковина слободе је пјеснички замишљена, али није без реалнога темеља, јер је такових светковина било у Дубровнику, а и сада имаде, само што ју је пјесник прерадио онако, како му се чи-

нило сходније за његову сврху. Он је спојио више дубровачких обичаја заједно, како нам то тумачи проф. Марковић у поменутој расправи. Но естетички елемент или, како каже Марковић, пјеснички чар, састоји се у томе, што је Гундулић спојио светковину слободе с вјенчањем младића и дјевојке, који су једно другоме у свему, као слика и прилика, те их чиста љубав сједињује. Но посебних великих естетичких елемената у овој мелодрами нема.

Дало би се, како каже Марковић, изнијети успјелих поређења између појединих Гундулићевих лица и Тасових. Драматичности велике нема. Све је само диалог. Но имаде веома разноликих значајева, који се могу расматрати не само с етичке, него и с естетичке стране. Имаде доста хумора и сатире у тим диалозима, особито у диалогу Горштака и Дивјака (I. 7). у монологу Дивјака и његову диалогу са Стојном, пак с Горштаком (II. 2-3-4)., у монологу Дивјака преодјевена за женску (II. 6) у монологу Горштака (III. 2.) Естетички елеменат видимо у градацији значајева: Вук љуби печеницу и буклију, Пелинка цијени само злато, Стојна чува имање, Загорка лудује за вилом својом, Дивјак иде за љубавним уживањем, Јељенка љуби само свога невјернога и ружнога мужа, Дубравка љуби стидљиво — самој себи исповиједајући своју љубав — свога Миљенка — себи слична и по љепоти и по ћуди, мудри старац Љубдраг љуби само слободу и опће добро домовине.

Осим тих естетичких елемената имаде веома много обиља лирске поезије. Славећи слободу и љубав приноси им у крило бисерје природних красота.

Одмах почетак драме велика је лирска химна даници звијезди, да љепше није спјевао ни Rostand, у наше доба толико слављен, у својој чудној драми „Chantecler“ — сунцу. Треба се много задржати на оној: „Objavi Danice“. Па онда приказ весеља и опће радости у говору Радмила, који вели, да се, сви вијенцемките па и сам тежак своје рало орући земљу... Дубравка у колу дјевојака пјева химну цвијећу: „Cvijeta cvijeće po sve kraje, jasni se istok cvi-

јећем resi, zviezdam cviеće svud nastaje, zora u cviеću zgar s nebesi od cvijeća nam dažd prosipa, kupimo ga družbo mila“.

Колико је пјесничке красоте у говору свећеника, кад спаја вјечним везом два срца одабрана и ставља њихову љубав под заштитом небеса! Онда диалог Миљенка и Дубравке сличан је билисању двају славуја или гукању двају голубова. Пјесничком је љепотом приказано и принашање дарова „Slobodi“. Миленко дарива маслину мира, Дубравка цвијет — ружу румену, Загорко нуди на дар уздахе и вапај, Дивјак вилиње одјеће, којима се бјеше преобразио, Јељенка сâће меда. Вук чашу вина, Горштак свиралу, а остали пастири трешања, сира и других пољских дарова. То све имаде своје значење морално и симболично естетичко.

На крају долази редовникова молба пуна поезије управљена „Slobodi“. Рекох молба, у којој се изразују доброчинства сретна и слободна живљења: „Skladni puci, mirna sela, travna polja, doba ugodna, pune njive dubja plodna, rojne čele, stada bijela.... U jedinstvu, u ljubavi neka draži dan izlazi, ovde našim skladnim glasi, sloboda se draga slavi“.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNOJEVIĆ

Dr Н. ШКЕРОВИЋ.

ЂУРО КРИЖАНИЋ

ЊЕГОВ РАД и ИДЕЈЕ

(Наставак) (3)

II.

Како смо већ рекли, Крижанић је изнио из Москве познату „Кирилову књигу“, која је, како он вели, пуна лажи, јереси и клевета на свети пријесто Петров. Зато он предлаже конгрегацији „Пропаганде вјере“, да лажне тврдње у „Кириловој књизи“ опровргне, и то на „московском“ језику. Крижанић предлаже да одговор он сам у Москву понесе, док би, међутим, неки од папских легата дошао и пред московским народом демаскирао Грке и руског патријарха, који је дозволио да се толике лажи напишу.

Крижанић се вратио у Варшаву да тамо сачека куријин одговор. У случају повољног одговора из Рима, Крижанић је сам намјеравао поћи у Рим, и лично предати курији поменуту књигу. Па ако се конгрегација сагласи, да и одговор напише, — јер по његову мишљу, нико за то способнији није био. Док је Крижанић овако снијевао и правио планове за свој најближи рад, конгрегација је скупљала информације о њему самом. У ту сврху је конгрегација писала 14. маја 1648. своме повјеренику, у Варшави, Петру Сарацену, питајући га: што он зна и каквог је мишљења о Крижанићу.

Петар Сарацен је одговорио у августу исте године, и о Крижанићу да је најповољније мишљење. Међу осталим пише Сарацен, „да је Крижанић највећом готовошћу прихватио савјете св. конгрегације

пропаганде, којој ће он сам дати рачун о своме дјеловању". Даље, вели Сарацен, да је Крижанићу предао поруку конгрегације на њега, Сарацена, упућену, и увјерава да „епископ смоленски, као латински, не само да неће помоћи Крижанићу у његову раду, него шта више, да ће му чинити потешкоће, пошто је према руским стварима рђаво расположен". „То знам поуздано" —, додаје Сарацен. „И мени остаје рећи и врло препоручити Крижанићеву ревност и најбоље намјере."[1])

Изгледа да се Парчевски, епископ смоленски, жалио на Крижанића, код конгрегације, за самовољан одлазак Крижанића из Смоленска; или је Крижанић поднио пропаганди неке услове, о којима ништа ближе не можемо сазнати, или је, коначно, конгрегација пропаганде тражила нека објашњења, преко Петра Сарацена, поводом Крижанићева писма упућеног Леваковићу 1647. год.; послије одласка из Смоленска. Тек у већ поменутом писму Сараценову налазимо и редак „тачке погодбе" —, ну ту је писмо прекинуто, односно даљи текст је уништен. Из онога дијела писма што претходи овоме, мора се закључити, да се и те „тачке погодбе" тичу Крижанића и његова рада.

У вријеме кад се водила ова преписка између конгрегације „de propaganda fide", и Петра Сарацена, Крижанић је био још у Варшави; али је ускоро отпутовао за Беч, због непознатих нам разлога. Његов положај послије одласка из Смоленска врло је неодређен. Ни сам он, изгледа, није знао што треба предузети и камо се окренути; за то је, по свој прилици, и пошао из Варшаве. У своме писму, упућеном конгрегацији, 17. октобра 1648. год. Сарацен, више не умије ништа о Крижанићу казати, већ мисли да је отпутовао у Рим, те му и није могао уручити декрет конгрегације од 1. септембра 1648. г. У овом декрету поручује пропаганда Крижанићу да књигу: „Collectio ex sanctis Patribus rerum ad fidem necessariraum contra Deo odiosos latinos ac alios haereticos";

[1]) Чтенія. Прилож. писмо Сарацена.

о којој је писао из Гродна 1648. г. 13. јуна, одмах пошље у Рим, преко варшавског нунција, и то „по вољи његове светости папе.“

Послије одласка из Варшаве, о Крижанићу не знамо ништа за цијелу једну годину. Сам Крижанић вели, да је „читаву годину био болестан“, те због тога и „*других узрока*“, није могао ни писати св. конгрегацији пропаганде[1]). Ти „други узроци“ нијесу нам познати. Али неке околности говоре нам да леже у Крижанићевом сиромаштву. Конгрегација није испунила његову молбу, нити му дала 600 скуда, које је он тражио још 1647. г. преко Леваковића. Као што конгрегација није испунила његову молбу односно новчане помоћи, тако исто остали црквени великодостојанственици нијесу баш нимало пажње поклањали плановима, којима се Крижанић заносио. Због тога се он често жали конгрегацији, која је или била немоћна, да му у томе пође на руку, или сама није толико марила за њега. Међутим је Крижанићу требало живјети и самоме, и бринути се за стару мајку. „Не могу ја, вели он, „без ништа, без посоха и торбе“, радити на остварењу великог плана“. Те околности нам дају право претполагати, да је Крижанић ступио негдје на службу, да би бар у неколико поправио своје биједно стање. О томе је он мислио док је још у Хрватској био. Сад већ пошто му конгрегација не уважи молбу, и пошто га не позва у Рим, већ му преко Сарацена нареди, да пошље Кирилову књигу, он је имао и оправданих разлога да тражи за себе повољније услове за живот. Да Крижанић ништа није добио од конгрегације, доказује нам и његово писмо од 8 марта 1650. г., упућено на секретара конгрегације, кардинала Масаринија, у којему понавља све оно, са неким додацима, што је писао још 13. јуна 1648. год.

Крижанић моли, да му дозволе повратак у Рим, да тамо опширно реферише о своме путовању у Москву, као и о томе „што је произашло међу мном, т. ј. Крижанићем, и руским патријархом, при нашем

[1]) Чтенія 1903 к. 3., писмо кардиналу Масаринију од 8 марта 1650 г.

разговору".[1]) Предлаже даље, да напише словенску *апологију* на „староилирском", (мисли на старословенском језику), тако, да би је разумјели и Срби, Бугари и Руси[2]). Он поново увјерава да „нема веће жеље него служити св. конгрегацији, а у корист народâ свога племена, које је готово свуда отровано грчком шизмом". „Ја немам, вели он даље, претензија ни на почасти, ни повишења, нити награде, но ако св. конгрегација хоће нек ми одреди неку помоћ па нек ми заповиједа што хоће"[3]). Како се види, Крижанић је готов и даље служити пропаганди, али уз оправдан услов да му обезбиједи могућност опстанка, јер се без ничега ни конгрегацији није могло служити и поред најбоље жеље. За то он и напомиње, да ће, у случају ако његовој молби што прије не удовоље, „бити принуђен потражити неко доходно мјесто", а наравно на вријеме одложити остварење великог плана уније. Признајући да је моменат врло згодан и важан, он поново додаје, да „кад год ме св. конгрегација позове готов сам мјесто напустити и ставити се св. конгрегацији на расположење".[4])

Али ствари су се у конгрегацији знатно промијениле и то на штету Крижанића. Наиме, секретара Инголија старог покровитеља и пријатеља Крижанићева, замијенио је од 1649. г. Кардинал Масарини, који нити га је познавао, нити вјеровао у његове фантастичне планове. А од секретара је зависило готово све у конгрегацији. Његов реферат префекту конгрегације, о појединим предметима, о којима се имала савјетовати и рјешавати конгрегација, био је готово увијек готово рјешење.

Осим тога многе ствари рјешавао је секретар с префектом без пленума.[5]) Тим се и може објаснити оно неинтересовање конгрегације о предлозима нашег Крижанића. Прошло је већ било вријеме кад су се жеље Крижанићеве доста брзо и радо испуњале.

[1]) Чтенія. Прилож. стр. 256.
[2]) ibid.
[3]) ibid.
[4]) Чтен. прилож. 269. страна.
[5]) Kollman *C*, *C*. musejný.

Он ни овог пута не доби одговора, па зато и пише опет 9. априла 1650. год. истоме Масаринију.

Крижанић моли за брзи одговор и понавља исту, пређашњу, молбу, с напоменом да „ћу иначе поћи у Цариград, вели он, с царскијем изаслаником и *тамо остварити своју мисију*, ако ми, додаје, само св. конгрегација поможе“.[1])

Крижанић је свакако „готов ићи куд год му нареде“, али би „најрадије дошао у Рим“, да „открије своју мисао“, и да ради „на саставу апологије“, јер да би била велика штета одложити тај посао“.[2])

Апологију он мисли написати не већ на „староилирском“, него на московском и грчком језику. Готов је тако исто „испунити своју мисију, по жељи св. владика, или у Грчкој или у Московији“.[3])

„Нек је извјесно, продужава он, да ја знам с ким говорим и зато не дозвољавам себи шале, па ако не оправдам обећања и очекивања, у томе малом што предлажем учинити, владике — кардинали свагда ће имати и слободу и могућност учинити са мном што буду хтјели“.[4])

Из овог видимо још једанпут да је Крижанићу потпуно свеједно гдје ће своју мисију вршити, у Московији или у Грчкој. Ту је одлучивао један те исти мотив: жеља обратити сљедбенике источне цркве у католичанство. Питање, гдје треба почети, у Москви или Цариграду, рјешавало се према расположењу и према претпоставци, гдје ће се сигурније доћи до успјеха.

Москови су били необразованији, код њих би се лакше и успјело, а уз то се придружује и једноплеменост, којом се евентуално може послужити при свому послу.

С Грцима је ишло теже, то је Крижанић добро знао и сматрао их за извор свега зла. Али пошто му се јавила прилика да пође у Цариград, зашто и тамо, на извору јереси, не би покушао штогод? Јасно

[1]) Чтенія. Прилож. 269.
[2]) ibid.
[3]) Чтенія — Приложенія.
[4]) ibid.

је, да је Крижанић национално готово потпуно индиферентан. Своје племе познавао је и њим се интересовао само у толико, у колико му је то, по његову схватању, било потребно за остварење његове религиозне мисије; другог национализма и „Славизма" код Крижанића није било. Словенство је подијељено, за њега, на два дијела: православни и католички, — или јеретички и правовјерни. Јеретике треба пошто по то спасавати, независно од тога којему племену припадају. Свој сопствени народ, народ хрватски, сматрао је спасеним на правом путу, јер није имао „несазнаног гријеха", као Руси, Срби, Бугари и др. т. ј. припадао је Риму, а то је било доста. На политичке прилике свога народа он се никад и нигдје не жали, ма да су прилике у којима је живјела Хрватска биле жалосне, управо несносне. Његов идеал био је у Риму.... Био он у злу или добру он вјечно мисли и тежи к „вјечноме" граду. Њему служи, њему посвјећује сав свој живот. Он се само на вријеме удаљује од њега.

Само на кратко вријеме хоће да одложи остварење плана о спајању цркава, тек за толико, како би могао бар донекле подмирити своје материјалне потребе. Али је Крижанић опет био готов у свако вријеме напустити своје мјесто и сав се предати на службу конгрегације „de propaganda fide". — Гдје би вршио своју мисију — за њега је било у главноме свеједно — само је сматрао за најповољније земљиште Москву, гдје је требало придобити само „врхове" —, а масама је управо безразлично коме ће припадати: Риму или Цариграду.... Мислећи тако, Крижанић доказује само своју политичку слаботињу и непознавање чињеница, које је један реалан политичар морао добро проучити, нарочито при остварењу једног таквог великог плана, као што је спајање цркава.

Конгрегација пропаганде је, међутим, заборавила на Крижанића. Изгледа да се већ нико није обзирао на његова писма, јер по свој прилици нико није вјеровао у остварење Крижанићевих планова. Осим тога догађаји у рођеној кући, у Западној Европи,

нијесу дозвољавали курији да се ангажује на Истоку. Крижанић је узалуд чекао одговор из Рима. Напосљетку у октобру мјесецу 1650. г. он уђе у састав свите аустријског изасланика Р. Ш. Шварценхорна и пође за Цариград. Крижанић је ушао у састав изасланства као „талијански секретар“ — и као капелан.

Изасланство је кренуло из Беча 30. октобра 1650. год. Преко Коморана, Пеште, Биограда, (гдје је било 7. децембра), Ниша, Пирота, Софије и Филипопоља, стигло је у Цариград тек 15. јануара 1651. год.

Крижанић није заборавио и поред свога посла као службеник изасланства, на своју мисију. Он је гледао да своје пребивање у Цариграду што боље искористи.

Гледао је да се упозна са стањем грчке цркве, куповао је књиге, упознавао се са људима од којих је могао добити којекакве информације. Он помиње неког ученог преводиоца Никусија Пањајота, који му је показао некакве пророчанске књиге арапске о турским царевима.[1])

Напосљетку пружила му се прилика да и јавно иступи пред грчким свештенством, по поруци Шварценхорна. Наиме, грчко свјештенство жалило се Шварценхорну, на раздоре у грчкој цркви и на продирање лутеранства међу Грцима. Шварценхорн, како он пише у своме извјештају аустријском цару, упозорио је Грке на то, да се на њих подозријева е сами подржавају ширење лутеранске јереси; па им савјетује, да то подозрење одбију од себе. А то ће најбоље учинити, савјетује им Шварценхорн, ако се искупе и јавно предаду проклетству ту јерес. Грчке владике прихватише овај савјет и замоле Шварценхорна, да пошаље неког из царског изасланства, на дан кад ће свечано бити предан проклетству Лутер, његови сљедбеници и други јеретици. Шварценхорн је изаслао свога капелана и „талијанског“ секретара Ђура Крижанића.

Шварценхорн ни у једној од својих многобројних депеша не помиње више Крижанића. Свакако

[1]) Политика II. дио стр. 135. и Толков. Пророч, Собран. соч. Ю. Крижанића II-ой выпускъ, 44 стр.

да је ово јавно анатемисање протестантизама у патријархату шизматичких Грка, које је Крижанић тако јако мрзио, била бар мала задовољштина за њега. Али то није ублажило његову мржњу према Грцима. Шта више он нигдје у својим списима не помиње тај догађај!

Крижанић се из Цариграда вратио опет са изасланством и стигао у Беч 20. маја 1651. год. Из Беча је он и незван пошао у Рим и тамо се склонио у илирски завод св. Јеронима. Чим је стигао у Рим, он се обраћа писмом конгрегацији „de propaganda fide", које нам је познато у изводу, из реферата секретара конгрегације, њеним члановима. Крижанић је тек сада донио поменуту „Кирилову књигу", коју је „по жељи св. оца папе", имао послати преко варшавског нунција још 1648. год. из Варшаве. У своме реферату секретар извјештава, да је Крижанић већ написао и опровржење књиге, те моли да исто конгрегација оштампа. Вели даље, да је донио и неке савјете (considerationes) о шизматицима и мухаменданцима, те моли, да конгрегација пошље нарочите експерте да све то прегледају, оцијене и о свему св. владикама референшу.[1])

Као одговор на ову молбу Крижанићеву слиједовала је порука конгрегације, да он напише „свеопшту библиотеку шизматика". Извршењу ове поруке Крижанић је приступио врло брзо. Дјело је било замишљено на врло широкој основи. Требало је сабрати све што су писци источне цркве написали против латинске цркве и све то опровргни. Требало је доказати лажност тврдње писаца православне цркве, а књигу издати на московском, и старо- и новогрчком језику, тако да би могла послужити и Грцима и Словенима.

Крижанић је радио доста брзо, 31. јула 1656. године био је готов први том.[2])

[1]) Чтенія. — Прилож. 264. стр.

[2]) Цио назив књиге гласи:
Bibliotheka schismaticarum universa, omnes sehismaticorum libros hactenus ipmesto duobus tomis comprehendens, primum quidem a duodecim auctoribus, tribus linguis graece antique, graece moderne et moscovi tice composita, nunc autim latine verbatim redita et confutata a Georgio Crisanio. — B. Rad књ. XVIII. за 1872.

Радећи но овом опширном дијелу Крижанић је живио у светојеронимском колегију, и како изгледа био је капелан папске гарде.

Занимљив је један случај, који се десио у колегију св. Јеронима, за вријеме Крижанићева пребивања у њему. Настало је питање: да ли су Словенци Илири, а према томе: да ли могу бити примани у завод св. Јеронима? Крижанићу је пало у дио да ово питање проучи и даде своје мишљење, с научне тачке гледишта.

Мишљење Крижанића је било неповољно за Словенце, јер не само да их није могао признати за „Илире“ — већ је Крањску и Корушку урачунао у *њемачке земље*!

Према томе оспорава право Словенаца на Светојеронимски завод, и шаље их у германски колегиј. Доиста се такво мишљење од једног свјесног Словенина и словенског патриота није могао очекивати; тим више се може уписати у гријех Крижанићу, као непосредном сусједу Словенаца. Истина Крижанић је доцније ублажио то своје мишљење, али његов први реферат, који је био постављен на „географско-историјској-научној основи“, како га називају противници Словенаца, служио им је и даље као моћно оружје противу њих.

Међутим Крижанић је радио и свршио први том универзалне словенске библиотеке, средином 1656. год., али није наставио рад. Он се по прилици увјерио да ради један мртав и узалудан посао, његов авантуристички дух није се могао смирити над хартијом, није се могао задовољити прелиставањем старих књижурина. Њему се чинило да на мјесту живом ријечју и личним присуством може учинити много више, шта више, да може потпуно остварити свој велики план. Тамо у далекој Московији, међу оном дивљом масом, треба запалити зубљу, треба рећи живу ријеч, па ће одједанпут спанути копрена с очију, коју су коварни Грци ставили на очи руских дивљака. Тек онда, онда ће Крижанић бити велики, онда ће Рим признати његове заслуге. Као сваки фанатик, који се неподаје реалним разлозима, Кри-

жанић је тврдо вјеровао у остварење свога плана. Он се није ни мало обазирао на шестотиногодишњи живот руског народа, који је провео у „мраку грчких лажи", како Крижанић крсти православље.

Осим тога, њему је напоменуло о Московији, руско изасланство, које се у то вријеме бавило у Фијоренци. Изгледа да се Крижанић на неки начин и видио са изасланицима, јер у „Политици" неколика пута говори о њему.

Свакако он замоли конгрегацију да га поново пошље у Московију. Иста му одговори декретом од 1. октобра 1657. год., којим га назначава у мисију за Московију, али с клаузулом „ако се св. отац папа сагласи на то". Папа свакако не потврди ово рјешење конгрегације. За то 1658. год. Крижанић моли да га отпусте из Рима, јер да мисли поћи к своме староме добротвору (suo benevolo) и покровитељу архијепископу стригонском (de Strigonia). Моли да му даду неку помоћ и *опросте му што је предузимао* тако велико дјело, као што је сједињење цркава. То су биле и остале моје жеље додаје он.[1])

На поновну молбу Крижанића, конгрегација одговара: „Свети (т. ј. папа) је рекао, да је којешто чуо о њему, и њему се чини удобније помоћи му (Крижанићу) неком стипендијом, да би могао у Риму свршити започето, против шизматика дјело". И конгрегација му збиља одређује стипендију од 6 скуда мјесечно, коју је имао уживати за једну годину, док се види што би се могло друго предузети".[1])

Али Крижанић не бјеше од оних, који се лако одричу својих намјера, и он се ријеши да не послуша наредбу својих духовних отаца, ма да је донесена по жељи самог папе. Крижанић је мислио, да је боље не послушати једну формалну одлуку, него пропустити један тако згодан моменат за остварење свога великог плана. Сасвим је одавно мислио Крижанић, да ће му ту непослушност лако опростити, кад се понтификат римског првосвештеника

[1]) Собр. Сог. Ю. Крижанича III. выпускъ 23 и даље. — Чтенія 1909. год. кн. 2.

рашири на цијелу Русију, а отуда на цијело Словенство. Његово правило „гдје се не може прескочити, треба се провући“ — вриједило је за Крижанића не само међу шизматицима, већ и уопште у животу. Он је у осталом видио да се конгрегација не само не заузима за остварење његова плана већ му чини сметње, и како се њему чинило неће или не може да разумије његове намјере. Шта више, њега је вријеђала та индеферентност курије, па је и то могло послужити као узрок његова самовољног одласка.

Разумљиво је, да му је опет пред очима лебдјела тамна и неразумљива Московија. Он је хтио видјети и просвијетити оне дивље душе и обратити их к врелу вјечне истине, к престолу св. Петра, к правој вјери.

Он је напустио Рим негдје течајем 1658. год. и упутио се у Беч. Ту је он по својој прилици стигао руско изасланство, које се враћало из Фијоренце, ако не већ у Венецији. Изасланство се упутило даље и у Кракову било 20. децембра 1658. г.[1]) Крижанић је међутим узео други правац. Он је пошао из Беча на Лавов, па даље на Дубно, Паволоч, Љешанку, Перејаслављи Њежин, гдје се задржао цијелих шест мјесеци, код њежинског свештеника, доцније епископа Максима Филимоновића. Он је и „хранио“ нашег Крижанића.

Крижанић је остао у Њежину због војне, која се водила између Русије и Пољске. Крижанић ни тада није престајао мислити о своме плану већ је гледао да искористи све што се искористити може. Већ у Њежину, он је почео радити на томе, да отвори себи врата у Москву. За то он и пише три омања публицистична чланка, у којима брани интересе Московије и говори против Пољске. То је његово: 1) „Putno opisanje od Lwowa do Moskvy;“ 2) Rječ Čerkesom; 3) Rasmatranje o carskom veličanstvu[1]).

Осим тога Крижанић биљежи све, што му је доцније могло помоћи и препоручити га у Москви, а с друге стране све што му је могло служити као

[1]) О садржини чланака биће проговорено опширније на свом мјесту.

доказ против православне цркве. И ту се испољава његова карактерна црта — дволичност.

Да би отклонио од себе свако подозрење Крижанић је затајио своје право име, вјеру и чин, мјесто рођења и народност. Он се већ именује: Юрій Сербенинъ, или Сербенинъ Юрко Ивановъ сынъ Билишъ; што ћемо видјети доцније.

Дакле, Крижанић ступа у предјеле московске државе, не само с тајним планом, већ и с лажним именом, народношћу и мјестом рођења.

Према томе отпада његова тврдња, да је дошао: „в московске государство служити великому государю", и да је то његова „права намјера". Није тачна ни Крижанићева тврдња да је „из сербскіе земљи пашолъ 167 г." (т.ј. 1659), јер како смо видјели он долази из Рима.

Из тога слиједи, да код Крижанића, до његова доласка у Њежни, није настао никакав преокрет, како је хтио доказати Јагић, Брикнер, Перволф и др. А да није ни послије тај преокрет наступио, то ћемо видјети из даљег разлагања.

За сада треба напоменути само толико, да Крижанић није измијенио ништа у своме плану од 1641. г. Чак и начин и средства за остварење истог остали су онакви какве је предвидио у свом првом плану. „Циљ оправдава средство", остало је надаље девизом Крижанића.

О Словенству је мислио и старао се само у толико, у колико је то засијецало у његов религиозни план.

Према Словенству, као народно-политичкој јединици, Крижанић је био потпуно индиферентан, што ће се видјети из детаљнијег расматрања његових списа.

(Наставиће се)

ДУШАН ВУКСАН:

ЗАГРЕБАЧКИ РУКОПИСИ ГУНДУЛИЋЕВА ОСМАНА

(Наставак) (3)

Пјевање друго

2. koja srneš s' nerazbora
d, bez razbora
3. bez bojazni i bez straha
k, brez — brez
4. gdi poguba tva se otvora
c, e, f, h, gdie
7. trudna dila tim su ugodna
d, f, g, h, i, j, diela
8. i najteža laka tebi
h, j, k, a najteža
9. u ponosnoj tvoj pohlepi
b, e, i, toj
10. sinje more mlaca utopi
k, mladca
12. a sunčani zrak rastopi
k, otopi
13. tebe uza se i oni ima
c, i on
15. gdi se s'kolim sunčanima
b, i, s konjim
17. Car Lesandro s' tobom hode
j, k, Lehsandro
19. plaka, da se još nahode
b, e, i, plaka, da se ne nahode

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

21. s' tebe i otmansko plaho diete
b, e, h, i, s' tebe otmansko

23. ne razbiruć' od prie štete
g, h, razbirući

26. mlagjahan se još ne puti
c, mladjahn; d, uputi

27. dokli vjerne i uzdane
k, verne

30. što još mlados tebi ne da
h, i, što još tebi mlados ne da

31. ka sve volje samo sili
b, e, u svevolji samoj sili
d, u svevolje samoj sili
f, ka sve voljom samosili
g, ka u svevolje samo sili
i, u svevoljnoj samoj sili
j, ka sve volje samosili
k, ka sve volje samosili

33. pršeće su tve odluke
e, pržeće; a, g, j, tvoje
ст. 33—96 нема у рукоп. d.)

39. prie vremena nemo' u cvieću
e, bremena

43. plemenite toj su želje
e, i, to

45. nu od pogube ne čuvati
f, nu se od pogube ne čuvati

46. ni tvrdit' se od zasjeda
h, ni utvrdit' se od zasjeda

48. bez razbora i bez reda
k, brez — brez

51. a u tamni skut zatvora
j, i u

52. ljute zmije, vrle zvieri
e, ljute zmije, tamne zvieri

55. svak čas mis'o čuti jaču
f, h, misao

58. veće sumnje, vrlje strahe
e, f, vrlije

65. s' učiteljom i stražnikom
h, f, s učiteljem

66. ženskiem k' caru hrlo poje
h, j, ženskiem caru

67. znajuć pod kletvom da velikom
e, znajuć kletvom pod velikom

68. car se i njima odkrio je
b, e, car da i njima otkrio je

ст. 69—72:

došad svaki glavu skloni
sprid na prsi desnu stavi,
skut na usta carski doni,
i ponižen sviem se objavi

b, e, i,
paša snižno (b, sniženo) glavu skloni
spried (b, sprid) na prsi desnu stavi
usta na skut carski doni
i podnižen (b, ponižen) svim (b sviem) se objavi

к ст. 69. c, došav

73. usred mjesta izpisana
a, upisana

74. zlatniem cvietjem više modra
e, i, zlatniem slovim

77. vrhu saga tkanieh zlatom
b, e, f, i, tkana; h, tkaniem

78. stoji tugdjela z'gar crvena
b, e, i, crliena

80. sva napravom izvezena
i, svom

89. vrh kamenka svim bogata
b, vrh kamena; e, vrhu kamena

90. siva perja trepti kita
f, sinja perja; i, perje(!)

93. mlagjahan se car ponosi
k, podnosi

100. poče vezier govor taki
i, k, vizir

105. nu čas ova, na koju me
h, čast

107. udahniva smjen'je u me
g, i, h, udahnjiva

110. s' kih poljačka dobit slidi
d, e, Poljaka

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

113. kud kučaju me besjede
a, b, kušaju

114. ako tvoje carstvo prosi
b, e, h, i, ako carstvo tvoje prosi;
c, ako znanstvo tvoje prosi

120. da opet na taj sto ga uspenju
b. e, h, i, na ta; f, na tvoj.

121. i bratja ti živu istino
e, h, i, braća

125. i da joj se toj ne zbude
сви рук. осим a, b, c, to

127. ne bi ošla tvorbe hude
f, ne bi uzela

128. za utvrdit' se vik carica
b, e, i, vrh carica, d, viek carica

129. bratju bi ti bez milosti
e, h, i, braću

132. i drugi put ne bi upala
h, pala

133. vele ona zna i smije
b, i umije

138. u najgluše doba od noći
h, u najgluše doba noći

[У с. 139. у рук. i, иза „zapina" написано је другом руком „sočinja"]

140. zovuć' pak'o k' svoj pomoći
b, e, i, zovuć' pak'o svoj pomoći, j, zovuć pako svojoj pomoći

142. raspasanoj u haljini
j, k, rasprsanoj

143. зарез је у рук. g, иза „prutom", а не иза „kose, што даје сасвим други смисао; наиме:

141—144:

s' lievom nogom stane izutom raspasanoj u haljini, prospe kose, crniem prutom oko sebe krug načini.	g,	s' lievom nogom stane izutom raspasanoj u haljini, prospe kose crniem prutom, oko sebe krug načini.

148. neposlušnim dusim vikne
h, neposlušniem dušim; b, c, d, e, i, neposlušnim duhom

151. i na ovnu priko sinje
d, priko zimnje

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

155. gdi vještice podno oraha
осим a, b, c, k, сви рук. gdie

158. glad ti u vojsku posla iz pakla
g, glad ti u vojsku posla pakla

159. ki ti veće neg' mogući
b, e, i, ki te

160. mač poljački vitez zakla
k, meč; b, poljačkih; e, i, poljačkieh

164. u Ugrovlasieh rodila se
e, i, u Ugrovlasih

165. od njih na z'o put se stavi
f, i, zao

167. da bio mjesec okrvavi
h, misec

172. povjetarce vihrim žeže
g, vihrom.

176. pticom, zvirim, dubom, stinom
d, e, f, h, j, zvierim; g, i, zvieri; h, stienom

177. odmetna je kaurkinja
b, e, i, odmetna e ona Grkinja.

178. pokli u vjeri toj se zače
b, i, a u vjeri; f, er u vjeri

180. svi zakoni se od nje tlače
d, svi zakoni s'; i, zakoni se svi

181. ne ima od duše sve spoznan'ja
j, u duše; a, g, k, svoje; j, k, spoznanja

183. njoj su u njoj sva uzdan'ja
e, sva poznanja; i, sva ufanja

184. ona njoj je bog i duša
j, ona njoj bog i duša

186. po njem se uzda sviet vladati
a, po njem s'

189. do carskoga istom stola
h, od carskoga; d, e, f, g, j, ištom

190. odkli pade, da uzrasti
h, dokli

194. zna, s kojim se vid zasliepi;
a, g, h, k, zna kojom se; d, e, i, j, zna, s koiem;
f, zna s kojom; j, zaliepi

195. u raskošah i milosti
сви рук. u raskošah u milosti

196. obliepi se, dokle oliepi
b, d, e, f, dokle osliepi; k, dokli oslipi

198. žudeć' liepos; po pogledu
осим a, b, c, сви рук. sudeć; i, lipos; b, e, u pogledu

199. za poklon ju caru poda
осим a, b, c, k, сви рук. za poklon je

200. Mahumetu, tvomu djedu
b, dundu

201. sve se ovo od nje kaže
a, h, sve se ovako; j, sve se okato(!)

203. ja mnim mnogo da se laže
j, ja mlim

205. tim potrebne ja tri stvari
j, tim potrebno, k, potribno

206. tve svjetujem carstvo sada
b, e, tvoje

215. i sve, što ti prieča puta
i, prieči, k, priča,

217. a za bratju najposlie
d, e, g, i, braću

221. vezier, cara ki je najbliže
e, h, vezir; i, k, vizir; j, vizier

223. učitelj se hodja diže
a, f, g, h, j, k, a učitelj se hodja diže

225. rob, ki vjerno dosle uči
g, j, k, verno

228. s carskom slavom zakon boži
e, h, i, carskom

229. kroz ma usta čuj svjet stavni
сви рук. осим a, k, proz

230. koji me nebo riet nadiše
a, b, c, d, i, j, k, ki me; h, kim se

233. nemo' slavni care od cara
сви рук. осим d, nemoj

234. u pogubi tvoje glave
i, u pogubi od tve glave

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

236. trepti, i š'njom sve nje slave
a, trepti i s njom vječne slave
238. zgine u tebi, što je resi
e, gine
239. gdi čestitim još porodom
e, f, h, i, gdie; d, e, f, g, i, j, čestitiem, h, s čestitiem
242. ako budem riet' odveće
i, rieti
244. tko u svietu izdat neće
d, ko
247. pod nogami evo tvojima
a, i, j, k, tvima
250. i vezierove uspomene
e, f, h, vezirove, i, k, vizirove
252. ču od tvoga sluge mene
d, j, čuj
254. da tve carstvo ljubi pravu
c, ljubu
255. uzme, prie neg' se uputi
b, c, d, e, f, i, odprie; k, pria.
256. boja istočna sliedit' spravu
f, slavu
257. ne robinju ne poznanu
b, e, neg poznanu
259. neg' gospogju izabranu
h, k, gospoju
265. u kojoj se nać' se muci
b, e, u kojoj se naći muci
d, f, h, j, k, u kojoj se naće muci
i, u kojoj će se naći muci
268. i nakon njih koji budu
a, g, k, uzbudu.
272. daće tužbam govor taki:
e, f, g, h, i, k, dat će; a, tužbom
ст. 273—276 нема у рук. a, и g,
275. ako je žena oca moga
k, otca

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

276. pastirica zaplienjena
d, f, h, pastierica

279. smerni gorštaci u planini
d, h, smierni; b, e, i, gorštak

280. matere su moje oci
j, k, moi

281. djeda očinieh bojna ruka
g, j, očinih

285. djed moj carski zgradi i sasta
e, djed mi carski

286. dvor, ki sunčan zrak nadsiva
h, hram, ki; k, zdrak
b, e, dvor, ki sunčan svedjer siva
i, dvor, ki, sunčan svedjer nadsiva.

289. dvorili su kitni zlata
b, e, i, dvori mi su kitni zlata

290. jednieh plemići usred grada
b, jedniem plemićih; c, jednieh plemić; e, jedniem plemić,
i, dvoreni od plemić usred grada.

299. tko sad vidi, tko li prie
d, ko — ko

303. a ovčarica s' svieta glavom
j, a ovčića; b, c, d, e, j, a ovčarica svieta glavom

305. Cesar njemški, kralj franački
d, e, f, h, i, k, niemski

306. španjska kruna, Leh čemerni
h, španska; e, f, Lek

308. i česel-baš poluvjerni
a, i česelbaša; b, e, i, i kasalbaš; k, poluverni

309. knez moškovski s' prekopskieme
f, moskovski; j, Moskovci (!)

313. a ti sam, ki na svem sviti
g, na sviem; h, na sem; g, svietu: (: ст. 315. vidieti (!)

314. kralj si od kralja, car od cara
h, kraljski od kralja; j, kralj od kralja

318. trag Osmanov svegj izlazi
b, trag osmanski; e, f, i, trag osmanski; g, h, k, trag Otmanov

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

320. plemstva u ženah tko ne pazi
i, plemstvo u ženah tko ne pazi; e, plemstva u ženam

321. da sred srca, nescien', tvoga
b, d, e, f, i, ne cien; h, k, ne cin

323. da od koljena kraljevskoga
c, da kol'jena

325. od ruskieh cara izhodi
a, od Russieh

326. Miholjskoga kći je bana
a, Miholjačkoga kči je bana
i, Miholskoga kuće je bana
h, Miholjskoga hći je bana
k, Miholskoga hći je bana

327. svietliem očim bio dan vodi
h, oči

329. Tatarin ju ocu ote
сви рук. осим a, b, c, je

330. i tvom čaćku caru Ahmatu
j, i tvom caru čaćku A.; b, c, Ahmetu

331. za zamjernos od l'jepote
g, zamernos; i, lipote

334. raških kćeri gospodične
b, i, rajskieh; j, rajških, h, raških; h, hćeri

335. rajska bješe kieh l'jepota
g, j, kih lipota

336. bjehu carom ljubi slične
a, c, g, h, j, k, carim; c, ljube

307. tvoji djedi toga cieća
d, tvoji djedi cieća toga; e, gi, i, cića

339. slavna Ivana Palkošića
a, c, Čarnoevića; d, Paleologa; g, h, j, k, Crnoevića

349. uzmi dvije, tri i četiri
a, d, g, h, uzmi dvije, tri, četiri

353. s izbranom ćeš ljubi otiti
b, s izabranom

354. ti pokojit' bojne trude
h, ti pokoiti

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

356. da ti ovdi carstvo bljude
b, e, i, da ovdi carstvo tvoje bljude, f, da ti carstvo ovdi bjlude
358. nova mjesta, nove sriće
e, sreće.
360. i od bratje ti straža biće
осим a, b, c, braće
361. ni mož' sumnjit, da on tada
h, ne mož'; j, sumljit', k, sumnit
364. odmetnik se ne učini
осим: b, d, e, i, odmetnik se tebi učini
365. tko Otmanović nie od starieh
d, ko; g, h, j, k, starih (: c. 367. carih)
368. koji mu će bit' unuci
h, biti
369. tve češ carstvo podpriet' tako
b, doprieť, j, opriet
373. hogja dospje, ali smino
b, ali siono; e, f, h, i, ali smiono
374. slidi za njim hadum crni
e, f, h, i, j, sliedi
375. slavni care, tać jedim
b, e, f, tač jadovno; i, tač usiono
376. vas trag gubit' svoj ne srni
b, e, vas trag crnit; f, h, i, j, k, tvoj ne crni;
a, tvoga traga ne pocrni
381. robu je ovo dosta otkriti
i, dosta odobriti
382. diljit rieči triebi nie
j, dilje; a, c, g, h, j, trieba; k, triba
383. pred oniem, ki na sviti
d, e, f, g, h, j, prid; d, prid oneziem
385. za to ako je vaša želja
f, g, h, j, k, samo ako; h, tvoja želja
386. u istok s' vojskom putovati
d, s' vojskom u istok
388. utvrdit' se prie ne krati
k, pria

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

389. dvjema sabljam na dvie strane
g, na dve

391. a sve pustit' bez obrane
b, e, f, g, i, j, a svoje; f, puštit'

392. za inieh hitat', zla je odluka
g, j, za inih

393. najprie mudar način gleda
a, g, mudar najprie; f, najprie mudros

394. da uzdrži što je njegovo
d, što je njegova (: c. 393 nova)

395. prostire se pak naprieda
d, e, i, prostere se

396. i prihita jošte novo
осим c, и h, сви рук.: i prihitat ište novo

397. carstvu tvomu cieća toga
g, tega (: c. 399 poljačkoga)

400. s' prva iskat da mir slidi
g, iskati; f, g, sliedi

406. višnji ukloni tuj nevolju
d, k, tu

409. koje strane ki li puci
k, i, koji li puci.

412. a ne vedru čelu sreću
d, e, f, i, j, sriću

413. tko vojvodi i vitezu
d, ko

414. Kotkoviću da odoli
b, tko, tko viku da odoli

415. Radovilskom ko li knezu
h, Radolvinskom

418. ban Zborovski ke nastupi
c, g, j, pan; b, Zboraski; c, Staranski; d, Borovski; f, zboraški; h, zbaravski; b, f, nadstupi

419. ku li tvrgju i ogradu
h, obgradu

420. da Zamoški ne razlupi
a, c, g, h, j, Zamoski; b, e, f, i, Zamovski; d, Zamorski

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

421. ali obranit' te države
i, al'
422. ka će oružja čije desnice
i, ke desnice
428 doprie do istieh tvojieh šatora
g, istih; d, f, j, tvieh; e, i, tvih
429. gdje u slici ognja živa
i, gdi; j, gdje uzlazi(!) ognja živa
430. reseći je teško oklopje
k, reseći ju
440. od vojvoda i gospode
d, voevoda
444. i za ime steć' od slave
j, steći
446. proz led teče i proz vodu
a, d, h, k, kroz — kroz
451. s' pomnom stražom čuva' i bljudi
h, s pomnjom
453. pače tvrdieh od obzida
b, e, i, j, obsieda; h, zasieda
454. gdje je zatvoren, oblas vaša
d, gdi
455. pomnu i uzdanu stražu prida'
f, pomnju
456. komu od vjernieh tvojieh paša
a, ikomu, g, j, tkomu; h, j, k, vernih
462. a car stavno kliče u glasu
d, stavan; h, stavnu
463. živi dundo, sva kolika
f, živ i,
464. i ma bratja živa da su
d, e, braća
465. bog ukloni, da onoga
h, onega (: 467. ovega)
468. sjedio je, gdje ja sjedim
d, e, f, g, sidio; d, gdje sad sjedim
469. ako sam ja sad uzmnožan
d, ako ja sam; j, sada

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE GRNOJEVIĆ

470. i on u bitju bi mojemu
d, e, f, biću

471—472: i ko je život svoj podložan meni, i moj tač bi njemu — e, i, i ko je život meni podložan njegov, i moj tač bi njemu

476. utvrdiću mu slobodu
j, moju

478. da od pastorka mrzi sina
d, da pastorka mrzi sina; e, i, da od pastorka voli sina

479. čudit' mi se nije od toga,
b, d, e, f, čudit' joj se

482. i po tminah noćnieh jaše
b, e, i pod; d, noćniem

484. vilinstva me nje ne straše
h, vilenstva

485. nu sad hrlo gdje prostiru
d, g, gdi

487. sve gospogje da se izbiru
e, g, h, i, j, gospoje

489. za tiem po tom bio dan svane
e, za tim; f, bijo (!)

490. poklisar se naš odieli
b, i, poklisar se neka odijeli

492. mir ponesi, ki svak želi
b, e, f, i, ponese, h, odnesi

493. a na stražu stani jedan
a, i na stražu

495. neka u napried nie vriedan
b, nij'

496. utjecati već s' privara
a, b, e, f, g, h, j, utjecati viek; e, g, prievara

497. crnac hadum odi skoči
a, h, j, k, ovdi; остали рук. ondi

498. i iznać' se vile obeća
b, e, i iznaći vile obeća; j, vili

(Наставиће се).

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Др. Н. ДОБРЕЧИЋ:

Виктор Иго

КАО НАЦИОНАЛНИ И МЕЂУНАРОДНИ ПЈЕСНИК[1])

(Свршетак)

Виктор Иго је пјесник, око којега се готово све нације такмиче о част, да су га оне инспирисале, и за то га оне сматрају и поштују као свога пјесника. Како се могу објаснити оне велике почасти, читаве Европе, она општа оплакивања, она општа туга и жалост за оним, чије име бијаше постало синоним домовине? Који су узроци створили тако интензивну, тако јаку симпатију између Виктора Ига и читавог свијета? Без сумње он бијаше већ у почетку свога рада узео свој полет изван граница Француске. Он је сачувао из својих првих година, које је провео у Италији и у Шпанији, неизбрисиве успомене, а у својим дјелима „Les Orientales“ насликао живим бојама оријент грчки, оријент турски, Дунав, Дон, оријент азијски, египатски, маварски и шпањолски. Он је пропутовао Швајцарску, Њемачку и Белгију, а његова моћна машта бијаше га пренијела на све дјелове старога континента, па и на другу страну Океана. Заносећи се Шекспиром и Бајроном он је узео за предмете свога пјевања Кронвела и Марију Тјудор; а угледајући се на Шилера и Гете-а опјевао њемачке „Les Burgraves“, т. ј. градске начелнике. У Италији је узео Ангела и Лукрецију, а у Шпанији Рија Блаза, Hernania и Торквеладу.

Али сва ова посматрања не би била довољна, да објасне оно ентузијастично дивљење свијета за

[1]) Извадак из јавног предавања.

Виктора Ига. Нека чвршћа веза спајаше свијет с њиме. Он бијаше срцем сједињен с другим народима; с њима је подијелио своје душевне болове, своје муке; он бијаше тумач њихових осјећања, и љекар њихових недаћа. 1851. године написа у „Feuilles d' Automne“ хуманитарну професију, коју је цио свијет страсно читао. У њој Иго набраја све невоље, све јаде, све муке, које тиште поједине народе, те тјеши невољнике, кријепи жалосне, упућује на наду бољих дана оне, који су изгубили сваку наду у будућност. Борбе за независност Грчке, коју он назива „нашом мајком“, а такође и хероји Јањине, Мисолонга Кија, Наварина, Camaris-a инспирирају његове најзвучније стихове. Нико није већим одушевљењем бранио оправдану војничку мисију француских чета под водством пуковника Фавијера и других, за ослобођење потиштених народа и отресање варварског јарма. Он је вазда био помоћник и заштитник свих словенских народа и према њима гајио нарочите симпатије, што показују његови дивни стихови у „Chants de Crèpuscule“, међу којима је и овај:

„Oh! peuples douloureux, il faut qu' on vous console“.

Он је био у вези са свима славним и гласовитим људима свога времена. Сврху свега, у своме изгнанству, изван домовине, он је постао грађанин човјечанства, грађанин међународни. С оне стране мора пружа руку великим људима Италије и даје им помоћ у добровољно скупљеним прилозима; он подиже свој глас у корист „John Brown-a“, и Wilhelma Oberdank-a“; у чврстој је вези са руским храбрим борцима. — У опште сви, који су били прогоњени, потиштени, к њему се обраћају као своме бранитељу и утјешитељу.

Виктор Иго тражи од енглеске владе помиловање Ирских побуњеника, и у томе постизава потпуни успјех. Он тражи од краља Максимилијана милост за побуњене Мексиканце; он узима у своје руке оправдану ствар хајитских црнаца: и као велики филантроп, првак међу другим великим људима,

пледира за потпуно укидање, за супресију ропства. — Тај човјек, који је утјешио Француску, тјеши такође и све друге народе. Он чини чуда својом пјесмом, и његов глас допире на све стране свијета.

Тај факат, да су његови стихови и његова дјела дирнула цио цивилизовани свијет, иде упоредо с тим, да је његов плодни рад продро у најшире слојеве народне масе. Он је дирнуо сва срца од најнижих до највиших слојева људскога друштва, а то с тога, што се нико до њега није показао рјечитијим браниоцем, незнатних, понижених сиромашних и невољних. Нико други и нико боље од писца: „Задњих дана једног осуђеника". „Клодија", „Радника" и „Јадника" („Les Misérables"), није скренуо пажњу моћних, богаташа и сретника овога свијета на све невоље и на све слабости, које су нераздвојне од природе људскога рода.

У свом великом пјесничком заносу мисли, да је могуће потпуно нестајање, укинуће свакога зла моралног и социјалног; али ова нада, премда је шимерична у самој себи, није ипак ништа мање племенита, кад је означена као убјеђење једнога Виктор Ига. Ово је глас савјести, и ако није глас разлога, и с тога се морају опростити овакве утопије великом пјеснику. Његове племените утопије, о универзалном миру, универзалној љубави, универзалном братству, топе се у теорију оптимистичку и идеалистичку, теорију прогреса радом и напором. То је она теорија, којој човјечанство много дугује, јер ова илузија уздржава и води човјечанство од самих његових почетака. Он му дозвољава да се подигне послије својих падања и да подигнувши се крене с новим заносом. Виктор Иго, у својој вјери у прогрес налази неисцрпиви извор утјешљивих доказа, да ће из истих ратова, револуција, и рушевина искрснути сјајна будућност слоге, свјетлости и хармоније. Његове су ријечи: „Derrière le mur d'ombre, qui voile l' horizon des siècles".

Могло би се навести много примјера, у којима се ова идеја развија, почевши од „Feuiles d' Automnes"

до „Les Vents d' Esprit“; а познато је, да је ово главна мисао његовог славног дјела: „La légende des siècles“.

Идеје правде, слободе, прогреса, мира, цивилизације, идеала, оне су по својој дефиницији идеје универзалне и вјечите; оне сачињавају стални и неотуђиви фонд човјечанства; оне су идеје цијелога свијета, и ево зашто је В. Иго био пјесник и грађанин цијелога свијета. Он је највјештији писац, који се је икад бавио овим општим, метафизичким, апстрактним и генералним идејама, и то га заиста највише чини космополитским писцем у најширем смислу ове ријечи. Он је био, ако хоћете, гостољубиво огњиште, гдје су све домовине долазиле, да што више љубе и служе истини, љепоти, правди, миру, слози, јединству и слободи.

Послије свега овога, мислим, да му се драге воље може опростити она охолост и превисоко мишљење о самом себи. Он сам себе назива: вјештим цивилизатором, апостолом, узвишеним сијачем, просвијетљеним пророком, магионичаром, пастиром народа, анђелом, модерним Прометејем, Мојсијем на Гори Синајској“, шта више: назива се: „Атлас, Монтбланк“ и на крају „зубљом, која расвјетљује свијет“.

Под овим потоњим видом, он се јавља страним нацијама и оне га себи једино под њим и представљају.

III

Мислим, да ми је успјело довести у склад двије на око супротности: како је В. Иго могао бити уједно и национални и међународни пјесник? Како је он могао бити геније без државних граница, а да ништа не жртвује од својих дужности према својој отаџбини? Иго је био душа и срце Француске, те он мишљаше, да Француска мора остати душа и срце цијелога свијета. Није ли он много пута назвао Париз „cité-soleil“, „capitale des peuples“. „град—сунце“, „пријестоница народа.“

„Qui combat la France ataque L'avenir".

Ко напада Француску, напада будућност. Тако говори он у „L' année terribbe". Он се бијаше реално идентификирао с Француском, он симболизираше њене велике идеје, њену несебичност, њена пожртвовања, идеале моралне и социјалне и њену љубав према човјечанству. Али он распростираше све ове идеје, као сунце своје зраке, по цијеломе свијету. У иностранству бијаху се навикли да суде по В. Игу о намјерама и тежњама Француске, и кад би он узео перо у руке, или да угуши какво зло у свом почетку, или да прекине какву неправду, изгледаше у свим пријестоницама свијета, као да се чују откуцаји срца Француске. Да, кад В. Иго говораше, Француска говораше; и народи слушаху његове ријечи с неком врстом религиозне тишине.

Овај израз неће изгледати пређеран, ако се помисли да је петак, дан у коме је он умро, од неких народа сматран као велики Петак. И тако његов космополитизам не само што се није опирао његовом патриотизму, него је био такође логична пошљедица истога, или боље, његов широки патриотизам објашњава његов космополитизам. Он је сложио ову тезу и антитезу у једну вишу синтезу, достојно највећих духова, као што је био Лајбниц. Он оживљује дух народâ, ширењем духа француског. Он говори Француској: „Служи човјечанству и постани мајка свијета"; а читава његова дјела с друге стране говоре свијету: „Части, поштуј, љуби Француску и буди јој благодаран".

„Tout peuple a deux pays, le sien et puis la France" Игова је ријеч. По њој добија цијену и она језгровита формула: „Quand la France pleure, le monde gémit". Кад Француска плаче, свијет уздише.

ЛАВ Н. ТОЛСТОЈ: — (пријевод П. В-ћа).

О ШЕКСПИРУ

(Наставак) (4)

Таква је ова знаменита драма. Ма како рђаво она изгледала у мом излагању, које сам се старао да израдим колико је могуће беспристрасно, смјело могу рећи, да је у оргиналу још рђавија. Сваком човјеку нашег времена, кад се такав не би налазио под хипнозом, — да је ова драма врх савршенства, довољно би било прочитати је до краја — ако би имао толико стрпљења — па да се увјери, да она не само што није врх савршенства, него врло рђаво, прљаво састављено дјело, које, и ако би могло бити интересантно за кога-год и у своје вријеме, међу нама не може изазвати ништа друго, осим одвратности и досаде. Такав исти утисак изнијеће у наше вријеме сваки нехипнотизирани читалац и од свих других Шекспирових драма, које се толико хвале, не говорећи већ о веома рђавим драматизираним причама — „Перикле“, „Дванаеста ноћ“, „Бура“, „Цимбелен“, „Тројил и Кресида“.

Него таквих свјежих људи, који већ унапријед нијесу спремни да се приклањају пред Шекспиром, данас више нема у нашем хришћанском друштву. Сваком човјеку савременог друштва и доба, почињући од првих момената његовог свјесног живота, утувљено је, да је Шекспир генијални пјесник и драматик, и да су сва његова дјела — врх савршенства. Усљед овога — ма да је то измишљено — ја ћу се постарати да на изабраној драми „Краљ Лир“ покажем све оне недостатке, који су својствени и осталим драмама и комедијама Шекспировим, — због чега оне не само да не представљају собом образаца драматске вјештине, него не одговарају чак ни главним захтјевима умјетништва, које свак признаје.

Услови сваке драме, сагласно законима које су утврдили они исти критичари, који кују у звијезде Шекспира, састоје се у томе, да се дјејствујућа лица, усљед својствених њиховим карактерима поступака и природног тока догађаја, ставе у такве положаје, у којима би та лица налазећи се у конфликту с околином, борила се с истом и у тој борби показивала својствене особине.

У драми „Краљ Лир" лица која дјелују по изгледу збиља се налазе у противурјечију с околином и боре се с њом. Али ова њихова борба не проистиче из природног тока догађаја и карактера лица, него се сасвим самовољно прописује од стране аутора, усљед чега није у стању изазвати код читаоца ону илузију, која сачињава главни услов умјетништва.

Лир нема никакве потребе и узрока, да се одриче власти. Тако исто нема никаквог разлога, да, прожививши сав живот с кћерима, вјерује ријечима старијих, а не вјерује искреним ријечима најмлађе кћери, — а међутим на томе је основана трагичност његова положаја.

Неприродан је такођер другостепени и исто такви заплет: одношај Глостера к синовима. Положај Глостера и Едгара проистиче из тога, што Глостер, као и Лир, одмах вјерује најгрубљој обмани, па се чак не труди, да пита обманутог сина, је ли истина оно што на њега намећу, него га проклиње и гони од себе. Из тога, што су одношаји Лирови с кћерима и Глостерови са сином сасвим једнаки, још се јаче дâ осјетити, да је и једно и друго нарочито измишљено, а не истиче из природног тока догађаја и карактера лица.

Исто је тако неприродно и очигледно измишљено то, што Лир за све вријеме не познаје старог слугу Кента, због чега Лирови одношаји према њему не могу изазвати код читаоца или гледаоца никаквог саучешћа. То исто, ако не још више, може се рећи о положају Едгара, кога нико не познаје, и који води слијепог оца, увјеравајући га да је скочио са стијене, кад у ствари Глостер скаче на равном мјесту.

Положаји ови у којима су сасвим самовољно постављена лица, тако су неприродни, да читалац или гледалац не само да не могу саучествовати у њиховим страдањима него шта више нијесу у стању интересовати се оним, што читају или виде.

Друго је то, што све личности, како ове тако и осталих Шекспирових драма, живе, мисле, говоре и поступају противно

мјесту и времену, Краљ Лир живи за 800 год. пр. Хр., а међутим дјејствујућа лица налазе се у условима, који су могући само у средњем вијеку: у драми дјелују краљеви, херцези, војске и незаконита дјеца, џентлмени и дворани, доктори и фермери, официри и војници, ритери с покривачима од шлема и т. д.

Слични анахронизми, може бити, нијесу сметали илузији 16-ог и почетка 17-ог вијека; али у наше вријеме већ је немогуће слиједити за током догађаја, за које се зна, да се нијесу могли вршити у оним условима, које подробно описује аутор. Измишљеност положаја и догађаја, који не проистичу из природног тона ствари и својстава карактера, и њино противурјечије мјесту и времену, појачава се још оним грубим накитима, које постојано употребљава Шекспир у мјестима, која морају бити особито дирљива. Необична бура, за вријеме које Лир тумара по степи, или траве, које он ради нечега надијева на главу, исто онако као и Офелија у Хамлету одјећа Едгара, ријечи шаљивца, или долазак маскираног коњаника, — сви ови ефекти не само да не појачавају утисак, него производе обратно дјејство. Man sieht die Absicht und man wird verstimmt, каже Гете.... Што више, често пута бива, да за вријеме оваквих, нарочито пришивених ефеката; извлачење за ноге готово по туцета мртвих тјелеса — чим се завршују све драме Шекспирове — мјесто страха и жалости изазива смијех.

IV.

Но није још све, што су дјејствујућа лица Шекспирова постављена у трагичке, немогуће положаје, који не проистичу из тока догађаја и не одговарају времену и мјесту, — лица ова и не поступају онако, како им налажу њихови карактери него сасвим друкчије. Обично се тврди, да су у Шекспировим драмама особито добро нацртани карактери, и да су они, не гледећи на њихову рељефност, многострани, као карактери живих људи; даље, — да они, изражавајући особине појединог човјека, изражавају својства човјека уопште; већ је ушло у правило говорити, да је цртање карактера Шекспирових — врх савршенства.

Тврди се и повторава ово с великом увјереношћу као непобитна истина; али колико год сам се и трудио да нађем

потврду овога у дјелима Шекспировим, ја сам налазио увијек обратно. У самом почетку, при читању ма које драме Шекспирове, ја сам се с потпуном очигледношћу увјеравао, да код Шекспира одсуствује главно, ако не једино средство за цртање карактера, — „језик", т. ј. она ствар, сагласно којој свако лице мора говорити својим особитим, карактеру његову својственим језиком. Код Шекспира нема тога. Сва његова лица говоре не својим, него свагда једним истим, Шекспировим, извјештаченим и неприродним језиком, којим не само да нијесу могла говорити лица, која дјелују у драми, већ никад и нигдје нијесу могли говорити никакви живи људи.

Никакви живи људи нијесу могли и не могу говорити оно што говори Лир; као на пр. да би се он у гробу развео са својом женом, кад га не би примила Регана; или — да ће се небо провалити од његове вриске, а вјетрови — прснути; или, да ће вјетар сниједти земљу у море; или, да ће кудрава вода потопити обалу, како говори џентлмен, описујући буру; или, да је лакше преносити своју несрећу и душа прескаче многа страдања, кад се имају с ким дијелити, — и томе слични неприродни изрази, којима су препуњени говори свих дјејствујућих лица у свима драмама Шекспировим.

Него није још све у томе, што сва лица говоре онако, како никад нијесу говорили, нити су могли говорити живи људи, — сва она страдају од једне опште болести — неумјерености језика.

Заљубљени, они који умиру, они који се боре и т. д. — сви говоре сувише много и неочекивано, говоре о предметима, који се сасвим не односе на ствар, руководећи се више складом и ритмом ријечи и разним каламбурима, него мислима. И што је главно — сви говоре једнако. Лир бунца онако исто као Едгар, који се претвара. Такође једнако говоре Кент и шаљивац. Ријечи једног лица могу се ставити у уста другога и по карактеру њином не може се познати, ко говори. Ако и има разлике у језику, којим говоре Шекспирова лица, ово су само различите ријечи, које за њих произноси сам Шекспир, а не његова лица.

Тако, на пр., мјесто краљева Шекспир говори свагда једним истим, сухопарним и празним језиком. Оваквим истим лажно-сентиметалним језиком говоре и његове женске, које

морају бити тобож поетичне — Јулија, Корделија, Дездемона, Имоџена, Марина. И такођер сасвим једнако говоре (наравно, Шекспир мјесто својих злочинаца): Ричард, Едмунд, Јаго, Магбет, исказивајући оне злобне осјећаје, које злочинци никад не исказују. Још су сличнији говори полудјелих с њиховим страшним ријечима и говори шаљиваца с досадним досјеткама. Тако да језика живих лица, оног језика који је у драмама главно средство за цртање карактера, — код Шекспира нема. (Кад средством цртања карактера могу бити и гести, као у балету, то се ови морају сматрати као побочно средство). Кад лица говоре како драго и шта му драго и сва једним истим језиком, као што је код Шекспира, то у оваквом случају пропада чак и ефекат од гестова. Усљед свега овога — ма шта говорили слијепи хвалиоци Шекспирови, — код њега нема цртања карактера. Она, пак, лица, која се у његовим драмама издвајају као карактери, позајмљена су из ранијих дјела, која су послужила Шекспиру основом тих драма, и цртају се већином не драматским начином, који се састоји у томе да свако лице говори својим језиком, него етичким — причањем једних лица о својствима других.

Савршенство с којим Шекспир слика карактере тврди се поглавито на основу карактера Лира, Корделије, Отела, Дездемоне, Фалстафа, Хамлета. Али поменути карактери, као и сви остали, не припадају Шекспиру, већ их је он позајмио из старих, прије њега написаних драма, кроника или новела. И сви ови карактери не само да нијесу појачани код Шекспира, него, напротив, већином су ослабљени и искварени. Особито се ово даје видјети на разабраној драми „Краљ Лир“, коју је Шекспир узео из старе драме „King Lear“ од непознатог аутора. Карактере ове драме, — како самог Лира, тако особито Корделије — не само да није саздао Шекспир, већ их је јако ослабио и обезличио у сравњењу са старом драмом.

У старој драми Лир се одриче власти због тога што, оставши удовац, мисли само о спасењу душе. Кћери он пита о њиховој љубави спрам себе ради тога, да би, помоћу лукавства које је он нарочито измислио, задржао на острву најмлађу и најмилију своју кћер. Старије су кћери већ вјерене, а млађа не хоће да иде ни за једног од просилаца, које предлаже Лир, јер их не љуби; он се, пак, боји, да се она не уда за каквог краља далеко од њега.

Лукавство, које је он измислио — тако говори Лир свом дворанину Перилусу (Кенту код Шекспира) — састоји се у томе, да ако Корделија рече, да љуби оца више од свију, или онако исто као старије кћери, он ће јој на то предложити, да се уда — чим би доказала своју љубав — за онога принца, којег јој он именује на острву. Свију ових мотива Лирова поступка код Шекспира нема. Затим, кад, по старој драми, Лир пита кћери о љубави спрам њега, Корделија не одговара онако, како је у Шекспира, т. ј. да неће сву љубав посветити само оцу него и мужу, ако се уда — што је сасвим неприродно; — она просто говори, да не може ријечима показати своју љубав, него се нада, да ће њени поступци то доказати. Гонерила и Регана примјећују, да одговор Корделије није никакав одговор и да отац не може мирно подњијети такву равнодушност. По старој драми, дакле, (чега нема у Шекспира) има објашњења Лирову гњеву, који је изазвао лишење најмлађе кћери насљедства. Лира, који је већ ражљућен неуспјехом свога лукавства, још више срде отровне ријечи старијих кћери.

Послије диобе међу старијим кћерима, у старој драми долази сцена Корделије са галским краљем, сцена, која мјесто безличне Шекспирове Корделије слика сасвим опредијељени и симпатични карактер искрене, њежне, готове на самопожртвовање најмлађе кћери. У исто вријеме кад Корделија тугује не затим, што је лишена насљедства, већ за тим, што се је лишила очеве љубави, и одлучује се, да зарађује издржавање сопственим трудом, — долази галски краљ, који жели, да под видом путника изабере себи вјереницу између кћери Лирових. Он пита Корделију, зашто је тужна. Она му излаже узрок своје жалости. Галски краљ, очаран њеном љепотом, проси је, бајаги, за галског краља, али Корделија каже, да ће се удати само за онога, кога заволи.

Тада јој туђинац предлаже руку и срце; Корделија признаје да га је завољела и саглашава се поћи за њега, не обзирући се на сиромаштину и недостатке, који је угрожавају. Тада се туђинац открива, да он и јест галски краљ и Корделија се удаје за њега. Мјесто ове сцене, у Шекспира Лир сам предлаже Корделију двојици просилаца, да је узму без прћије, на што се један од њих грубо отказује, а други је узима, не зна се ради чега. Послије овога, у старој драми,

такођер као и у Шекспира, Лир се подвргава увредама са стране Гонериле, код које живи, али ове увреде он подноси сасвим иначе, него у Шекспира: он сматра, да је својим поступком са Корделијом заслужио ово, и смирено се покорава судбини. Као и код Шекспира, у старој драми Лиру се јавља његов слуга Перилус — Кент, којег је Лир прогнао од себе, за то што је заступао Корделију, али се јавља не преобучен, него као вјерни слуга, који не оставља у биједи свога господара. Лир њему говори оно, што по Шекспиру он говори Корделији у посљедњој сцени, наиме, да, кад га мрзе кћери, којима је он чинио добро, не може га љубити онај, коме је учинио зло. Али Перилус — Кент увјерава краља о својој љубави спрам њега, послије чега се Лир стишава и иде Регани. У старој драми нема никаквих бура и чупања сиједих власи, већ има убијени тугом, слаби и мирни старчић Лир, прогнат и од друге кћери, која хоће да га чак и убије. Будући прогнат од старијих кћери, Лир, по старој драми, заједно с Перилусом — Кентом иде Корделији као посљедњему средству спасења.

Мјесто неприродног изгнања Лира за вријеме буре и тумарања његовог по степи, по старој драми Лир и Перилус, путујући према Француској, сасвим природно долазе до посљедње степени нужде, продају своје хаљине, да плате за превоз преко мора, и у одјећи рибара, изнурени гладом и зимом, приближавају се дому Корделијином. И овдје опет, мјесто неприродног, као у Шекспира, заједничког бунцања шаљивца, Лира и Едгара, у старој драми имамо природну сцену виђења оца са кћером. Корделија, која не гледећи на своју срећу, све вријеме тугује за оцем и моли Бога, да опрости сестрама које су му учиниле толико зла, — сад га осиротјелог сријета и хоће одмах да му се покаже, али је муж одвраћа од тога, да не би сувише узбудила слабог старца. Она пристаје и не откривајући му се, узима га код себе и његује га. Лир се мало по мало свијести и тада га кћер пита, ко је он и како је прије живио.

„Кад бих ја испричао све од самог почетка“, говори Лир, „заплакао би човјек с каменим срцем, а ти си, јаднице, тако умиљата, да плачеш прије него сам ја и почео“. „За бога, причај!“ — говори Корделија, — „а кад свршиш ја ћу ти казати, зашто сам заплакала прије него сам чула оно, што ћеш ти причати“.

И Лир прича све што је он поднио од старијих кћери говорећи, како сад хоће да прибјегне к оној, која би била права кад би га осудила на смрт. „Ако ме пак прими драговољно“, говори Лир, „то ће бити божији и њен посао, а не моја заслуга“.

На ово Корделија одговара: „О, ја сам тврдо увјерена, да ће те твоја кћер радо примити“. „Како можеш ти знати то, не знајући ње?“ — пита Лир. „Ја због тога знам“ — одговара Корделија, „јер далеко одавде ја сам имала оца, који је са мном поступио исто тако рђаво, као и ти с њом; па све једно — чим би ја видјела само његову сиједу главу, ја бих му на кољенима пошла у сусрет.“

„Не, то није могуће“, говори Лир, „јер на свијету нема дјеце жешће од моје“.

„Не осуђуј свију за грехове једнога“, говори Корделија и пада на кољена. „Дед погледај, мили оче“, говори она, „погледај ме; то сам ја, кћер твоја која те љуби.“ Отац је познаје и говори: „Не теби него мени треба на кољенима тражити опроштење за све моје грехове спрам тебе“.

Имали што слично овој дивној и дирљивој сцени у Шекспира?

Ма како се страним учинило ово мишљење поклоницима Шекспировим, ја ипак тврдим, да је сва стара драма у сваком погледу много боља од прераде Шекспирове. Боља је она, прије свега због тога што у њој нема сасвим излишних и само пажњу одвраћајућих лица — злочинца Едмунда и мртвог Глостера и Едгара; друго, због тога, што нема у њој лажних ефеката — тумарања Лирова по степи, разговора са шаљивцем, као и свих оних немогућих преоблачења, непознавања и свеопштих смрти, но поглавито због тога што се у овој драми има прости, природни и дубоко дирљивији, карактер Лира и још дирљивији опредијељени карактер Корделије, — чега нема у Шекспира. Због свега овога, у старој драми, мјесто растегнуте код Шекспира сцене вијења Лира с Корделијом и непотребног убијства Корделијина, постоји красна сцена сријетања Лира и Корделије, којој сличне нема ни у једној од свију драма Шекспирових.

Стара се драма и свршава такођер природније и с вишим погледом на наравствене потребе гледаоца, него у Шекспира, наиме тим, што француски краљ побјеђује мужеве старијих

сестара, а Корделија не гине, већ враћа Лира у пређашње стање.

Овако стоји ствар што се тиче подробно прегледане драме Шекспирове, коју је он узео из драме „King Lear“. То исто вриједи и за „Отела“, кога је он позајмио из италијанске новеле, чувеног Хамлета, Антонија, Брута, Клеопатру, Шајлока, Ричарда и, једном ријечи, за све карактере Шекспирове, које је он позајмио из неких ранијих производа. Шекспир, користећи се карактерима, који су већ дати у пређашњим драмама, новелама, кроникама и животописима Плутарха, не само да их не чини јаснијима и истинитијима, како то тврде његови хвалиоци, него напротив свагда их ослабљава и често пута сасвим уништава, као нпр., Лира, усљед тога што принуђава дјејствујућа лица, да врше поступке, који им нијесу својствени, а поглавито усљед тога, што ова лица говоре ријечи, које не само они, него и никакви људи не могу говорити. Тако у „Отела“, за кога се може рећи, да је не најбоља, већ најмање рђава, али исто тако нагомилана сухопарним брбљањем, драма Шекспирова, — карактери Отела, Јага, Касија и Емилије много су неприроднији и слабији, него у италијанској новели. У Шекспира Отело страда од падавице, усљед које се на сцени с њим дешава наступ; затим у Шекспира убиству Дездемоне претходи страшна заклетва Отела и Јага (који падају на кољена); најпослије Шекспиров Отело је Црнац, а не Мавар. Све је ово искључиво, надуто, неприродно и нарушава цјелост карактера. И свега овога нема у новели. Такођер су у новели природнији него у Шекспира и поводи Отела к љубомори. У новели Касијо, знајући чија је марама, иде Дездемони, да јој је врати, али, дошав до врата задњег уласка куће, у којој живи Дездемона, опажа Отела и бјежи од њега. Отело види Касија, како бјежи, — и ово највише подражава у њему подозрење. Тога нема у Шекспира, а међутим ова случајност боље него ишто друго објашњује љубомору Отелову.

Код Шекспира љубомора Отела свагда се оснива само на успјешним махинацијама и коварним ријечима Јага, којим Отело слијепо вјерује. Монолог Отелов над Дездемоном, која спава, у ком говори, како би желио, да и мртва буде онаква као је жива, а сад хоће да се надише њеним мирисима и т. д. — савршено је немогућ. Човјек који се

спрема на убијство омиљеног лица не може говорити такве фразе, а још мање може, одмах послије убиства, говорити, како сад мора потамњети сунце и мјесец а земља прснути, — и не може — ма какав црнац био — звати ђаволе, да га сваре у врелом сумпору и т. д. Најпослије, како му драго ефектно било његово самоубиство, кога нема у новели — оно руши представу о опредијељеном карактеру. Ако он у истину страда од жалости и раскајања, то и кад би имао намјеру да себе убије, не може говорити фразе о својим заслугама, о бисеру, о сузама, *које он пролијева, као што се пролијева комета с арабских дрвета*, а још мање о том, како је Турчин грдио Италијанца и како га је он *ево овако* казнио. Због свега овога — не гледећи на јако изражене покрете осјећаја код Отела кад се под упливом Јагових достављања у њему буди љубомора, а затим у сценама са Дездемоном, — представа о карактеру Отелову непрекидно се нарушава лажним патосом и неприродним ријечима, које он говори.

Овако стоји ствар односно главног лица драме — Отела. Али ипак, не гледећи на штетне измјене, којима се је оно подвргло у сравњењу с оним лицем, с којега је копирано у новели, Отело се опет може сматрати као карактер. Сва остала лица Шекспир је потпуно искварио. Шекспиров Јаго — то је свагдашњи злочинац, лупеж, варалица, користољубац, који постојано гули Родрига и увијек успијева у свим, најнемогућијим замислима, — и због тога је лице потпуно мртво. Мотив његовог злочина, по Шекспиру, прије свега је увреда за то, што му Отело није дао мјесто, које је он желио; други је — подозрење, да се Отело налази у свези са његовом женом; трећи — што, како он говори, осјећа некакву страну љубав спрам Дездемоне; — мотива много, али су сви они нејасни. У новели, пак, мотив је само један и сасвим јасан: страсна љубав спрам Дездемоне, која се је претворила у мржњу како наспрам ње тако и наспрам Отела, пошто је Дездемона претпоставила њему Мавра, а њега одлучно одбила. Још је неприродније и сасвим непотребно лице — Родриго, ког Јаго вара, гули, обећавајући му љубав Дездемонину, и принуђава га, да испуњава све што он наређује, као то, на пр., да опије Касија, ражљути га и затим убије. Најпослије Емилија, која говори све што на ум падне аутору, нема никакве слике живог лица.

„Али Фалстаф, дивни Фалстаф,“ — рећи ће хвалиоци Шекспирови: „о њему се бар не може рећи, да није било живо лице, и да је он — па макар — био и позајмљен из комедије непознатог аутора — ослабљен“.

Фалстаф, као и сва Шекспирова лица, узет је из драме или комедије непознатог аутора, која је била написана за неког лупежа Олдкестла, који је живио у ствари и био друг некаквог херцега. Једаред овај Олдкестл био је оптужен као вјероодступник, али га је откупио његов пријатељ — херцег; други пут био је осуђен и спаљен на ломачи за његова религиозна убјеђења, која се нијесу слагала с католичанством. За овог истог Олдкестла непознати је аутор и написао у хајтер католика, комедију или драму, у којој се је исмијавао тај мученик за вјеру и представљао као гадан човјек, који је пјанчио заједно са херцегом; из те комедије и узео је Шекспир не само личност Фалстафа, него и комични одношај спрам њега. У првим пјесмама Шекспировим, гдје се је јављало ово лице, оно се је и називало Олдкестлом; но послије кад је, за вријеме Елисавете, опет побједило протестанство, није било лијепо приказивати у смијешном облику мученика у борби с католичанством, против чега су протестирали и рођаци Олдкестлови; усљед свега овога Шекспир је промијенио име Олдкестла на име Фалстафа, такођер историчког лица познатог по томе, што је утекао из битке под Азинтуром.

Фалстаф је заиста потпуно природно и карактерно лице које нам је насликао Шекспир. Природно је и карактерно ово лице због тога, што од свију Шекспирових лица оно само говори његовом карактеру својственим језиком, т. ј. оним истим Шекспировим језиком, препуњеним несмијешним шалама и незабавним каламбурима, који, будући несвојствен свим другим лицима Шекспировим, сасвим пристаје хвалисавом, изломљеном и покваренom карактеру пјаног Фалстафа, — ево усљед чега ово лице представља собом одпредијељени карактер.

На жалост, умјетничка љепота овог карактера нарушава се тијем, што је ово лице тако одвратно, благодарећи својој прождрљивости, пјанчењу, разврату, лоповлуку, лажи и страшљивости, да је трудно осјетити стање веселог комизма, с којим се односи спрам њега аутор. Али ни на једном од

Шекспирових лица не види се тако јасно нећу рећи: неумјење, него потпуна равнодушност његова односно придавања карактерности својим личностима, — као на Хамлету, и ни на једном од Шекспирових комада, као на овом, не да се тако јасно опазити оно слијепо клањање пред Шекспиром, она хипноза без размишљања, усљед које се не допушта чак ни мислити о томе, да којигод Шекспиров производ може бити негенијалан, и да којегод главно његово лице у драми није слика новог и дубоко схваћеног карактера.

Шекспир узима у свом раду доста лијепу, стару причу о том: Avec quelle ruse Amleth, qui depuis fut Roy de Dannemarch, vengea la mort de son père Horwendille, occis par Feneon son frère et autre oceurence de son histoire, или, драму, написану на ову тему од прилике 15 година прије њега, и на овом сиже-у пише своју драму, у уста главног лица меће, сасвим неумјесно (као што то он увијек чини) све своје, по његовом мишљењу, пажње достојне мисли. Мећући у уста свога хероја ове мисли: о животу (гробар), о смрти (to be or not to be), оне исте мисли, које су исказане код њега у 66. сонету (о театру, о женскијема), он се нимало не брине о томе, при каквим условима се говоре ове ријечи, усљед чега природно излази, да лице, које исказује те мисли, постаје фонографом Шекспировим, лишава се сваке карактерности, ријечи и поступци таквог лица се разилазе.

У легенди личност Хамлета је сасвим разумљива: он је узбуркан поступцима стрица и мајке, хоће, да им се освети, али се боји, да га стриц не убије онако исто, како је убио и свога брата, и због овога се чини лудим, да би улучио згодну прилику и видио све, што се ради у двору. Стриц, пак, и мајка, бојећи га се, хоће да дознаду, је ли збиља он полудио или се тек претвара, и шаљу к њему дјевојку, коју он љуби. Он остаје карактер, затим се сријета насамо с мајком, убија дворана, који прислушкује и изобличава мајку. За тим га шаљу у Инглеску, он подмеће писма и, по повратку из Инглеске, свети се својим непријатељима тим, што их све спаљује.

Све је ово разумљиво и истиче из карактера и положаја Хамлетова. Али Шекспир, стављајући у уста Хамлета оне ријечи, које он жели исказати, принуђава га, да чини поступке, који су нужни аутору ради ефектних сцена, уни-

штава све оно, што сачињава карактер Хамлетов и легенде. Хамлет, у току цијеле драме, не чини оно, што би хтио чинити, него оно што хоће аутор: сад се ужасава пред сјенком оца, сад се почиње смијати над њом, називајући је кртом, сад љуби Офелију, сад је дражи и т. д.

Нема никакве могућности да се нађе какво год објашњење поступцима и ријечима Хамлетовим, и, усљед тога, није могуће одредити му карактер.

Али пошто је већ једанпут признато, да генијални Шекспир не може написати ничега рђавог, то научени људи све силе свога ума употребљавају на то, да нађу необичне љепоте у ономе, што сачињава очевидни недостатак, који сваком пада у очи, и који је особито оштро изражен у Хамлету, — недостатак је тај, што главно лице нема никаквог карактера. И ево дубокомислени критичари објављују, да је у овој драми, у лицу Хамлета, израђен необично јако, са свим нови и дубоки карактер, који се састоји у томе, што поменуто лице нема карактера; и што се баш у овом одсуству карактера састоји генијалност саздања дубокомисленог карактера.

И ријешивши ово, учени критичари пишу томове за томовима, тако да похвале и разјашњења у сликању карактера, човјека, који нема карактера, сачињавају огромне библиотеке. Истина, неки критичари бојажљиво исказују мисао, да има нечега страног у овом лицу, да је Хамлет неодгонетна загонетка, али се нико не рјешава казати, да је цар гô, да је јасно, као дан, да Шекспир нити је умио нити је хтио дати никакав карактер Хамлету, није чак разумијевао, да је ово потребито. А учени критичари продужавају хвалити ово загонетно дјело, које напомиње на знаменити камен с натписом, ког је нашао Пиквик код прага Фармерског и који је раздијелио учени свијет на два непријатељска логора.

Тако ни карактер Лира, ни Отела, ни Фалстафа, а још мање Хамлета, никако не поврђују утврђеног мишљења о том, да се сила Шекспирова састоји у сликању карактера.

Ако се у Шекспировим драмама и сријетају лица, која имају неке карактерне црте, већином другостепена лица, као Полоније у Хамлету, Порција у Млетачком трговцу, — то ова неколика жива карактера, посред 500 и више другостепених лица, и потпуно одсуство карактера код главних лица,

никако не доказују, да се достојанство Шекспирових драма састоји у сликању карактера.

То, што се Шекспиру приписује велика вјештина у сликању карактера, проистиче отуда, што заиста има способност, која, при површном посматрању и уз игру добрих глумаца, изгледа као умјење сликања карактера. Способност ова састоји се у томе, што Шекспир умије изводити сцене, у којима се изражава колебање осјећаја. Ма како неприродни били положаји, у које он ставља своја лица, ма како да им је несвојствен језик, којим их принуђава да говоре, ма како безлична била сама лица, — ипак покрет осјећаја, његово растење, мијењање, спајање многих осјећаја, који један другом противурјече, — изражени су истинито и силно у неким сценама Шекспировим, и уз игру вјештих глумаца изазивају, премда за кратко вријеме, саучешће спрам судјелујућих лица. Будући сам глумац и уман човјек Шекспир је умио не само ријечима, него усклицима, гестима, повторавањем ријечи изражавати душевно стање и промјену осјећаја код својих лица. Тако, у многим мјестима дјејствујућа лица Шекспирова, мјесто ријечи само плачу или ускликују, или, усред монолога, често гестима показују тежину свога стања (Лир, напр. моли, да му раскопчају дугме), или — у моменту силног узбуђења — по неколико пута припитују и принуђавају да се понови она ријеч, која их поражава, — као што то чини Отело, Мандуф, Клеопатра и др. Слични вјештачки начини сликања душевних осјећаја, који дају вјештим глумцима могућност, да покажу своје силе, често су се примали и примају се од стране многих критичара као сликање карактера. Али, ма како силно може бити у некој сцеци изражено афективно стање лица, једна сцена не може дати карактер истог, особито у случају, кад ово лице, послије правилог усклика или геста, одједанпут почне друго говорити не својим, већ језиком ауторовим, непотребне, његовом карактеру несвојствене ријечи.

V.

„Добро, а дубокомислене ријечи и изреке, које износе Шекспирова лица“ — рећи ће хвалиоци Шекспирови — „монолог Лира о казни, ријеч Кента о освети, ријеч Едгара о његовом пређашњем животу, ријечи Глостера о превратима

судбине и у другим драмама знамените ријечи Хамлета, Антонија и т. д.?“.

Мисли и изреке могу се цијенити, — одговорићу ја, — у прозаичком производу, у трактату, збирци афоризама, али не у умјетничком драмском производу, којег је циљ, да изазове саучешће према ономе, што се представља. Те усљед овога, мисли и изреке Шекспирове, кад би и садржавале у себи веома много дубоких и нових идеја, чега у ствари нема, не могу сачињавати достојанства умјетничког поетичког производа. Напротив, ријечи ове, исказане у неподесним условима, могу само кварити умјетничке производе.

Умјетнички поетички производ, особито драма, прије свега дужан је изазивати код читаоца или гледаоца илузију као да овај сам преживљује и осјећа оно, што преживљује и осјећа лице, о ком чита, или које види на сцени. А да би се ово постигло, драматику је тако исто потребно знати, што ће говорити и радити његова лица, као и то, што не треба да раде и говоре, да се не би нарушила читаочева или гледаочева илузија. Ријечи, ма како биле китњасте и дубокомислене, ако су излишне у устима лица, која дјејствују, и ако су несвојствене њиховом положају и карактерима, — руше главни услов драмског производа — илузију — по којој читалац или гледалац живу осјећајима тих лица. Могуће је, не нарушавајући илузије, неисказати све — читалац или гледалац сам ће то допунити, и понекад, баш усљед овога, код њега ће се појачати илузија, — али рећи сувише, — то је исто што и расути од комада састављену статуу, или удаљити лампу из мађионичког фењера; пажња се читаоца или гледаоца одвраћа, читалац види аутора, гледалац — глумца, илузија се губи, и поново је повратити погдјекад бива немогуће. Усљед свега овога, без знања мјере не може бити умјетника, нарочито драматика.

Шекспир је потпуно лишен таквог знања. Његова лица непрекидно чине и говоре оно, што не само да им није својствено, већ и сасвим непотребно. Ја не наводим примјера због тога, што држим, да човјека, који сам не види овај недостатак у свима драмама Шекспировим, неће увјерити никакви примјери и докази. Довољно је прочитати само Лира с његовим лудилом, убијствима, вађењем очију, скакањем Глостера, тровањем, псовкама, да и не говорим већ о Периклу,

Цимбелену, Зимњој причи, Бури, — па да се свак мора увјерити о овоме. Само човјек, који је апсолутно лишен знања мјере и укуса, могао је написати типове Тита, Андроника, Прокла и Кресиду и онако без сажаљења осакатити стару драму King Lear'a.

Хервинус се стара да докаже, да је код Шекспира био развијен осјећај љепоте Schönheits Sinn, али сви ови докази потврђују само то, да је он сам, Хервинус, био сасвим лишен таквог осјећаја. Код Шекспира је све преувеличано; преувеличани су поступци, њихове пошљедице, преувеличане су ријечи дјествујућих лица, — усљед чега се на сваком кораку нарушава могућност утиска, који чини умјетнички производ. Ма што говорили, ма како се усхићавали Шекспировим дјелима, ма каква им достојанства приписивали, — једно је несумњиво, да Шекспир није био велики умјетник и производи његови нијесу умјетнички производи. Без осјећања мјере не може бити умјетника, као што без осјећања ритма не може бити музичара. Једном ријечи, Шекспир је могао бити што му драго, само не умјетник.

„Али не треба заборављати вријеме, у коме је Шекспир писао своје производе", кажу његови хвалиоци. „То је било вријеме жестоких и грубих обичаја, вријеме модног тада евжуизма, т. ј. извјештаченог начина изражавања, вријеме нама туђих форма живота, и због тога, кад хоћемо да судимо о Шекспиру, потребно је имати у виду вријеме, кад је он писао. И код Хомера, као код Шекспира, има много туђег за нас, па ипак ово нам не смета, да цијенимо Хомерове љепоте", — говоре ови хвалиоци. Али баш при сравњењу Хомера са Шекспиром, као што то чини Хервинус, особито се јасно види то бесконачно растојање, које дијели праву поезију од њене сличности. Ма како да је далек од нас Хомер, ми се без и најмањег труда преносимо у онај живот, који он описује. А преносимо се ми, поглавито, због тога, што, ма како туђе нам догађаје описивао Хомер, он је увјерен у оно што говори, и озбиљно говори о ономе, о чему говори, усљед чега он никад не преувеличава и осјећање мјере никад га не оставља. Одовуд и проистиче то, што — и не говорећи већ о веома јасним, живим и дивним карактерима Ахила, Хектора, Пријама, Одисеја, као и вјечно дирљивим сценама праштања Хектора, посланства Пријама, повратка Одисеја и другом, —

сва је Илијада, а особито Одисеја, тако природно блиска нама, као да смо ми сами живјели и живимо међу боговима и херојима. Друкчије је код Шекспира. С првих његових ријечи опажа се преувеличавање: преувеличавање догађаја, преувеличавање осјећања и преувеличавање израза. Одмах се види, да он не вјерује у оно, што говори; да му то није потребно; да он измишља догађаје, које описује, и да је равнодушан спрам својих лица; да их је он замислио само ради сцене и због тога их принуђава да говоре и чине само оно, што може зачудити његову публику, и због овога ми не вјерујемо ни у догађаје, ни у поступке, ни у страдања његових лица. Ништа не показује тако очевидно потпуно одсуство естетичког осјећања код Шекспира, као сравњење с Хомером. Производи, које ми називамо Хомеровима, то су производи поетички, самостални, које је преживио њихов аутор или аутори. Шекспирови пак производи, који су позајмљени из измишљених за извјесни случај одломака, немају ничега општега с умјетништвом и поезијом.

VI.

Него, може бити, дубина мисли Шекспирових толика је, да нам, ако и не задовољава захтјеве естетике, отвара такав нови и важни поглед на свијет, да, с обзиром на ово постају непримјетни сви његови недостатци као умјетника, — овако управо и говоре хвалиоци Шекспирови. Хервинус, нпр., отворено говори, у области драмске поезије, у којој је Шекспир, по његову мишљењу, то исто што „Хомер у области епоса, Шекспир као највећи познавалац човјечје душе, представља најбољег учитеља, етички ауторитет и најизабранијег руководиоца у свијету и животу“.

У чему се састоји овај неоспориви ауторитет најизабранијег учитеља у животу? — Овом разјашњењу Хервинус посвјећује закључну главу другог тома, око 50 страница.

Етички ауторитет овог најузвишенијег учитеља у животу, по Хервинусовом мишљењу, састоји се у овом: Полазна тачка Шекспирова моралног погледа на свијет, говори Хервинус, та је, што је човјек обдарен силама дјелатности, и усљед овога, Шекспир је прије свега сматрао за добро, управо за дужност човјечју, да дјелује. (Као да човјек може не дјеловати?).

Дјелатност је добро, недјелатност — зло. Дјелатност претвара зло у добро, говори, сагласно Хервинусу, Шекспир. Шекспир претпоставља Александровски (А. Македонског) прицип Дијогеновскоме, каже Хервинус. Другим ријечима, Шекспир (по мишљењу Хервинуса) више цијени смрт и убијство, које је потекло из частољубља, него уздржавање и мудрост.

По тумачењу Хервинусовом Шекспир држи, да човјечанству не треба стварати никаквих идеала, — у свему је потребита само здрава дјелатност и златна средина. Шекспир је, сагласно Хервинусу, до таквог степена прожет овом мудром увјереношћу, да он одриче чак хришћански морал, који преувеличава тражења према човјечијој природи. Шекспир, како вели Хервинус, није одобравао, да границе обавеза превазилазе намјере природе. Он учи златној средини између незнабожачке мржње према непријатељу и хришћанске љубави према њему (стр. 561—562). До каквог је степена Шекспир био прожет основним својим принципом разумне умјерености, говори Хервинус, најбоље се види из тога, што се је он осмјелио подићи глас чак против хришћанских правила, која наводе човјечју природу на сувишно напрезање сила. Он није допуштао, да се границе обавеза простиру даље од намјера природе. Усљед овога он је проповиједао разумну и човјеку својствену средину међу хришћанским и незнабожачким прописима: с једне стране — љубав према непријатељима, а с друге — мржњу к њима. А да је могуће учинити сувише много добра (прије̂ћи разумне границе добра) убједљиво се доказује ријечима и примјерима Шекспировим. Тако, сувишна издашност губи Тимона, дочим умјерена Антонију ствара почаст; нормално частољубље чини Хенрика I великим, а Перси'а губи због тога, што је оно код њега зашло сувише далеко. Сувишно доброчинство доводи Анђела до погибије; и ако код оних; који га окружавају, сувишна строгост постаје штетна и није у стању спријечити преступак, тако исто и оно божанско, што је у човјеку, — милосрђе, кад је оно сувишно, може довести до преступка.

Шекспир је учио, каже Хервинус, да се може сувише много добра учинити. Он учи, говори овај исти критичар, — да у области морала, као и у политици, усљед сложности случајева, није могуће установити правила (стр. 563). Са Шекспирове тачке гледишта (и у томе је он солидаран

с Беконом и Аристотелом) не постоје позитивни религиозни и морални закон, који би могли саздати за сваки случај подесне прописе правилних моралних поступака.

Најјасније исказује Хервинус сву моралну теорију Шекспирову тим, што Шекспир не пише за оне класе људи, за које важе опредијељена религиозна правила и закони (т. ј. за $^{999}/_{1000}$ људи), него за образоване, који су усвојили себи здрави животни такт и такво самоосјећање, при ком се савјест, разум и воља, сједињавајући се заједно, упућују на достојне животне циљеви. Али и за такве срећнике говори Хервинус, ово учење може бити опасно, ако се узме дјеломично, но треба узети све (стр. 564); постоје, по мишљењу Хервинуса, класе људи, морал којих се најбоље предохрањује позитивним прописима религије и државног права; за оваква лица су Шекспирове творевине недоступне. Оне су доступне и разумљиве само за образоване, од којих се може тражити, да усвоје здрави животни такт и онакву самосвијест, при којој нас урођене силе савјести и разума, у заједници с вољом воде к постигнућу достојних животних циљеви. Али чак и за такве образоване људе Шекспирово учење погдјекад може бити штетно... Услов, под којим је оно сасвим неопасно, састоји се у томе, да се прими потпуно, у цјелини, без икаквог изузетка. Тада оно не само да није опасно, него је најјасније и без мане, а усљед овога и најдостојније повјерења од свих моралних учења.

А да би се узело све, треба појмити, да је, по његовом учењу, лудо индивидууму морити и старати се, да разруши прописане религиозне и државне форме (стр. 566). За Шекспира била би ужасна самостална и независна личност, која би се силом духа борила против сваког закона у политици и моралу, и која би прије шла преко савеза религије и државе, савеза, који већ хиљаде година подржава људска друштва. Јер, по његовим погледима, практична мудрост људи не би имала узвишеније циљеви, него да уноси у друштво највећу природност и слободу; и баш због тога треба тачно чувати природне друштвене законе и уважавати постојећи поредак ствари. Својина, фамилија и држава — интактни су. Тежња к једнакости свих људи — лудило. Остварење овога довело би човјечанство до највеће несреће (стр. 571 и 572). Нико се више од Шекспира није борио против преимућ-

ства, скопчаних с чином и положајем, — али зар се је могао овај слободоумни човјек помирити с тим, да преимућства богатих и образованих буду уништена ради тога, да се уступи мјесто сиромасима и глупацима.

Такав је Шекспиров поглед на свијет, по разјашњењу његовог највећег познаваоца и хвалиоца.

А други, пак, најновији Шекспиров хвалилац, Брандес додаје к овоме слиједеће (Георг Брандес, „Шекспир и његова дјела):

„Разумије се, нико не може сачувати свој живот потпуно чистим од неправде, обмана и од наношења штета другима. Али неправда и обмана нијесу свагда порок, па чак и штета, коју ми причињавамо другим људима, није по сваки начин порок; оно је често пута само неопходност, дозвољено оруђе, право. У самој ствари Шекспир је свагда држао, да не постоји безусловних забрана *и безусловних обавеза.* Он није сумњао у право Хамлета, да убије краља, није сумњао чак у његово право, да прободе Полонија. Али до овог времена он се никако није могао ослободити од тешког чувства негодовања и одвратности, кад је, обзирући се око себе, свуда видио, како се нарушавају најпростији закони морала. Сад се, пак, у његовој души створио као неки тијесно стегнути круг мисли односно онога, што је он, ако и нејасно, свагда осјећао: такве безусловне заповједи не постоје, достојанство и значај поступка не зависи од њиховог испуњавања или неиспуњавања, а да и не говорим већ о карактеру; сав је смисао у садржају, којим појединн човјек у моменту ријешења, на сопствену одговорност, напуња форму ових прописа и закона".

По мишљењу Брандеса, основни Шекспиров принцип, за који га толико узноси, састоји се у томе, да *циљељ оправдава средства.* Рад пошто по то, одсуство сваких идеала, умјереност у свему и задржање установљених једном на свагда формâ живота — и циљељ оправдава средства. Ако још додамо к овоме шовинистички, енглески патриотизам, који се проводи у свим историјским драмама, такав патриотизам, усљед којег је енглески престо нешто свештено, и усљед којег Енглези увијек побјеђују Французе, убијајући их на хиљаде а губећи само десетке; усљед којег је Жана д' Арк — вјештица и сви Тројанци, од којих воде поријекло Енглези — хероји, а Грци —

страшљивци и издајице и т. д. — ево такав ће бити поглед на свијет најмудријег учитеља у животу, сагласно тумачењу његовог највећег хвалиоца. И ко пажљиво прочита производе Шекспирове, тај не може не признати, да његови хвалиоци потпуно истинито излажу Шекспиров поглед на свијет.

Вриједност сваког поетичког производа одређује се трима својствима:

1) Садржином производа; што је садржина значајнија, т. ј. важнија за људе, тим производ већи.

2) Спољашњом љепотом, која се постизава техником, сагласно с неком врстом умјетништва: језик, који одговара карактерима лица; природни и уједно с тим дирљиви заплет; правилно вођење сцена; постанак и развијање осјећаја и осјећај мјере у свему, што се слика.

3) Искреношћу, т. ј. тијем, да аутор сам живо осјећа оно што слика. Без овог услова не може бити никаквог умјетничког производа, јер се суштина умјетности састоји у томе, да се онај, који прима умјетнички производ, зарази чувством аутора. Ако, пак, аутор сам није прочувствовао оно, што износи, то онај, који прима, не заражава се чувством и такав производ не може бити увршћен у предмете умјетности.

Садржина Шекспирових пијеса, сагласно разјашњењу његових највећих хвалиоца, јест најнижи и најтривијалнији поглед на свијет, који сматра спољашњу висину свјетских силника истинитим преимућством људи; који презире свјетину, т.ј. радничку класу; који одриче све, не само религиозне него и хуманитарне тежње, упућене на измјену постојећег уређења Други услов, изузев, вођења сцена, у којима се изражава кретање чувства, тако исто одсуствује код Шекспира. Код њега нема природности положаја, нема језика лица, која раде, нема чувства мјере, без којега умјетнички производ не може бити таквим.

Трећи и главни услов — искреност — сасвим отсуствује у свима Шекспировим творевинама. У свима се њима види намјерна извјештаченост, види се, да он није in earnest, да се игра ријечима.

(Свршиће се)

ЛУДВИГ ГУМПЛОВИЦ: (преводи Д. С. Ђ.)

ИНДИВИДУУМ и ЊЕГОВА СОЦИЈАЛНА ГРУПА

§ 1.

Утјецај околине на појединца у дјетињству и младости.

Највећа је заблуда индивидуалистичне психологије у поставци: *човјек* мисли. Из те заблуде поникла је тежња, да се сазна извор мишљењу појединчеву, и разлог, зашто он баш мисли овако, а не онако. То је навело теологе и философе да надовежу на то питање своје погледе па да чак и подаду савјете, *како* треба човјек да мисли. То је читав низ заблуда. Понајприје, оно, што у човјеку мисли, то није *он* — већ његова социјална заједница. Врело његовог мишљења не лежи у њему, него у социјалној околини, у којој он живи, у социјалној атмосфери, у којој он дише, па према томе, *он не може* друкчије мислити, него онако, како му то одређује по нужди упливи његовог социјалног свијета, који се концентришу у његову мозгу. У механици и оптици познат је закон, према коме можемо из угла упадања, одредити угао ломљења. У области душевних појава постоји сличан закон, само наша опажања не могу бити тако тачна. Ипак свакоме углу упадања једне душевне зраке у нашу унутрашњост, одговара извјесни угао ломљења у нашим погледима, у нашем мишљењу. Ови наши погледи и ове мисли само су потребни резултат оних уплива, којима смо од дјетињства изложени.

При том индивидуум игра улогу призме, која споља прима у себе зраке и пошто их по сталним законима ломи, пропушта их у одређеном правцу и одређеним бојама.

Дакако, да се је и до сад у психологији и философији говорило о утјецају околине на душевно васпитање човјеково; али су сви ти упливи увијек узимани као секундарни моменат. Ствар је међутим сасвим обратна. Социјална околина, у којој

пораста идивидуум, у којој он дише и живи, његово је најтврђе упориште. Спрам тога елемента, који га окружује, односи се индивидуум почевши од дјетињства до свога најзрелијег доба час више час мање рецептивно — и само су ријетки појединци способни у зрело доба да се од те социјалне околине еманципују у толико, да могу самостално даље мислити; потпуно се пак еманциповати од тога не може нико већ с тога, што су све човјекове мисаоне форме, сви органи његова мишљења, средства и начини у његовом даљем мишљењу створени по тој околини или бар сасвим инфицирани. Ако се дакле узме, да рецепција престаје код оних људи, који су потпуно зрели и мисле самостално, ипак је питање, може ли се и најодличнији и најоргиналнији филозоф толико удаљити од свог мисаоног земљишта, да прекине све везе с његовим облицима и органима мишљења, а мјесто њих да изгради нове и независне?

Разгледајмо само живот обичног „просјечног“ човјека с обзиром на његова душевна својства! Први назори уцијепљени су дјетету од стране његове најближе околине. И сам начин поступања његових васпитача ствара у њему прве моралне појмове и назоре. А за тим долазе прве поуке! Пријекор и похвала, награда и казна, наде, које се у њему буде, страх и плашљивост, која му се у кости угони — све су то саставни дјелови, из којих се образују први његови погледи и његов *дух*. Прије него што би човјек и мислио, већ је млади „грађанин“ вјерна прилика душевних својстава своје фамилије“ узевши ову ријеч у најширем римском значењу. Облик његовог дјечјег духа одговара потпуно многостраном моделу и носи отисак, који је притиском са свих страна на њ изведен.

Тако израђен ступа млади индивидуум у „свијет“, који махом има изглед гомиле равних другова, створених по истом моделу и узору. Њихови су назори у цјелини исти. И њима су уцијепили подједнако удивљење за становите појаве и лица, а спрам других су их испунили мржњом и одвратношћу. Па и у *укусу за јело и пиће* дали су им опет правац и васпитање. Све је ту као у часовника, који иде онако, како је навучен и наравнат! — Ко је, дакле, тај, што у оваквим околностима *мисли, осјећа и куша* — је ли то индивидуум? Не! То је социјална група; то су *њене* мисли, *њена* осјећања, *њен* укус, *њени* назори, а према томе њене намјере и намисли,

њени циљеви и радње, којима се клице овдје развијају. Како су пјевали стари, тако цвркуђу млади.

Може ли ико себи представити, чега све нема у духу таквог новог индивидуа и што се све није кондензирало у његову мозгу као талог душевног живота *давно прошлих генерација?* Хиљадугодишња искуства, која се насљеђују као готови назори и представе с једне генерације на другу; предисторијски и историјски удеси са својим посљедицама у карактеру и склоностима, са својим мисленим облицима и начинима, хиљадугодишње симпатије, предрасуде и навике, све је то дубоко усађено у душу „слободног" индивидуа и концентрисано у њему као хиљаду зракова у једном жаришту. Све то живи у њему као *мисао*, за коју гомила држи, да потјече из његове слободе; све то живи у њему као *осјећај*, за који гомила држи, да га индивидуум развија, с правом или неправом, као своју заслугу и своју кривицу.

Огромна већина људи и не излази никако из тог образовања духа у строгом значењу те ријечи, јер су им ови стварајући, образујући утисци дјетињства и младости мјеродавни за сав живот. Тек незнатна мањина продужава „образовање" духа — у обичајнијем, ширем смислу — на тај начин, што прима душевне утиске и упливе споља, ван социјалне групе, ако за то има прилике. Па ипак, како се често прецјењује рад и успјех на таквом „душевном образовању" помоћу културног блага, класичне старине и томе сличнога! Како мало користи сво то „образовање" према оном урођеном и одгајеном образовању, у коме се очитује дух социјалне групе!

Ако се ови односаји посматрају без предсуда, доћи ће се до увјерења, да је све то „образовање" особито из наших школа, једва у стању код сваког индивидуа премазати душевно насљеђе његово; а да у дубину душе не продире ништа од тог каснијег образовања, за које нијесу од прије дане повољне диспозиције.

§ 2.

Утјецај образовања.

Размотримо само: што даје већини такозваних образованих људи, љекарима, учитељима, чиновницима и т. д. „образовање" стечено у школама и ван њих? Нешто мало „знања" и ништа више! Али, је ли знање *мишљење?* Значи ли знати

исто што и *осјећати*? Шта користи знање, ако га *мишљење* не може промијенити, ако не може имати утјецаја ни на срце ни на осјећање? — А *то* оно не може. — Отуда она жалосна појава, да људи са мало свога знања могу обманути лакше свијет и прикрити једноставност свога мишљења и урођену своју потчињеност; отуда чињеница, да људи својим „стручним знањем“ умију премазати суровост својих осјећаја и да урођену бестијалну нарав одјену таштом одјећом „образовања“.

Ако је наиме истина, што Buckle у свом великом дјелу жели доказати, да знање и само знање поправља народе и човјечанство, то прије свега треба поправити масу или бар групу, јер тек група поправља индивидуум.

Ова на око и у ствари контрадикција садржи истину, јер само знање *масе* или социјалне околине, поправља индивидуум. Индивидуално знање долази већ прекасно; индивидуум је већ готов, као сковани новац, кад улази у свијет, а стечено знање не може промијенити његова бића.

Па шта би и могло измијенити знање на зрелу младу човјеку, који је *везан* везама заједничких интереса за своју породицу, за своју класу, за своју социјалну *групу*? С њим поступа свијет, — а то ће рећи остале социјалне групе — као са припадником свога сингенетичног круга, и због тога се он често солидарише и против своје воље и на своју штету с тим социјалним групама. Знао он колико му год драго, он је ипак само оно, што је из њега учинила најприје његова социјална околина, а *бива* онаквим, каква га стварају хетерогени социјални елементи, који на њ дјелују. Има доиста случајева, гдје поједине инокосне индивидуе примају храну из страних социјалних група и у њих прелазе, или гдје се појединци, насилно отргнути од својих кругова, придружују другима и са свом вољом својом и тежњама пропадају у њима, при чему наступа потпун преображај њихова бића. Ипак ови ријетки изузеци само потврђују правило.

Удес младићев ствара *човјека*. Он је оно, што је био као младић, у даљим и *нужним* посљедицама. Ту настаје тешка борба интереса. То је борба с оним јаким струјама практичнога живота, које појединац не може ни изазвати ни створити, већ га оне бацају и лијево и десно; он мора да се препусти њима да га носе, ако не жели да пропадне. Има ли ту каква избора?

Он наилази на струје, које га потискују. Шта му ту помаже његово *знање* — он се мора против њих борити. Ако не подлегне, он мора пливати са струјом, која га носи. Сав његов „слободни" рад састоји се у томе: уздржати се по могућности на површини струје, која га носи, а одбијати од себе таласе, који с приједа придолазе. Бити пребачен у другу, страну струју и моћи промијенити правац, ствар је случаја, дјело елементарних појава, али никад ствар слободног избора.

Животна борба, наравно, доводи појединца до свијести о себи. Он добија слободан прегледа над мјестом борбе. Он је стекао баш *своје* знање, а није, као до сада, *туђе* посвојио. То би га његово знање могло из темеља преобразити и можда упливисати на његове радње, али — он је већ на крају свога рада и не може живот изнова почети. Као Сајски младић скинуо је вео и сада *познаје* тајну. Он зна шта је *био*, и мора да одступи са попришта. Његово рођено знање једина му је *срећа* или *несрећа* можда?....

Између колијевке и гроба испреда се једна нит, која се нигдје не да прекинути ни наново допрести; пружа се један ланац, коме је свака карика у претходној укована. Слободним избором човјек може да га насилно сломи, али га изнова сковати не може. Он може по својој одлуци да умре, али се не може поновно да роди. Па и та његова одлука мора бити условљена током читавог његовог ранијег живота.

Вјера у слободу човјекову, у његов слободни рад, потјече из назора, да су радње човјекове плод његових мисли, а ове да су сопствена домена појединчева, његово искључиво власништво.

Ово потоње је заблуда. Исто онолико, колико се он физички сам ствара, толико се ствара и душевно. Његове мисли, његов дух израз су његове социјалне околине, социјалног елемента у коме он постаје, живи и умире.

§ 3.

Утицај околине.

Они, који не желе вјеровати у свемоћни утицај социјалне околине, биће зацијело попустљивији на поглед чињенице, да социјални елеменат, у ком се индивидуум креће — утицаше не само на његов дух већ — што је најчудније — и на његове *физичке* особине.

Физиономија човјекова подлежи упливу, који се не да порећи. Физиогномицима је добро позната та чињеница, која је превише очита, а да би могла наићи на озбиљну примједбу. Ко не би међу стотином разних националa препознао Енглеза, Француза, Талијана, сјеверног и јужног Њемца? Одредити тачно, по чему их ми разликујемо, тешко је; то би могла учинити само оловка цртачева. Па ипак ми распознајемо John Bull-a, „доброћудног Швабу“, складног и одмјереног Француза, па чак и Парижлију разликујемо, а по дубини погледа распознајемо по нешто демонског Италијана и т. д.

Ко није опазио, како дугогодишњи, деценијама дуги боравак једнога странца у народу, који има изразите црте своје културе, асимилује тога човјека у читавој његовој појави?

Не постаје ли Њемац, који десетинама година живи у Енглеској, правим Енглезом? Или: ко није опазио чудну моћ живота на оријенту, која оријенталисује све тамошње Европејце? Познавао сам неколико Пољака, потомака старих пољачких породица, који су боравећи дуго у Турској попримили у читавом свом бићу тип оријенталаца. Но, зашто да ту чињеницу још и даље доказујем? Човјек, који у том правцу нема искуства, неће ме никад схватити, а ни повјеровати ми. Ко је у том смислу имао и најмање искуства, тај ће се за цијело са мном сагласити.

Само овим потоњима обраћам се с овом логичком фигуром доказивања.

Уплив, који дјелује на јаче, дјелује и на слабије; уплив социјалне околине, који може чак и физичне особине човјекове измијенити, сигурно је раније измијенио и дух индивидуа; тим је лакше преобличио унутрашњост човјекову, извео исти учинак на мисли и погледе, осјећања и расположења његова, а то се опажа у свему његову спољашњем држању. Ово потоње само је израз душевног живота човјекова, огледало, у коме видимо душу његову.

Заиста! Никад неће људски говор доћи до те финоће, а наше мисли до те јасности, да будемо могли изразити оно, што као особину видимо и примјећујемо код различитих типова. Ту нам може једино помоћи перо цртачево — а он то и чини у илустрованим шаљивим листовима. Ми можемо једино констатовати, да има нечега по чему распознајемо

припаднике појединих нација, народа, социјалних група и т. д., а то „нешто“ преносимо на индивидуа посредством социјалног уплива. А и то је јасно, да се то „нешто“ стиче упливом социјалне околине, без обзира на поријекло и припадност; коначно и то: да тај уплив више и очитије и лакше захвата и преображује душевни него физички живот човјечји; трајним пак дјеловањем да захвата коначно и сам физички живот и на њему своју моћ утврђује.

§ 4.

Национални тип као продукт социјални.

Пошто говоримо о упливу социјалне околине на појединца не можемо пропустити из вида, да се карактер социјалне групе образује непрестаним асимилативним дјеловањем цјелине на њене појединe саставне дјелове.

Оно, што разликује чланове једног од чланова другог народа није можда физиономија, узраст, боја, пропорција, јер све то не прима и не осјећа наше око без научно изоштрена погледа и научних апарата. Код посматрања различитих националa нама удара у очи увијек само онај тип — оно „нешто“ што се не да ни изрећи ни дефиновати — који је баш једино продукт социјалних уплива, а то ће рећи упливâ социјалне околине.

Да се оцијени ова чињеница у читавом њеном обиму не ваља јој подцјењивати важност, јер нам она казује, да је карактер социјалних група мање ствар њихових физичких него душевних својстава. Једном ријечју, физиогномски карактер, тип једног народа или једне социјалне групе, ни у ком случају није антрополошка већ једино социјална чињеница. И у томе лежи с једне стране објашњење, како је то могуће, да појединци странци, који су у такву групу упали, попримају исти тип, а с друге стране у том преображају лежи доказ, да је то само социјална и социјолошка чињеница, о којој се ту ради; кад би тај тип био антрополошком чињеницом, то би такав преображај, такво асимиловање путем социјалне групе било немогуће и непојамно.

Пошто смо тако утврдили чињеницу о упливу социјалне околине на појединца, преостаје нам да изближе размотримо суштину ове социјалне особености. Питање гласи

овако: у чему лежи ако не у антрополошком моменту тај социјални тип, који разликује једну групу од друге, а коме се сваки појединац прилагођује, кад је под његовим упливом?

Послије онога, што сам раније казао, не треба од мене очекивати прецизна одговора на то. Што се о томе даде казати то је ово:

У свакој мисли, свакој тежњи и одговарајућој радњи човјековој садржана је његова природа (физис).

Да се у тој природи човјековој јаке мисли и тежње очитују према вани, познато нам је по снажним емоцијама као што су: гњев, весеље, жалост и очај, јер их дневно на махове можемо јасно упознати, и јер посљедица у томе наступа непосредно за узроком својим.

Али природни уплив, који уистину и збиљски постоји, није мање стваран и истинит ако га наше око не може опажати. Ако према томе која мисао, која тежња упливишє на нашу спољашњост, на наше тијело, држање и црте наше, то на исти начин исто бива и онда, кад су наша чула преслаба, да часовито и баш свако дјеловање опажају. Свијест о тим учинцима почиње у нас с временом и то тек онда, кад услиједи дугог низа таквих уплива у нашој души као резултат настаје готов тип.

Преостаје још, да се ти моменти, који дјелују и упливишу, изближе прецизирају.

Рекосмо, да мисаони облици и тежње стварају тип. Сад се пита: што ствара мисли и тежње? Одговор гласи: *живот* нарочито *социјални живот*. Као што је год тај живот у различитом поднебљу и земљама, међу људима разних раса и етничких мјешавина, различитог облика, тако су и њихове мисли, њихове тежње и назори различити. На тој разлици оснива се разлика типа. А пошто се те разлике у погледима и мислима мијењају с временом и у једном те истом народу, јер и он подлежи вјечном развитку, то отуда потјече позната разлика у типу *код појединих народа у разним размацима временскима.*

(Наставиће се).

ЛЕОНТИЈЕ НИНКОВИЋ:

Старине у Бањанима.

Између мањих области (жупа), које сачињаваху стару травунску државу, и које обилују српским споменицима из средњега вијека: манастирима, црквама, гробљима и мраморним плочама, видно се истиче бањска област.

Бањани се могу упоредити у својим споменицима из прошлости са сваком поједином жупом травунске државе, (изузимајући требињску). А можда би и надмашила коју од тијех жупа, када би се сви њени споменици марљиво прикупили и у једну цјелину средили. Бањска област заслужује, да се њеним споменицима из старијега времена поклони виша пажња; да се у потанкостима испитају, прикупе и у једну цјелину систематски среде. Бањска је наиме област са својим споменицима врло јак и поуздан извор за црпљење материјала, за расвјетљавање наше тамне средњевјековне историје. Па с обзиром на то, требало би се што прије и што марљивије побринути за то, док овај драгоцјени извор није уништио зуб времена и незнање појединаца. Но, ја на то овом приликом не могу ни помишљати, тим мање, што бањске споменике нијесам прегледао, осим дјеломично неке, које сам изнио у мојој књизи под насловом: „Српски споменици из травунске околине“ на страни 55—57. Сада ми је пак до тога, да изнесем на јавност натпис са гроба родоначалника Хераковића породице испод планине Његоша, колијевке владајуће династије Петровић—Његош, и да изнесем још неке натписе са бањских споменика, које сам касније нашао.

Међу осталим мјестима бањске области, која обилују старинама, видно мјесто заузима Велимље са својом околином. Оно је начичкано црквама, каменим и мраморним плочама разнога облика, а које нам дају наслућивати (пошто на

већини њих нема натписâ), да под њима почивају висока и знатна лица свога времена.

Ова начичканост црквама, гробљима и порушеним градовима (као Русановац и др). наводе нас на мисао, да је Велимље, у старије доба играло врло важну улогу, у својој области; да је на њему и околини му становао повиши број српске властеле. У противном случају, тешко би се објаснило откуд оволико цркава у блиском растојању, откуд она средњевјековна гробља с каменим плочама и лијепим мрамором? Тим би мање било свега овога накита, што ондашњи себри нијесу били у стању подизати цркве, ни овако лијепе гробне споменике. А да је који и био у стању, то — према ондашњим друштвеним одношајима — није допуштано од стране српске властеле, да се себар са властелином такмичи, ма у чему то било.

Блиско растојање цркава, подвојеност гробља на најљепшим и највиднијим мјестима даје нам повода озбиљној претпоставци, да је међу том властелом владао друштвени антагонизам и утакмица: ко ће више цркава начинити на својој баштини, за се и своје себре, а ко видније мјесто изабрати за сахрањивање својих преминулих чланова и љепши му споменик на гробу подићи.

Ово се исто опажа и у осталим саставним областима старе травунске државе.

Велимље лежи на сјеверној страни Бањана, а у подножју планине Његоша.

Сјеверо-источно од Велимља за непун сат хода — идући планини Његошу — налази се мало сеоце Почивала са црквом храма св. Саве, првога српскога просвјетитеља. Црква је из старијега доба и врло укусно рађена. Особито јој је унутрашњост лијепо рађена и деликатно изведена, на основу чега и мислимо, да ју је зидао, неки властелин од укуса јер се својим унутрашњим распоредом издваја изнад обичних сеоских цркава свога мјеста. У Цркви је живопис врло лијеп и носи обиљежје светогорске школе. Црква је била запустјела усљед турскога притиска, те су поједине живописне групе веома оштећене, премда их има и врло добро очуваних. Сељаци је сада оправљају с поља, марљиво чувајући унутрашњи распоред са очуваним живописним групама, што им служи на похвалу. Но, пошто сам у хитњи туда прошао,

то нијесам имао времена да распитам сељаке за традицију о градњи ове лијепе цркве, па с обзиром на то, о томе овдје не могу рећи ништа. То остављам за другу прилику.

Са сјеверне стране цркве, у близини олтара налази се једна средњевјековна гробна плоча са слиједећим натписом:

„Асе лежи раб Божи Херак Мисалић“.

Овај натпис није до сада објелодањен, јер је гробница с малим изузетком била затрпана земљом.

Чим сам овај натпис прочитао, одмах сам створио закључак: да има јакога основа за претпоставку, да је овај Херак родоначалник многоразгранате Хераковића породице испод планине Његоша, и да су се до Херака прозивали „Мисалићи“. Овај мој закључак потврдили су и неки сељаци из тога села увјеравајући ме, да је колијевка Хераковића село Мужојевина, четврт сата сјеверо-источно од ове црквице.

Обзиром на овај натпис сматрам за потребно, да овдје истакнем мишљење тројице научењака, који су писали о старијем мјесту становања породице Хераковића, да се види, у колико се у томе слажу и на што се који ослања.

Покојни Медаковић штампао је традицију породице Хераковића, која говори: да су старином из Зенице у Босни; да су преселили из Зенице под Травник; испод Травника у неко мјесто у Херцеговину; отуд под планину Његош, а испод Његоша на Његуше. У традицији се тврди, да су на Његуше преселила два брата: Херак и Раич: да су од Херака Петровићи — Његоши (данашња владајућа династија) и Поповићи, а од Раича браство Раичевићи на Његушима, као и то, да су се преселили испод Његоша на Његуше у доба Иванбегово.

Вид Вулетић — Вукасовић у „Новој Зети“, год. 1889. на 307 и 308. страни изнио је натпис са стећка из Бољуна, код Стоца, који према редакцији „Нове Зете“ гласи:

„Асе лежи Радосавь Хераковићь ѡвд легохъ на свѡи одмирачи а та не мака ‡ѯл“ (1525).
га

На основу овога натписа Вулетић — Вукасовић створио је закључак: да су Петровићи — Његоши властела старином „с поносне Габеле“.

Обзиром на горњи натпис и закључак Вулетића — Вукасовића П. Ровински у „Новој Зети“, год. 1889. на 342 страни изјављује: да он и поред тога остаје уз породичну

традицију Хераковића, која говори: да су старином из Зенице, у Босни, а допушта — на основу натписа — да им је, при селидби из Босне, могла бити станица у Бољунима, гдје су неко вријеме становали.

Према овоме рекли би, да закључак Вулетића — Вукасовића није на јакоме темељу, јер се оснива на самоме бољунскоме натпису, кога ни породично предање не подупире. Ово се исто може рећи и за Ровинскога, у колико се тиче његова допуштања, да им је у Бољунима могла бити станица.

По породичној традицији Хераковића, они су се прозвали тијем именом по Хераку, а дотле су имали неко друго породично име. Према томе бољунски Радосав Хераковић не би могао бити предак Његошких или Његушких Хераковића, јер би морао имати друго породично име. А ако је пак од овијех Хераковића и ако су Бољуни њихова колијевка или станица, онда се Радосав морао повратити испод Његоша или са Његуша у Бољуне на своју старину. У томе случају био би оправдан закључак Вулетића — Вукасовића и допуштање Ровинског.

Да су учена г. г. Ровински и Вулетић — Вуксановић при писању о старијем мјесту становања Хераковића породице имали при руци његошки натпис Херака Мисалића, мислим, да би створили друкчије закључке о Хераковића породици. И ако породична традиција тврди, да је Херак са братом Раичом преселио испод Његоша на Његуше, ипак мислим, да има основа за претпоставку, да је Херак Мисалић, који је покопан код светосавске цркве под Његошем, родоначалник Хераковића породице. Пошто су традиције услијед дуговременог препричавања често пута помршене и једно другим замијењено, мислим, да се то могло десити и у традицији Хераковића. Ако се ова предпоставка — новијим налазима — потврди, овај нам је натпис сачувао старије породично име Хераковића породице. У томе случају, ако им је старина из Зенице у Босни, прије им је могла бити станица — при селидби — у блиској околини Билећа, него у Бољунима, јер под једним стећком код Билеће почива један Мисалић, који је без сумње сродник Херака Мисалића испод Његоша, а у колико се сјећам, један се Мисалић помиње у Monumenta Serbica. Али пошто немам тих података сад при руци то за овај пут завршујем.

Сада је на реду, да речем нешто и о другим бањским споменицама, које сам прегледао.

На Тупану у Бањанима налази се црква, храм св. Јована Крститеља, задужбина браће Комненовића из почетка XVI. вијека. Више црквених врата на једном камену налази се слиједећи натпис:

„Сті храм іована крститеља: сограђіше Браћа Комненовіћі на 1510: г. Понов храма істи Комненовіћі на 1896. г".

Као што се види из додатка у натпису цркву су обновили браћа Комненовићи год. 1896. и том приликом слова у старом натпису поправили, што није требало, ради старине. Али су ипак слова и поред поправке задржала први облик.

У непосредној близини цркве налази се један бунар за кога традиција Комненовића говори, да су га градили браћа Комненовићи, у исто доба, када и цркву и да су се по свршетку радње с мајсторима посвађали, те их мачевима исјекли, па да им је од тада у свему пошло суноврат.

Да ли су ови Комненовићи огранак од племићке породице Комненовића — Шпана, чија је кнежина била око Авлоне и Каниже Арнаутске, а касније кула на Дољанима, код Подгорице, о којима је писано у „Гласнику" XI. стр. 269. о томе не ћу овдје расправљати, јер немам потребних докумената при руци, само напомињем, да није искључена могућност.

Код школе на Пилатовцима, на једноме ледињку, а у једноме непокретноме камену усјечено је мјесто, колико један човјек може сјести. На овој каменој столици усјечен је слиједећи натпис: „Сто Вудрага Дипића соти" На источној страни око 30—40 корака далеко од ове камене столице налази се развалина велике средњевјековне ћемерли-куле. Сељани причају, да је ова кула била бана Дипе и да је он у њо становао, када је Бањанима владао. Ако је ова народна традиција истинита, без сваке сумње је Вудраг његов син.

У колико је ријеткост, да се на каменим столицама — под ведрим небом — налазе натписи, који показују, ко је у њима сједио, у толико више има разлога за претпоставку, да је Вудраг Дипић био знатна личност свога времена. Поред цркве у Ошанима код Стоца има једна камена столица, са које је војвода Милорадовић судио народу за вријеме црквених зборова. Па према томе рекли би, да је и Вудраг Дипић

био српски великаш и да је са ове столице судио Бањанима, у своје доба.

На сјеверној страни села Коравлице налази се једна (сама) средњевјековна гробница с овим натписом:

„Ѧсє камн ȣсиє... милосав мьц своиох тȣголи моћ". Остало је зуб времена уништио. Овај је натпис и по облику слова и по садржини сличан натпису Радоње Толаћевића, кога је урезао на гробу свога оца Вукобраћа, код цркве Св. Петке у Мирушама, кога сам ја изнио у мојој књизи: „Монографија манастира Добрићева са подручним црквама" на стр. 79. Према томе рекли би, да је овај натпис усјекао Радоња Толаћевић или онај у Мирушама Милосав, који се у овоме натпису помиње.

На источној страни Коравлице, ниже цркве на Валу, на мјесту тзв. „Баћића гробље" — између осталих гробова из старијега доба — на једној обичној гробној плочи пише: „Ѧсє лежи Драгић Радовић жи..." И овдје је зуб времена остало изгладио.

Изнад овога гробља, подно саме цркве на Валу налазе се неке развалине са омањом — порушеном — црквом на средини. Сељани причају, да је овој био неки мали манастирић, са чиме ће се и сваки посјетилац сложити, јер све околности иду у прилог ове народне традиције.

Код цркве на Валу има један велики крст из старијега доба и неколике средњевјековне гробне плоче с натписима, а тако исто и код цркве светоаранђелове на Велимљу налазе се неколике средњевјековне гробнице с натписима, које би требало копирати.

Оволико на прескок о бањским старинама у намјери, нећу ли са овијем — у неколико — заинтересовати испитиваче нашијех старина, да бањским споменицима поклоне мало више пажње.

ФИЛИП РАДИЧЕВИЋ:

Наше старине.

Отъ насъ Владике Петра

Преподобнѣйшему Господину Отцу Архимандриту Иосифу и отцу игумену Ђеорђіи и благородной господи Сердару и воеводама и кнезовима и прочимъ Главарамъ и старѣйшинамъ и свіема Бјелопавлићима

Поздравь.*)

I.

Разумѣхъ дае доходио на Кчево еданъ жупянинъ и кажевао дае войска везира Босанскога дошла у невесинѣ и да хоће везиръ своискомъ доћи у нишиће, такођеръ чуемъ да се и скадарскій везиръ справля да дође у Подгорицу, али се чудимъ акое то истина како ми нища не пишете за босанску и херцеговачку войску, хотећи самъ у толико пута вамъ писао да стоите на опрезу и ако чуете да се почне войска на кою страну купити да ми умахъ пишете и да будете на обрану своега рода и отечества.

Я знамъ да речена два везира раде да узму раи оружѣ, и да га безъ войске узети не могу, зато би могло бити да босански дође у нишиће а скадарски у подгорицу, но када се тако на близу примакну, они ће истинито радитиъ да отворе путъ преко Острога, и да се ако могну саставати и міешати слободно преко ваше и пиперске границе, кояе одъ едне стране пошла изъ кара-влашке и кара-богданске преко Болгаріе и румеліе, а одъ друге стране изъ моріе и македоніе, и али паша отъ янине, те су се састали подъ Едреном, и Едрену су заузели, и тако дакле ови два везира нити могу цару на индатъ поћи, ни отъ цара помоћи имати. Будући су

*) Обилазећи цркве и манастире по Црној Гори с Митрополитом Иларионом, преписивао сам и купио старине гдје би их год могао наћи .Ф. Р.

остали одвоени на ову страну за войском христянскомъ, коя благодареħи Бога иде срећно на приедъ и сваки данъ све више расте и умножава се, и ђегођъ се кои Геркъ у свіетъ находи, сваки терчи у свое отачаство да своју кервъ збраћомъ уедно проліева за свою и своиехъ послѣдніе слободу, и щогођъ кои има блага и богатства у сребро или у злато то сваки носи и дае у общу мирію весело, они су направили черни барякъ и на нѣмъ ове риечи написали

Смертъ оли животъ

то естъ, оли да сви погину, оли дасе одъ турскога ярма ослободе, и колико је турака у морію било, у кандію и ципаръ и у све острове или школѣ архипелаге до дарданелахъ, ни еднога ніесу оставили жива, и све се ово ослободило, и данасъ имаю Герци више отъ триста бродовахъ оружаніехъ на море, и сувише петъ фрегадахъ, и двіе велике ђеміе, що су узели капетанъ паши, коега у мало ниесу жива уфатили, они су и у конаво отъ цариграда улѣгли и неке фортице узели. А за али пашу кажу истинито да се керстіо, и дае нареченъ втори константинъ, носи баряқъ съ крестомъ и къ нѣему войска са сваке стране иде како жива вода безъ прекида. Говори се да има христіанске војске на море и на сухо, више петъ стотина хиљадахъ, са турскога тамбора съ ове стране цариграда нема, негое велики међу турцима у цариградъ покољь, защое царъ посѣкао мохуръ сембию и шемислама, кои ниесу шѣели пристати у договоръ да нашега патриарха изгубе, ни да колю хришћанлукъ по цариграду, стогае ударила међу турцима неслога исто да би се біло и колю међу собомъ, и сувише що имаю жестоку ратъ съ Перссискимъ царемъ, а у азију кои кажу да ихъ има сто хиљада войске русіиске щамуе руссія дала: будући есу такве погодбе међу руссіомъ и персиомъ да едан другому у ратно доба дае војску у заямъ на помоћъ, и тако персія илити како турци зову сичемъ напредуе благополучно.

Турци су искали оружје Сербима алига ниесу кѣели дати, неће мислимъ ни они мировати када виде свою згоду, а може бити дае и досад пошло неколико Сербске войске ђе остали христіяни и латини иду, но ми не можемо знати али да су они оставлѣни противо Везира Босанскога, коликое гођъ у турску землю христянина, латинина и арменима тое све устало на оружѣ и све се бие и колѣ съ

турцима на сваку страну изванъ Босанскога и Скадарскога везира.

Я се ненадам даће Скадарскому везиру рая оружѣ лако пущити, ни Босанскому херцеговина увриеме кадъ чую ивиде що се чини у сву турску државу, и щоби поменути везири учинили отъ рае кадби нихово оружѣ узели Герци и латини кои се данасъ съ турцима бию, ніесу оружя имали али су га добавили за велику циену, даде али паша за шесдесетъ хиљадахъ войске оружя, а у државу Скадарскога везира и у Херцеговину има сваки свое оружѣ кое су вазда имали и слободно носили, удивително би било кадъ би га пущали, я васъ молимъ и Богомъ заклинѣмъ да будете у слогу и у послушаніе и да стоите спремни ако буде до потребе дае сваки готовъ што скоріе устати и на обрану свое слободе и своега отечества. И да ми пишете що се одъ Босне и Херцеговине чуе да се умиемо владати. Еръ на ови начинъ неимајући отъ васъ никаква гласа неумиемъ чинити нища.

въ прочемъ Богу васъ препоручујући остаемъ вашъ

на Цетинѣ доброжелатель

Юлія 26. 1821. године Владика Петаръ

после писма додато;

— Юлія 2-го разумѣхъ да су Герци ударили съ ниовиема ђеміяма на капетанъ пашу и на сву флоту, и освоили каравеле и ђемие, и у мало капетанъ пашу жива неуфатили, самъ себе и свою ђемию огнѣмъ запалио, теке да га не уфате турци и освоили су све дарданеле до Цариграда.

II.

Отъ Насъ Владике Петра: Благородной господи Архимандриту Јосифу, Сердару Михайлу, Воєводамъ Кнезовомъ и свијема Бѣлопавлићима.

Поздрав!

Даѣмъ ви на знанѣ како э дошао предамном Стоянъ и Милошъ Радуловъ Павићевићи кои кажую како су и навалили сокодржице*) силомъ да э Стоянъ наредио и рекао Радовану Паіову да дочека Марка Павићева да га избію и узму

*) Сочбина у Црној Гори разумије се, кад неко на другога свједочи да је нешто другоме затајао, или му одузео, те се такав назива *сокодржац*, о чему има и народна пословица која тврди ову ријеч „*сока глава не боли*“ Ф. Р.

све що э ћера и носи при себе, Стоянъ каза да се стио за ово клети, како никада ни знава, ни никому поручіо ніэ да Марка Павићева орусфаре, но да га сокодржице вѣроватъ нехоће, но силомъ да на нихъ намећу напастъ.

Свићете главари моћъ болѣ познатъ какви су ови два брата — али какви су гоѣъ по суду и по правици, клетва э њихова то Стояна да нѣга закунете како и остале що се куну и оправляю и ако се закуну да у то нища кривъ ніэ валя да га и вѣруэте, аколи се не мога оправитъ (оправдат) ано како говори да э проклетъ сваки они кои неправедно на сиромахе и на сиротиню намеће кривицу, а шћаше Стоянъ да се куне и на мой керстъ како нища незна за ово що му сѳци говоре и сокодержице, но га я пущіо ніэсамъ да се куне эръ ніе овѣена никога и когъ за ово тражи но нека се тамо оправи ако мога эръ э нѣгова клетва

Въ прочемъ остаемъ

Цетинѣ 6. Марта
1823. год.

Вашъ доброжелателъ
Ѣлка Петръ

III.

Отъ насъ Владике Петра Преподобноме Господину Оцу Архимандриту, Благородной Господи Сердарямъ, Воэводамъ, Кнезовомъ и свиема Бѣлопавлићима

Поздравъ!

Доѣе предамномъ Мояшъ Аћимовъ и донесе тастаменатъ покойне Ятите коя е тастаменатъ учинѣла предъ главарима и свѣдоцима на нѣ умерли часъ у кои пише съ разлогомъ да оставля нѣ бащину Мояшу Акимову а сетенце и тастаменте що чине главари отъ Нахіяхъ и одъ племенахъ не буцамъ но пофалюэмъ како що и они тастаменатъ потврѣуемъ, а то нієсу праве ни Богобоязне шћери Ятите, коэ свою майку ніэсу шћеле у старостъ до смрти придержатъ и одъ нѣ миразъ узетъ, но како ихъ она куне тако ихъ и я кунем и нихъ мужеве ако се проћъ неће отъ Мояша Аћимова, кои э покойницу держа, и она э познала нѣгову любавъ и оставила ту бащину, да э имала и що више, и мислимъ да би му і іоштъ оставила, и то му ни какавъ судъ узетъ не може а що тражи Груица Благотинъ еръ му э ѣедъ под турчиномъ ту исту бащину держа, я самъ ви залуду више пута писа да не збо-

рите за бащине коя э чія била подъ турчином а ви непрестаѣте, но сами са свиѣћомъ зло ищете. Нека зна сватко да я у садашня доба давия приматъ не могу ѣръ имамо другіѣ посала, но нека и не долазе, и ако никако слушати нећете, Архимандрита, Сердара и Воэводу и јощъ три друге пощене главара, како ви драго, а що они суде шестина то я подпишуемъ.

Въ прочемъ остаемъ послушніема за вазда доброжелателъ.

Цетинѣ 8. Априла
1823. год.

Ѣлка Петръ

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

МИТАР ЈОВАНОВИЋ, учитељ:

О ПОЛУДНЕВНОЈ НАСТАВИ.

Једно од педагошких питања, које се са доста јаким интересовањем третира у педагошким круговима, питање је о времену дневне школске наставе.

И ако ово питање на први поглед изгледа, да није, тако рећи, проблематично, ипак заслужује да му се поклони озбиљна пажња, те да се са фактима у руци докаже, која је боља и корисниja: или полудневна, или дневна настава.

О овоме питању, као и многим важнијим педагошким питањима, у нас се слабо водила ријеч, те нађох за умјесно о истом проговорити.

Поменуто питање подвојило је мишљења педагога на двоје: једни хоће, односно желе, да школска настава траје и прије и послије подне — да буде такозвана дневна настава, а други пак желе, да настава буде полудневна. И једни и други постављају себи за циљ: што стварнијим путем у васпитању, постићи васпитни задатак.

Група педагога, која заступа гледиште да школска настава буде дневна, упире се о претпоставку, да ће дјеца овом наставом добити не само у моралном, већ и у интелектуалном погледу. У моралном добиће за то, што ће, будући под непосредним надзором наставниковим, бити изолована од оних елемената, који дјецу деморалишу. Интелектуално, вели, добиће дјеца зато, што ће се прописано наставно градиво развући на већи дио дневног времена и што ће се предмети тако распоредити, да лакши и мање важни дођу за послије подне. Тијем начином пружиће се дјеци мало више одмора између часова, који се поред осталих разлога, и даје, да се дјеца оспособе за бољу апердепцију. Ово је дакле, у главном мишљење педагога, присталица дневне наставе, који једнако ургирају, да се исто оствари онамо, гдје

није остварено, а утврди онамо, гдје већ постоји. Чак иду у тврђењу дотле, да се само дневном наставом може остварити васпитни циљ, којему треба цјелокупна настава да тежи. Они се старају, да у корист свога мишљења и резоновања ангажују и јавно мнијење, па и званичне органе, те да њихова мисао, као педагошки потребна, буде званично остварена, да добије друштвену и државну санкцију.

Ова група педагога не налази топлога одзива само код непросвијећене масе, која шаље дјецу у школу: или зато што према закону мора, или зато што су им досадна код куће, дакле без икакве више сврхе или побуде, већ налази присталица и код извјесне интелигенције, која је по педагошким питањима лаик, али напада полудневну наставу, оцјењујући је једино као „наставничку олакшицу".

Друга група педагога, поштујући начело: да је крајњи и идеални циљ васпитању образовање моралног карактера, који је оличен у јакој моралној вољи, а поштујући и то начело, да се наставом не смије преоптерећивати дјечји ум, те тијем стварати код дјеце замореност, индиферентност, па и апатија према градиву, које им се предаје, ипак смјело остаје при своме, на име: да настава буде полудневна. Они наводе за ово тврђење и довољно разлога, који се, с обзиром на опште дјечје васпитање, морају претпоставити разлозима педагога — заступника дневне наставе.

Један од најглавнијих разлога педагога, пропагатора полудневне наставе јесте тај, што се овом наставом далеко више добија у погледу дјечјег физичког васпитања, којему свака школа, а нарочито основна и забавиште, мора да поклони озбиљну пажњу. Истина, физичко се васпитање не смије издвојити од интелектуалног и моралног, јер је здравље тјелесно саставни дио духовног живота. Тјелесни је развитак средство за развитак духовног живота, те га треба његовати баш зато, што је само у здравом и крјепком организму омогућен правилни развој моралних и интелектуалних способности. Врло су ријетки примјери, да ће се наћи снага духа и племенитост осјећања код индивидуа сувише нежног или болесног организма. Но и ако се нађе изузетака свакако, доказано је, они неће ићи на штету горње констатације.

Према овоме наставу треба тако удесити, да она утиче благотворно на дјечји организам, то јест, да га ојача, оснажи

и усаврши, па да његовим савршенством буде уједначено и морално и интелектуално савршенство. Лијепо говори о овоме Марион: „Физичко савршенство служи на то да уједначи морално савршенство. Није ништа тако тиранско, као слаб и болешљив организам. Ништа више не кочи слободно кретање разума, полет уобразиље, рад размишљања, и ништа брже не пресуши изворе наше мисли, као болесно тијело, чије радње чаме и вену и за које је свако напрезање страдање. Немојте дакле двоумити, но ако хоћете да створите душу, која ће слободно и обилато радити, човјека племените и смјеле воље и радника за велике задатке и мучне радове, онда се постарајте прије свега, да створите снажан организам, челичних мишића и јаке издржљивости“.

Кад је ово овако, само нам се намеће питање: или дневна, или полудневна настава штетније утиче на дјечје здравље?

На ово питање може се одговорити тек онда, кад се види, која од поменутих настава даје више прилике да се дјеца баве на чисту ваздуху у игри, и која мање замара дјечји ум.

Више је него јасно, да полудневна настава више даје прилике дјеци да се баве на чистом ваздуху него дневна, јер се дневном наставом дјеца баве по 5—6 сати у школи, а у полудневној само 4 сата. На овај начин дјеци се даје лијепа прилика за игру, и то игру на чисту ваздуху, која је потребна не само ради јачања тијела, већ ради његовања уобразиље и естетичких осјећања. Многи педагози грије шили су и грије ше, који не дају дјеци довољно времена да се играју, већ остављају све покрете тијела да врши гимнастика, која је као наука заведена но нашим школама. Као наука не може гимнастика изазвати ону допадљивост и пријатност, која је дјетету неопходно потребна ради постигнућа праве вјештине у физичком покретима. Гимнастика, која се врши по нашим школама више је монотона, неодговара дјечјем развоју тијела, те не може изазвати дјечје весеље и онакву заузимљивост као слободна игра на чисту ваздуху и удобну мјесту.

„Отуда и долази, вели Спенсер, права надмоћност игре над гимнастиком. Тајна је у томе, што је срећа најјача од свију љекова. Убрзавајући пулс она олакшава вршење свих животних радња и тако појачава здраље кад га имамо и повраћа кад га немамо“.

„Боље је казао Ленсе. Он вели:

„Обичне игре с њиховим незгодама, без реда и везе не би могле да замијене гимнастику, али, с друге стране опет, ни правилна и уређена гимнастика, не смије да истисне игре, при којима се сва дјеца до миле воље забављају према узрасту своме".

Из овога излази, да гимнастика сама не може служити истовремено и као игра у основној школи, те овој потоњој треба поклонити нарочиту пажњу.

Важност играња најбоље је истакао њемачки педагог Фребел:

„Не треба, вели он, на игру гледати као на безначајну ствар; напротив игра је од дубоке важности... Игром се дијете развија и цвјета, као што се цвијеће развија и отвара излазећи из пупољка: јер радост је душа за све радње тога узраста".

Из предречених констатација виђенијих свјетских педагога види се, да је потребно дјеци што више кретања на чистом ваздуху, не само у виду гимнастике, већ и у виду слободне игре. То не може дати у довољној мјери дневна настава, односно, то се спречава дневном наставом, која држи дјецу и прије и послије подне у школи у покваренном ваздуху. Тиме се дјеца излажу често јаком и опасном поболијевању, што ће доказати и овај опит д-ра Шмита Молара у Хали са школском дјецом. Др. Молар нашао је да много више и јаче болују дјеца, која похађају школу и прије и послије подне, него она, која посјећавају школу прије подне. Од 16.000 дјеце патило је:

	У полудневној настави:	У дневној настави:
Од болести у опште	39%	74%
„ главобоље и нервозе	28%	74%
„ неспавања	5%	19%
„ општих болести	17%	44%

Дакле, горњи опит јасно нам казује, да је дневна настава веома и много штетнија, од полудневне.

С дневном наставом неће се ништа више добити ни у интелектуалном погледу. Напротив свакоме оном, који се бави васпитањем дјеце, добро је познато, да су она много способнија за перцепцију и аперцепцију прије него послије подне. То бива зато што су се дјеца довољно одморила и умно и тјелесно. Дјеца су у јутро потпуно свјежа и способна

за рад, а та способност траје читаво прије подне, ако се дају довољни и правилни одмори између часова.

Друкчија су у овом случају дјеца послије подне. Ријетко који предмет, ријетко која методска јединица, може дјецу заинтересовати, скренути на се њину пажњу, ако им се предаје послије подне. Ово бива због тога, што су дјеца послије подне заморена, те се опажа на њима лабавост, дријемеж, неодређеност душевна и т. д. Карактеристично је напоменути и то, што дјеца послије подне и поред најбољег настојавања наставничког, да буду уредна врло, неуредно посјећавају школу. То бива баш због тога, што им је досадно у школи сједјети а још досадније пратити науку. Било је шта више случајева, да се једно другом исповиједа, да чини одсуства због тога, што му се послије подне у школи дријема.

Из наведеног излази, да знање, које се добија наставом тек онда може имати вриједности за образовање воље, ако је спојено са пријатним осјећањима, која су, ако дуже трају, право интересовање, а ово је основица за образовање воље. Доказано је, да без интересовања не може бити ни говора о дјечјој самоградњи, с тога и треба да је циљ сваке наставе, да развија самоградњу код ученика. Дневна настава не може ни у том показати успјеха.

Према овоме јасно је, да дјеца губе дневном наставом и у погледу интелектуалног васпитања.

Напоменућемо још и то, да је истина, да би дјеца у неколико добила у моралном погледу кад би радила, односно била у школи и послије подне. Али, свакако, признати се мора, да то није једини начин васпитавања дјеце у моралном погледу. Степен моралности дјеце зависи од степена моралности кућа из којих долази, као и околине кроз коју се крећу, а зависи и од спреме и ауторитета васпитачева.

Дакле, кад се дневном наставом губи и у погледу физичког и у погледу интелектуалног, а не добија много у погледу моралног васпитања, онда је свакако боље, да се вријеме поподневно остави учитељу на обављање школ. администрације, на спремање и усавршавање у његовој стручности, те на његов остали потребни рад у народном друштву.

МИЛО М. ВУЈОВИЋ:

Како да подижемо наше винограде?

Као вјетром однесено, побјегло је оно срећно вријеме „кад је лоза с купином рађала“. Данашњи виноградар мора се борити са стотинама незгода, непријатеља и болести на виновој лози, ако хоће да од ње добије праву и стварну корист. Но „свако зло има и своје добро“ — па тако и ово. У колико виноградар има муке и трошка да данас подигне виноград, у толико му је и зарада сигурнија и већа. Данашње баснословне цијене вина код нас, управо су златни мајдан за вриједнога земљорадника. При том, наш виноградар још није искусио оне горке посљедице, које је *филоскера* унијела широм европских винограда. Црна Гора спада још у онај мали број срећних оаза, у којима филоксера није доспјела. Но то ипак није никаква гаранција, да ми нећемо имати филоксере, ако је данас и немамо — шта више, ми треба, да се томе немилом госту надамо, јер данас сјутра ту је. И наши виногради пред њом ће нестајати и венути, као прољетно цвијеће пред хладним мразом.

Филоксера је микроскопски ситни инсекат, жућкасто-прљаве боје, који се невјероватно брзо множи; има шест ногу и два пипка, велику жаоку или рило, којим чини убоде на жилама винове лозе и из њих сише сок, усљед чега чокот слаби, све мање и кржљавије брдуне пушта, док најпослије потпуно не угине.

Први који је открио филоксеру, био је проф. Asa Fitch у држави Њу-Јорку у Америци, године 1854.; али је тек године 1868. проучио проф. Planchon, који јој је и дао научно име *Filloxera vastatrix*. Но у колико филоксера није била прије овога времена позната, у толико нам историја тврди, да је она ипак постојала, јер се зна, да подизање винограда европским лозама у Америци није било никад могуће, ма да се је

на томе радило по упуствима најбољих француских и њемачких агронома. Овоме је могла бити једини узрок филоксера, а то тим прије, што је године 1620. у држави Вирђинији, покушало једно јако капиталистичко удружење, подизање пространих винограда нашом европском лозом, а рад су изводили нарочито зато набављени радници из Француске, који су били добро вични послу; но виноград није могао напредовати, и већ пете године ни један једини чокот није озеленио. Напротив неке од ових лоза, случајно наврнуте на дивљу американку, донесоше добар род. Поред тога што све ово служи као доказ, да је егзистенција филоксере у Новом Свијету постојала још од најстаријих времена, ово је још и јасна потврда, да америчанске врсте лоза вјековима живе и напредују са филоксером у заједници, те да се овој потпуно и одупиру.

Неки француски виноградари, око половине XIX. вијека пренијели су америчанску лозу у Европу, у намјери, да би помоћу ове сузбили пепео (оидијум), који им је чинио огромне штете на виноградима. И године 1865. филоксера се је појавила у француским виноградима, па како ове, тако и друге, ван граница Француске, почела пустошити.

Овако јак потрес једне врло важне привредне и индустријске гране, скренуо је на се пажњу најбољих стручњака и научара; а да би се што прије нашло лијека овој зарази, разна привредна удружења и државе расписаше велике награде за онога, ко пронађе сигуран лијек.

Између свију пронађених средстава за сузбијање филоксере и њених штетних посљедица на виновој лози, остаје све до данас једини, у свим климатским и геолошким приликама, изводљиви и успјешни начин, *калемљење домаће на америчанску лозу*.

Додуше, постоји још начина потпуно сигурних: но за ове, или нема могућности да се свуда изведу, или су сувише скупи, те се не исплате. Такви су:

Уштрцавање сумпорног угљеника, помоћу зато нарочито удешене справе. Кад се овај на извјесном одстојању уштрца, сви ови инсекти, који се на жилама нађу, угину. Овај је начин сувише скуп, те његова практична примјена у виноградарству за дуго ће бити немогућа. Сумпорни угљеник је лако упаљив, те је уз то врло опасно са њиме и руковати.

Сађење лоза на живом пијеску такође је сигуран начин, јер пијесак, који нема више од 20% других састојака, тако лако и брзо упија воду, да у онолико, у колико вода од бујне кише силази кроз пијесак, у истоме нема ваздуха, па како је филоксера ваздушни инсекат, то се лако и брзо угуши у води, као и у великој влази.

Наводњавањем или поплављивањем винограда успјешно се може борити противу филоксере; но овај начин захтијева довољну количину живе воде, а уз то, да виноград буде на равници, и да је земљиште у истом довољно растресито, шупљикаво и пропустљиво, те да воду може брзо и у великој количини упити, јер тек онда филоксера сигурно гине.

Као што је речено, види се, да *калемљење домаће на американски лозу* остаје вазда главни начин, којим се морамо борити противу филоксере — те је потребно да се позабавимо и с тијем, како и на који начин одолијева или резистира ова филоксери.

Резистенција американских лоза не долази, као што се некад мислило, од тога што је иста бујнијега пораста од наше; нити пак од тога, што тобоже американка има какву нарочиту материју (resinoide), која спречава продирање сокова из коријења набоденог филоксером, као што су то многи тврдили.

Прави узрок зашто американске лозе одолијевају филоксери треба потражити у другоме, а то је: што је, код европске лозе ћелично ткање у опште мекше него ли код американске; наше лозе у корјенима имају велику срж, а јако разређено мекано ткање коре — док међутим американке имају танко ћелично ткање коре, малу срж, а дрвенасти дио много дебљи и много тврђи него ли наша лоза. Убоди филоксере у корјену европске лозе су дубоки, а у корјену американке напротив плитки. Код американских лоза поткорно ткање много је чвршће наслагано, те је према томе и отпорније него ли код европске. Због овако различне грађе корјена и његових дјелова излази, да убоди филоксере на корјену наше лозе изазивају стварање такозваних кврга или чворова, који убрзо прелазе у трулеж и тим поремете унутрашњу грађу корјена и његово функционисање. Исти убоди код американских лоза су површни, те се код њих и не чине кврге, већ извјесне мекане крастице, које убрзо и лако отпа-

дају, а коријен остављају потпуно чист. Из овога се види, да ране од убода филосере на корјенима америкапске лозе одмах зарасту, а на корјенима европске лозе развијају се у гангрену.

И сад би се једноставно могло рећи: *садимо америкапску лозу, па да будемо сигурни од филоксере.* Но мора се знати и то, да *америкапске лозе, које потпуно одолијевају филоксери, не рађају грожђе од којег се може правити вино.* Истина, постоје извјесни хибриди (мелези) америчких лоза, који рађају боље грожђе, а тих има и код нас на више мјеста, али каквоћа вина од ових ни из далека не одговара каквоћи наших вина од домаће лозе — а што је најглавније, и ове лозе подлијежу филоксери. Зато не остаје друго, већ да се за осигурање од филоксере, саде дивље америкапке, а на њима да се калеме наше домаће лозе. Овим се коријен опире посљедицама филоксериног убода, а калемови опет рађају наше домаће грожђе.

Све врсте америкапских лоза не показују једнако добар успјех за подизање винограда на њиховој подлози: једне због слабог резистирања филоксери, друге због тешког сроћивања у нашој земљи и клими, треће пак због тешког размножавања резницама, или због тешког срашћивања калемова с нашом лозом; све су пак врло осјетљиве спрам количине креча у земљи. Ако наиме земљиште има ма и мали процепат креча (клака) више него дотична врста, коју желимо засадити, може да поднесе — рад је узалудан, пошто лозе кржљаве, добију жутицу (хлорозу) и угину.

Од свију многобројних врста, које до данас познајемо, виноградар има да узме у обзир само три главне врсте: Riparia, Rupestris u Berlandieri као и извјесни број њихових подврста и хибрида добивених природним или вјештачким укрштавањем.

1. **Рипарија.** Код нас напредује добро, филоксери одолијева уопште свуда врло добро, лако се размножава, с каленом срашћује лако и добро га храни. Рипарија има много подврста од којих су најглавније; *Р. Томентоза* за збијена земљишта, а подноси нешто и влаге; *Р. Порталис*, за умјерене и сувље земље; и *Р. Гранд Глабр* за високе и суве положаје. Све врсте Рипарије захтијевају добро рађено и гнојаво земљиште. *Подносе 12 до 15% креча.*

2. **Рупестрис.** Као и Рипарија, филоксери одолијева добро но од ове се још лакше размножава; пушта дугачке, танке и чврсте жиле; калеми се нешто теже примају него на Рипарији, али кад се приме добро расту и брзо напредују. Рупестрис не трпи влагу, и гдје је здравица непропустљива и подводна, може брзо да угине; воли сухе, стрмените и не сувише снажне земље. Најбоље подврсте Рупестриса јесу: *Р. Монтикола, Р. Металика, Р. Ло, Р. Мисион, Р. Ганзин и Р. Мартин.* Земљу треба добро радити, а при гнојењу пазити, да се гноји старим гнојем и даље од коријена. *Креча подноси од 25 до 35, па и до 40%* — у сувљим земљиштима више.

3. **Берландијери.** Више од обје прве врсте може да подноси сушу, а уз то може да врло добро напредује у мршавом и плитком, а што је најглавније, у сасвим каменитом земљишту; уз то, Берландијери *подноси 60 до 80% креча.* Због наведенога, ово би била једна најбоља подлога за подизање винограда у нашим крајевима али на жалост, чисти Берландијери врло се тешко размножавају брдунима, јер њихове резнице тешко добијају коријење. Због добрих одлика ове врсте прибјегава се његовим хибридима, који у неколико имају боље примање; као најбоље препоручују се; *Berlandieri Resseguier* № 1 и № 2, *B. Lenée* и B. Lafonte № 9.

Осим наведених врста, у виноградарству не мање важно мјесто заузимају извјесни хибриди, са којима се је успјело, да се укрштањем споје одлике двију или више врста уједно, те у више случајева сами хибриди, својим добрим одликама превазилазе чисте врсте. Све хибриде дијелимо на двије главне групе, и то:

1. **Хибриди Америко-Амерички**. У овој групи најважнији су: *Солонис, Солонис×Рипарија 1616* (del coudere); разне одлике *Рипарија×Рупестрис и Рипарија×Берландијери.*

2. **Хибриди Европско-Амерички.** У овој групи најважнији су: *Мурведр×Рупестрис 1202, Арамон×Рупестрис Ганзин 1, Шасела×Берландијери 41b, и Буризкво×Рупестрис Мартин 603,*

Подићи виноград на подлози америчанских лоза, много је скупље него домаћом лозом, а у толико је тај посао и тежи што се у томе мора имати довољно искуства, као и извјесног знања за познавање врста лоза и земљишта. Но како је код нас производња америчанских садница ограни-

чена на *државне расаднике*, то виноградари и немају других тешкоћа у томе послу, већ, да узму огледе земље са оног простора гдје мисле виноград подизати, да их пошаљу обласвом економу или управи расадника на анализу, и према датим упуствима, да даље раде.

И још једном напомињемо нашим виноградарима, да не чекају посљедњи час, и да не чекају с подизањем винограда на америчанској подлози дотле, док филоксера потпуно уништи наше старе винограде. Треба се на вријеме осигурати, да нас њен долазак нађе спремне, јер могуће, да нас само која година раздваја од ње, ако већ и до сад, тај невидими инсекат није почео гостовати по нашим виноградима.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

КАРЛО АНДЕРЛЕ: — превео с чешког Јов. И. Хаџуковић.

Борба с морем.

Како је огромна и у исто вријеме величанствена уништавајућа моћ мора, најбоље се може видјети на острвима Велике Британије. Њу данас сачињава више но 900 острва, остатака некадашњег огромног копна, које је било у вези с осталијем трупом Европе. На мјестима, гдје данас бију бурни таласи Сјеверног Мора о обале Њемачке, гдје се данас налазе приморска мјеста Холандије, о која храбри становници воде истрајну борбу с морем, тамо се распростирало копно, које је полазећи великим полукругом од обале француске, затварало у себи Ла-Манш, острва Бридска и Сјеверно Море.

Још данас можемо примијетити стопе на бившем копну, јер сав тај скуп острва лежи на сјеверо-западном крају широке подморске пличине, која само на неколико мјеста пада 100 м. под морску површину. Обична дубина Сјеверног Мора износи 89 м., али у западном дијелу једва 18 метара.

Пропадањем копна у давна времена отпочело је море свој разорни рад, који је био олакшан тијем, што јужну и источну обалу Енглеске сачињава у главном креда, пијесак и глина. На многим мјестима обале леже на огромне масе пијеска, што га лако односе морски таласи, те тијем остају дубоке јаме, усљед чега горњи слојеви масе при јачој бури падају, а то иде само у корист бржем напредовању мора. С каквом снагом и брзином ради море на уништавању обале тешко је преставити. Снага морских таласа некад је тако огромна, да може стијене по 100 центи тешке далеко занијети. Одваљено камење море употребљава врло успјешно као материјал за даљи свој рад, те с њим руши даље обалу. Енглеска је у току хиљада година изгубила 6 километара широки пас обале.

Сјеверно је море врло опасно за бродове, не само због честих бура, већ и због пјесковитих пличина и несигурности обале. Цијела обала Енглеске опкољена је вијенцем потопљених мјеста и села; а рибари врло често, особито код острва Корнвалског знаду извадити разне остатке, по којима се може судити на некадашњу насељеност. Данашње знање о том, што је море одузело копну, не оснива се само на извађеним остацима, него главно на „Domesday Book“, катастралном регистру свих мјеста, села и насељености Енглеске за вријеме Виљема Витеза. Овај је регистар састављен по његовој заповијести, а ради своје велике тачности цијењен је као топографски извор. За неколико година послије како је састављен овај регистар, Енглеска је претрпјела највећи губитак у вријеме историјско. Разбјешњено море 1099. године повуче за собом и потопи плодна земљишта, која су припадала великом имању Карла Годвина недалеко од Довера. То су данас веома опасне пличине Годвинове, гдје многи бродови налазе свој гроб. При сваком одливу појаве се на површини морској, дуге су 15 клм., а широке 5—12 км. Исте године морски таласи нанијели су велику штету и обалама Француске и Холандије, при чему више но 100.000 људи нађе у њима свој гроб. Године 1164. опет морски таласи прогуташе много људских жртава. Сва мјеста на обалама Енглеске имају свој почетак далеко од данашњег копна, на таласима. Морала су постепено уступати мору, али море их непрестано слиједило. Чувени пристан Виншелси, један од наславнијих на југу Енглеске, који је бројио 5000 становника, прогуташе морски таласи 1240. г., а кад је опет подигнут на копну стигла га је иста судбина послије 40 год. Исту судбину има *Денвиш*. Почетак његов датира из римских времена. Био је то пристан на јужном дијелу источне обале Енглеске, који је врло напредовао због трговине с континентом. Године 1500. претрпио је велику штету, а од тог времена очајнички се борио против грабљивих морских таласа, али узалуд; године 1750. нестаде га сасвијем.

Продирање мора не напредује на свијем мјестима подједнако: негдје само неколико стопа, а на другим мјестима сто и више. Највише трпи источна обала Енглеске. Трговачка мјеста, због положаја, при ушћу ријека боље су осигурана, него купатила чија је будућност у великој опасности. Величанствене зграде, променаде, заштитне ограде и друге гра-

ђевине леже дубоко у мору. Тако је на примјер малом, али славном купатилу Хорнси нанијело море једне бурне ноћи штету, која износи више од 120.000 круна. Такви тешки губици довољни су, да униште и најславнија и најбогатија приморска купатила. Због тога се сама држава ријешила, да предузме заштиту обале; изабрана је нарочита комисија, којој је задатак: тачно испитати ствар и дати потребне пројекте. Држава, примајући заштиту обале у своје руке, помишља не само како ће зауставити продирање мора, него помишља и на озбиљну борбу с њим, нарочито на то, како да врати изгубљене позиције, спасе пличине Годвинове и преда их опет земљорадњи. Узорним примјером могу служити Холандези, који су одузели мору 3.697 км². Од овог отпада на море око Харлемска 180 км² гдје данас станује 20.000 становника. Холандези озбиљно помишљају на исушење језера Зидерског, које је великог 3.330 км². Од овог ће се 2.314 км² употријебити за плодно земљиште, а остатак на унутрашње језеро и на канале, који ће одводити сувишну воду и омогућавати саобраћај по води с Амстердамом. И ако Холандези показују велику енергију у борби с морем, тешко је рећи каква ће бити судбина њихове отаџбине за неколико стољећа. С времена на вријеме чују се скептички гласови, који са озбиљним научним документима предвиђају брзу пропаст Низоземској. Недавно у холандском листу De Ingenieur доказује научник *Ten Cate*, да копно Холандије на обалама све више пропада. По његову мишљењу за једно стољеће снижава се обала за 20 ценм. Није то много, али имајући у виду већ сада несигурни положај Холандије, може то проузроковати значајне посљедице, особито кад се тачно не зна је ли ово пропадање вазда једнако. За своје тврђење наводи *Ten Cate* неколико увјерљивих и веома брижљиво скупљених података. Историја осталих крајева при обалама исто је жалосна, као и крајева при обалама Енглеске и Холандије. Басне о подморским замцима и градовима немају нигдје толико истине у себи као при Сјеверном Мору. Биљешке старих историчара чине утисак измишљотина, кад причају о градовима и манастирима, које су морски таласи потопили у дубоком мору. Године 1170. море је растргло на четири дијела стари Боркум при Њемачкој обали; један дио његов сачињава данашње острво Јист... За неколико година послије тога нестаде у дубинама морским

неколико манастира. Сличних примјера моћи и бјеснила морског има доста, нпр. постанак језера *Зидерског*, залива *Јадског* и т. д. Да бурна и уништавајућа моћ мора може бити узрок сељењу становника за то имамо неколико примјера. Тако на примјер године 1113. због страшне морске поплаве, која је захватила Фландрију, иселио се велики дио њезиних становника у Енглеску и настанио се у Велсу.

Слично се да видјети из вијести Страбонових према којима је поплава Сјеверног мора принудила Цимбре и Теутоне на сеобу. Посљедних година изложено је било особито тешким губицима острво Föhr, на западној обали Шлезвига. Таласи морски уништили су многе зграде и шеталишта на обали. Сличне вијести стижу из многих других мјеста.

Бјеснилу мора не одољавају ни најтврђе стијене. Тврди Хелголанд умањава се сваке године за 5 цм. Тешки губитак претрпио је год. 800. Тада је велики дио острва пропао у море. Још око г. 1070 мјерио је у ширину 2·8 км, а данас само 0·5. Од тог времена стизале су га честе недаће, особито год. 1300., кад га с многим другим острвима више од половине нестаде с лица земље. Почињући с овом годином имао би се сачувати од даљих губитака. Од оног часа, кад га је Њемачка изабрала као своју базу за операције њених ратних бродова осигуран је Хелголанд огромним воденим грађевинама, које је сам цар Виљем прошле године посјетио. Спасење Хелголанда од сигурне пропасти само је мали дио огромних добро смишљених грађевина, којима Њемци на цијелом сјеверо-западним бријегу мисле не само заустављати напредовање мора, него желе, да сваке године истргну мору по коју његову жртву, враћајући живот на оним мјестима, гдје је прије неколико година био немилосрдно угушен морским таласима. Годишњи је прираштај копна просјечно 10—12 м. Главна је пажња обраћена на то, да се више ублажи снага морских таласа и да се ушчува нанос, да га море, кад наступи одлив, опет собом не однесе. Природном су потпором у овоме раду многобројна мања и виша острва Њемачке обале и велике пличине. Осим насипа и других грађевина у новије вријеме употребљавају се и то с великим успјехом плитки и дуги канали за задржавање наноса. У морском наносу брзо хвата коријење Salicornia herbacea, која утврђује земљу и потпомаже брже наношење таложних слојева. У почетку овако добивена земља служи за

пасиште, а доцније за веома плодну орађу земљу. О значају новодобивеног земљишта најљепши појам даје нам његова цијена. Држава продаје један хектар за 2700 марака, трошкови око исушења износе 2000 мар.; држава има дакле чистог прихода 700 мар. Плодност земљишта је тако велика, да брзо исплаћује уложени капитал. Изгледа да моћ и најбурнијих таласа, ако није сасвим сломљена, барем је знатно ослабљена. За вријеме дводнене буре у децембру год. 1909. захваљујући каналима, наниjело је море нанос 30 цм. дебео. Енглези у борби с морем имају на много мјеста далеко тежих позиција, али нема сумње, да ће и они савладати морске таласе огромним грађевинама на обали. И опет ће то бити освјешетани разум људски, који ће изаћи, као побједилац из борбе с бијесним морем.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

КЊИЖЕВНОСТ

НИКОЛА I.

ЗА 14. ЈАНУАРА.*)

У свом Двору на Рибници,
Подранио краљ Немања
Стар и брижан, а животом
Рђавога одвећ стања.

Подранио, слуге зове,
Зове слуге и дворјане:
Прије сунца да на ноге
Као и он свак устане.

Двор је краљев у забуни:
У њ најљепшег нема члана,
Који га је украсивâ
Неколика прије дана.

Краљ, краљица, Вук и Стефан
И дворани сви устали;
Прошлу ноћ су и дан прошли
У бригама исплакали.

Књаза Растка нигдје нема,
— Ка' прогутан земљом да је —
Гдје је поша', куд се дио,
Досад нико не дознаје.

Није ли га прогутао
Вал Мораче ил' Рибнице,
На чамчићу ловећ рибу
Испод града и Горице?!

Јесу ли га звјерад у лов
Растргнула у планине
Када се је за срнама
Гором пео уз висине?

Да л' је жртвом зликоваца
Књаз лијепи гдје пануо?
Хвала Богу, гдје ће бити
Млад краљевић издахнуо?

Свак се пита, свако зебе,
На несрећу свако слути,
А краљевски пâр и кућу
Превелика жалост мути....

Гдје је онај дивни момак,
Кâ' звијезда што јежђаше
Ћемовскијем на свом хату
И ка' соко летијаше?

Гдје је онај зôр младосни
С бујном својом околином,
Куда зађе сјајни витез
Из властеле са дружином?

Њѣмило је зам'јенило
Пјесму, свирку, смијех, шале:
Црне слутње на двор краљев
Ненадно су ето пале...

*) Декламовано на ђачкој Светосавској бесједи. — С Највишим одобрењем Узвишенога Аутора износимо у цјелини значајну ову пјесму, која је истовремено најљепшом просвјетном посланицом Владаоца — српској школској младежи. Уредништво.

Свако тражи, распитује
Гдје је Растко? — Растка није.
Да л' га жива или мртва
Ко год, можда, гдје год крије?

У његовим одајама
Представља се на погледу:
Све на мјесту, ствари све су
И у добром све је реду;

Књиге, стр'јела, мач и копље
И од'јело и штит ту је,
У подруме зорни хат му
Копа ногом, подврискује...

Многобројне слуге му се
С пажљивошћу распитују,
Ал' не знају ништа рећи
Него горко јадикују...

Један само од њих свију
Плакајући, тужан рече,
Да је младог књаза Растка
Застануо једно вече

Обливена са сузама
Пред иконом на кољена
У молитви страсној, врелој
Чак до земље превијена. —

И ријечи чуо ове:
„Опрости ми, родитељу,
За одлуку са којом ћу
Наниjет' ти тугу вељу;

И ти мајко, слатка мајко,
И ви браћо обојица.
Опростите, а тјешите
Милог оца сва тројица!

Родитељски дом остављам
И књажевска преимућства
Другом двору, другој кући
Мене тајна вуку чувства.

Тамо нема бојних справа
Од стријела и мачевâ,
Тамо оклоп, срма, злато
Са зидова не одс'јева...

Тамо нема тамбурицâ,
Ни свирала на дохвату;
Пјеваније чут' там нећу
Ни глас моме добром хату...

Тамо ми је омиљена
Душе моје вјереница,
Халак, пјесму и оружје
Та не воли сиротица...

Она хоће кротост срца,
Мир и љубав и самштину
И молитву изречену
У побожност и тишину.

Њој је име, свето име,
Црква, рајско уточиште —
Руку њену, свету руку
Моја душа данас иште.

Света цркво, вјеро света,
У твоме ме прими крилу;
Драгу Зету краљевину
Ти заштити моју милу!

У то име приносим ти
На жртвеник младост моју,
Цркво света, вјеро света,
Милост за род просим твоју.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE CETINJE ĆRNOJEVIĆ

О, Атонска горо, света,
Мог спасења, Арарате,
Нек' анђели кроке моје
К твојој страни сјутра прате...!"

Кад Немања ово чуо
Мутно му се бистри лице,
Па ће рећи пред дворјанством
И краљевства поглавице: —

„Није љепше Бог могао
Наградити моје труде,
Ни положај створити ми
Завиднији међу људе.

Сâм сам парче, све по парче
Скупља ове краљевине
И подига' пред свијетом
Њезин углед у висине...

А Бог ме је обдарио
У мом дому са три сина;
Јемство среће у њих нађ'ће
Краљевства ми величина.

Два ће сабљом да га бране,
А у савез трећи с Богом
Краљевство ми опасати
С добрим редом и са слогом.

Слава теби, Боже свети,
И ти, Растко, славан био,
Краљевство ми и сâм себе
Узвисио, прославио!"

... Суза топла иза тога
Краљевим се лицем ваља —
Није суза жалосница,
Коју око лије краља,

Но је роса од блаженства,
Што му борним лицем тече,
Јер једнога светитеља
У својему дому стече...

Српска црква би плакала
Да се Растко не појави;
Српској књизи и просвјети
Кам темељац он постави.

И завјешта у аманет
Да се Срби слогом вежу,
Да туђину рад неслоге
И трвења не подлежу.

Ка' андио из њедарâ
Божанствених он излеће
Да му рука света сâди
По ливади српској цв'јеће.

Цв'јеће књиге, цв'јеће знања
За које је уложио
Своју младост, своју сјајност
Кад је цркви приступио.

У прегнућу младих срца
Будућност је домовине,
Младе снаге отачаство
Умним радом сретним чине.

Своја лична удовољства
Књаз је Растко пренебрега'
А цркви је и науци
Себе дао, дао свега....

Није лако младој души
Сјајност двора оставити,
Па се пустит' под сводове
Од ћелијâ покмастити.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Није лако, ал' је слатко
За народ се жртвовати
И најдраже, најмилије
На олтару рода дâти.

Дат' му душу, дат' му живот,
Способности, све му дâти,
Па ће мила домовина
Као алем кам засјати.

А да нам је она љепша
Слобода је ресит' мора —
Слободи је колијевка
Немањина Црна Гора.

Без слободе што су људи?
Чопор стоке на пасиште! —
Груд Србаља од слободе
Да удише тамјан иште.

Здраво млади слободани,
Здраво синци земље ове,
Прирастајте, да стечете
Родном крају славе нове!

Да дуг свети одужите
И аманет од прошлости,
Да у гробу од радости
Немањине шену кости,

И да харност укажете
Наше књиге Светој глави
И захвални на вјекове
Останете светом Сави!

Пред Савин-дан 1912.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Н. П. Ш.

Живот.

Прољећње сунце оживљавало је промрзле груди матере земље.

Из влажне мекоте кидисала је трава и цвијеће, хитајући да што прије изложи врућим сунчевим пољупцима своје блиједе вршчиће. Чуло се неко нејасно брујање, неки јек, свуда на сваком комадићу земље, ма да се чинило да тај нејасни јек долази однекуд из далека... То је земља ширила своје груди и жудно упијала сунчеву топлоту... То је била велика пјесма природе, пјесма живота, у којој су се сви небројни гласови сливали у један моћни, побједнички акорд. Топлине, сунце, светлости, живота! говорио је тај моћни нејасни глас...

По рудинама су се вила стада бијелих оваца и играле гомиле несташних јагањаца... Мирис цвијећа и пелима разносио је лаки повјетарац по странама и долинама... Под старим

храстом, који се полако будио из дубоког сна, као сиједи старац, сједила је млада, једра Љепосава Аџамијић. Испред ње се полако кретало стадо оваца... Звоно је пригушено ударало, висећи на дебелој шији мрког овна са завијеним роговима. Дјевојка је замишљено сједјела у хладу старог дуба, очи су јој блудиле некуд далеко у модру празнину, а рука несвјесно чупала ресу старе струке... Под старим ритама грубог сукна брецале су младе груди. По здравом лицу пролетјео би каткад црвени пламен, а на уснама заиграо пожудни осмјех.

Однекуд из далека доприје се кућање нечијег дебелог чаткара... По лицу Љепосавину прелетје блиједа сјенка. Она се тешко диже, као да се уморила од тешког посла, обазирући се на све стране, док јој се очи не уставише на једном буљуку оваца...

— Тамо, помисли она... И оштар звијук просјече млаки и тихи ваздух. Овце се сташе прикупљати к њој и она лагано пође уз кршевит брежуљак... Срце јој је свирјепо разбијало груди, а крв се бацала у главу...

— Обећала сам, пронесе се њеним помраченијем мозгом, и нови валови сваковрсних осјећаја осјети њена млада душа...

Тек што се појави на врх брежуљка угледа на сто корачаја од себе младог комшију Илију, који је лијепо сједио на једној малој зеленој пољаници, под округлом кошћелом. У рукама је држао двојнице и свирао дебело и тихо, као да је поточић жуборио... Очи је упирао у ону страну откуд је долазила Љепосава... Њена појава изазвала је пожудан осмијех на његовом младом и свјежем лицу, које су тек почеле украшавати црне науснице... По тијелу му прође лака дрхтавица... Он је чекао Љепосаву... Свирка за часак престаде. Љепосава збуњено застаде, викну на стадо и одлучно се упути к Илији... Он је и даље сједио... Љепосава је задрхтала и срамежљиво гледала преда се.

— Добар дан, предусрете је Илија, не гледајући у њу...

— Добар дан, једва одговори Љепосава... Да немаш воде... жедна сам... Илија се помаче, учини јој мјесто крај себе и пружи стару тикву с водом.

Она се жудно напи. Усне и руке дрхтаху јој од узбуђења...

— Јесу ли ти се напасле? Упита Илија.

— Доста, одговори она и узе плетиво из мале торбице, што је о руци носила.

Илија је држао фрулу у лијевој руци, па је принесе устима и засвира нешто страсно, дивље и махнито... Он никад није тако свирао... Овце, које су се већ састајале, уплашено бленуше пут кошћеле... Али се свирка није већ чула... Било је тихо...

II.

Прошло је већ мјесец и по од тога дана. Прољеће је било у пуном јеку, сунце је јако пекло. Мотика је већ просијецала топли ваздух и окопавала млади кукуруз, а врели је зној омастио лице вриједног тежака... Љепосава и њен комшија. ријетко су се виђали. Илија је радио у пољу, а Љепосава чувала кућу свога зета Јована и готовила јело радницима, док сестра јој Петрана чуваше овце... Љепосава је била сирота... Остала је без родитеља још у петој години, а једини брат којег је имала умрије, кад јој бјеше свега десет година. Тада је одведе старија удата сестра к себи... Она ју је њивила и пазила, а Љепосава јој својски помагала... Јован ју је држао као рођену сестру... И он је остао рано сирак, па је знао што значи никога не имати. За то ју је добро пазио. Он се поносио њеном љепотом и скромношћу, и помишљао дако је добро удоми и стече за себе добра пашенога, а за њу достојна мужа. Откако је настао рад у пољу Јован је није могао пазити, а мало ју је и виђао... Рано је устајао и одлазио у поље, а отуда се позно у вече враћао... Једва је чекао да вечера, и већ га трудни сан звао на отпочинак...

Међутијем је Љепосава постала замишљена и тужна.

Руменило је замијенила бљедоћа, а лијепо једро и глатко лице постало је смежурано и ружно... Доња усна се опустила, а црна коса немарно расула... То је Јован примијетио једнога дана, кад је њему и радницима Љепосава донијела ручак у поље.. Он је сједио уз дебелу трешњу и почивао. Косило се... Косе су весело звијукале кроз меку траву, и Јован је очекивао да приспије Љепосава па да косаче позове к ручку... Она се приближавала полако, тромо...

— Добар дан Јово — назва она лијепо...

Јован је зачуђено погледа... То није био глас његове свастике, младе и једре; прав и глатак као челик...

— Шта ти је Љепосава? Да се није што догодило? упита он мјесто одговора... Љепосава обори очи, њено постарјело лице покри се густим руменилом. Она јако стиште зубе, грозничаво стресе раменима и једва се уздржа да не заплаче...

— Не, не, није, промуца она... Ја сам нешто слаба... грозница... шта ли је...

— Па зашто си долазила? Да си поручила по дјетету, па бих макар ја дошао за ручак...

— Не мари, није ми тако рђаво, гунђала је Љепосава постављајући ручак.

— Хајде, хајде дома, па лези, рече Јован. — Хеј! Момци! На ручак ко је гладан, обрати се он к радницима. Косе прекидоше. Косачи их метнуше на уморна рамена своја и упутише се к хладовитој трешњи и добру ручку.

Од покошене траве дизала се лака пара и распростирао мирис зреле траве. У природи је било тихо, на пољу се није видио ни један радник, птице се сакриле у густе гране. Љепосава је полако корачала пут удаљеног села... Погнуте главе, згрбљена, суморна, она је тешко дисала... На слепочнице је немилосрдно наваливала крв, као да ју је ударао мали, врућ, челичан чекић... Црне плетенице бујне косе као мртве спуштаху се низ високи бијели врат, а мала капица завалила се на десну страну... Она је лијено поправи...

— Е, нијесам више дјевојка, и сама капа вели, болесно промисли несрећна дјевојка... Али што сада?!... сину јој у глави. — Више се крити не може... А Илија?...

Она зајеца и поток горких суза потече низ младо лице... До ње доприје лаки бахат младих умјерених корака... Она подиже главу и угледа Илију пред собом... Срце јој учестано удараше...

— Ето сад, сад ће све ријешити, помисли она...

— О, Љепосава, изусти Илија. — А нијесам те одавно видио, није право...

— Шта ћеш ме гледати? Боље и сунце да ме не гледа.

Илија се смути, обори очи и поцрвење. Он је ни једном ријечју не утјеши...

— Шта ћу сад кукавица?!, са страхом, стидом и очекивањем упита она...

Илија је ћутао. Он тек слеже раменима и нервозно дохвати струк пшенице, који је украј пута растао...

Она га очајно погледа, с погледом осуђеника, који види вјешала пред собом.

— Ама баш ништа ми немаш рећи? упита она раздражено и злобно...

Илија је ћутао, оборених очију. Лице Љепосавино у том тренутку било је страшно... Оно је постало дивље, онакажено злобом, ружно, покривено црвеним колутовима...

Она болесно угризе доњу усну, а дрхтала је од узбуђења...

— Кукавице!..., јекну она и брзо пође напријед...

Илија постоја неколико тренутака као окамењен, пак се окрену за Љепосавом, која је далеко већ одмакла...

Он ју је тако посматрао док не замаче за густим грменом младог воћњака...

Она је тупо гледала преда се као да је тражила одговор од тврдог тла, по коме је газила. Мозак као да је престао радити. Ни једне јасне мисли није било у глави... На сљепочницама је јаче било, коса се ниже спуштала и густе плетенице падале су по раменима... Она је несвјесно корачала напријед. Из тог тупог стања трже је весела граја. То су се сеоска дјеца купала у топлим валовима Зете, и весело скакутала по усијаном ситном пијеску уз веселу грају и смијех... Узбуркана површина воде, као комади изломљеног стакла блистала се под сјајним сунчаним зрацима. Љепосава је пролазила поврх самога бријега над ријеком. Она застаде на час. Могла је видјети гомилу мушке и женске дјеце, која су весело скакутала по усијаном пијеску. Хаљинице су биле немарно разбацане, испод велике плачне врбе, чије су гране дотицале површину воде. Испод саме врбе пружао се црн врбов пањ пола у води, а пола над водом. То је била нека врста пристаништа, одакле су сељани захватали воду... Њој је било познато то мјесто, и она га сада помно разгледаше. По лицу јој прелети тужан осмијех. Она се одврати од воде и пође својим путем. До куће није било далеко.

III.

Сјутра дан, још изјутра почели су се купити густи облаци над брдском равницом... Јован је с радницима и женом прије зоре поранио и похитао да пласти сијено. Радило се живо,

и ћутке... На високим врховима већ су почивали густи, мрки валови облака. Сунце се није ни показало. Ваздух је био топао, густ и загушљив. Виле и грабље живо су радиле, а гомиле сплашћеног сијена ницале су као печурке... Брижно је Јован, с времена на вријеме, посматрао мрке облаке, који су се лијено кретали над њим.

— Само још мало... Нек ме пусти да спластим; мислио је он.

С времена на вријеме негдје далеко затутњио би гром, глухо и силно, као да је хтио одговорити на тајне жеље Јованове... Већ се примицало подне... Запара је достигла врхунац; сијено је већ готово било сплашћено; док се над Јовановом главом, са страшном треском не проломи облак... Руке су радиле живље, а навиљци сијена живо су падали на започети пласт... Смрче се. Оштри језик ватре просјече тамни облак, за мућом сљедова гром и пробише крупне капље све гушће и гушће док се не спусти силан пљусак. Радници прислонише виле и грабље уз посљедњи пласт и побјегоше да траже склоништа.

Љепосава је међутим готовила ручак лијено и зловољно. Руке су се тресле, глава јој била у ватри. Први удар грома потресао ју је толико, да није знала што се с њоме ради... Она се није бојала... Али није знала зашто јој је тјескобно у души. Изађе пред кућу и огледа се. Облаци су се спуштали више и више. —

— Мрак, мрак, помисли она. Е, кад би ме прогутао..., да покрије овај страшни срам... И у туђој кући! Да осрамотим и зета и сестру и цијелу кућу, цио мој род...

— Копиле! И ја мати копилета... И један болесан, дубок уздах отрже се из њених прсију.

Она се посрћући врати у кућу... Већ је падала киша. Опробавши махинално ручак спусти се на столицу... Обузимала ју је мртва апатија. Некакав хладан пот обли јој огрубјело лице... Она је осјећала малаксалост и умор... Глава се некако жалосно спуштала на груди.

Љепосава утрну ватру и болесна леже у кревет... Имала је јаку врућицу... У глави је бучало, све се око ње кретало... Тако је дочекала вече...

На питања Јованова и сестрина није одговарала.

Слабо их је и чула и разумјела, а што је и разумјела, чинила се да не разумије.

Болесна машта стварала је чудноватe слике...

— Ето, она је с Илијом у цркви... Много се народа скупило; сви гледају на њу и чуде се њеној љепоти. Ето, кум држи вијенац над њеном главом, а поп чита нешто и благосиља, свијеће гору, а сунчани зраци продиру кроз мали прозорчић и падају на њено лице... Она жмурка и њежи се... Како је срећна! Кад одједном трну свијеће, сунце се скри', наста тама; а пред њом зија црна пропаст... Она се трза. Затим види стадо оваца, она их чува, а на рукама држи напредно мушко дијете. Оно јој чупа косе и глади је по лицу... Ал' гле! то нијесу овце, већ гомила народа и свако на њу показује прстом и пљује... Чују се гласови:

— Гле, гле, држи своје копиле и не срами се!...

Љепосава се буди... Хладан је зној облива. Она се покрива и стиска, као да би хтјела покрити свој срам... Ватра је опет савлада... Она види ријеку, усијани пијесак, разбачене хаљинице, гомилу голе дјеце, веселу грају и пљаскање у води... Под плачном врбом стоји дјечак и плаче... То је њен син... Дјеца му се смију и вичу:

— Копиљане! Ко ти је отац!... ха, ха... чује се весео смијех. Љепосава се буди и тешко уздише...

Већ наступа мрак, стока се повратила... Јован сједи код ватре и разговара са женом... Љепосава слуша...

— Хоће ли, јадо, Лепосава, што вечерат? пита Јован.

— Не знам цио је дан у ватри...

— Промијенила се страшно. Ево неко доба, не знам што јој је.

— Има грозницу, а бојим се да није што горе, снуждено одговара Петрана.

— Чим сване водићу је љекару, ријеши Јован.

Љепосава се болесно трже и још боље прикри...

— Љекар!... Више се не може крити! сину јој мисао, Јован и Петрана изађоше да смире стоку.

Љепосава тихо, као авет, скочи с кревета, ограби стари Јованов гуњ и брзо изађе из куће...

Мали Јованов синчић, који је сједио код ватре зовну је — али се она не окрену...

Неопажена прође преко дворишта.... Без мисли и чувства, она се упути уском путиницом, која је водила к ријеци.

По лицу су је биле мокре, зелене гранчице, и велике хладне капљице падале су јој на угријано лице. Али она није то осјећала... Ишла је брзо и нечујно, као дух...

Свјежи ваздух, очишћен кишом, весела густа зелен, јаки мирис освјежене траве и лаки румени праменови облака на западном небосклону, све је то за њу било непримјетно. Замало она се нађе под плачном врбом, украј ријеке.

Било је тихо. Само је сова, пјевала своју тужну пјесму. Њен отегнути глас замирао је полако и тужно међу два зелена зида од врба, које су расле с обје стране ријеке.

Љепосава се устави. Њене велике црне очи раширише се и упријеше у тамну масу воде, која се нечујно кретала својим коритом.

Она лако одбаци Јованов гуњ и нагло ступи на стари врбови пањ...

Раздаде се пљасак, заталаса се глатка површина и замало се показаше мјехурићи на површини, који су један за другим гинули.

Сова умуче, замало, па опет продужи своју тужну пјесму.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE

АШКЕРЦ. — Са словеначког превео Душан С. Ђукић. —

БОЈ НА ПИРОТУ.

(28. новембра 1885.)

„Игра је, крању, изгубљена наша,
Пирот је пао — њега нема, вај!
Српска је војска сломљена и смрзла,
Бугари држе сво бојиште, знај!

„Ето их гдје се у Пироту бане,
А за час у сâм нахрупиће Ниш;
Што чекаш, крању, за те станка нема,
Боље да бјежиш, ма куд да бјежиш!

„Још ће и тамо, у Београд б'јели,
У срце наше стићи сусјед наш!
Ох, страх ме хвата, да ћеш круну своју
И живот, крању, свој да проиграш!“

Н'јем слуша млади краљ те страшне гласе,
А на очи му пада тежак мрак —
Са бојишта су рањеници стигли,
Све грне — хоће да их види свак...

Носила тужна кроз сокаке Нишке
Тужно се нижу — хладан кâм на кâм —
Сажално народ рањенике гледа,
А сред њег' гледа, гледа и краљ сам...

И к првом од њих краљ се млади пригну:
„Ти за ме трпиш, за ме сносиш јад!
О, реци ми, што желиш задњом жељом
И краљ ће да ти то испуни рад".

„„Отац ми стари крај Мораве живи
И с ногом слабом стаје на црн праг
И с прага гледа вјечно у даљину
И гледа да л' му син се враћа драг...

„„Залуду отац чека ме и чека,
Залуду, су му сви погледи, сви —
Свог сина више угледати неће,
С тог, краљу, буди утјехом му ти!""

И другом од њих краљ се опет пригну:
„Био си јунак откада те знам!
Па сад ми реци, што од мене желиш,
Твоју ћу жељу да испуним сам!"

„„Моја ме мис'о води Дрини хучној
И ја сад летим кроз планински ров,
И љубим жену, дјецу своју љубим
И раздајем им задњи благослов....

Без оца, мужа како ће да живе?
Њих ће да сломи и очај и глад....
О, кад ме више не буде на св'јету
Заклони, краљу, ти ми сирочад!""

И опет краљ се сагну трећем од њих:
„Био си храбар откада те знам;
Па сад ми реци што од мене желиш
Твоју жељу да испуним сâм!"

„„Ни жене немам, а ни дјеце немам,
Нико ме неће ожалити, знај!
Нико ми неће запамтити мука
И нико чути задњи уздисај.

Да ми је само што прије да умрем,
То желим, ту је жеља моја сва.
— Ах, што је ова на прсима рана!
Моја је рана већа него та:

Срамота ме је да је име Кајин
Добио данас цио народ мој;
Срамота ме је да је братском крвљу
Окупао и руке и мач свој...

И, чуј ме, краљу! када за час умрем
Из мојих груди отеће се глас:
Нек буде проклет ко подиже руку
И с братом нашим закрвави нас....!““

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE

И. ТЕНЕРОМО: превела с руског А. Мил.

ЗАБОРАВЉЕНЕ ЛЕГЕНДЕ

Изгубљени накити.

Једном се догоди, да у Риму жена ћесарева, враћајући се с неког призора изгуби драгоцјене наките.

Цезар издаде указ и разасла гласнике по свему граду, који јављаху народу:

Ко нађе изгубљено и врати драгоцјености у току тридесет дана, томе ће се издати из ћесареве касе богата награда. А ко их нађе и не врати их у току тридесет дана, тај ће бити на улици пред народом обезглављен.

У то вријеме дође у Рим праведник из Свете Земље и пролазећи празним улицама, на једном бријегу опкопа нађе изгубљене драгоцјености ћесареве жене. Кад уђе у град он прође улицама препуњеним многобројним народом, чује гласнике и види узнемиреност људи, који се размиљеше на све стране, да траже наките.

Али праведник не каза никоме ништа, нити хиташе да изгубљено однесе ћесареву двору.

Он задржа драгоцјености тачно тридесет дана и када се ноћ тридесета изгуби у неповратну вјечност, и наступи јутро тридесет првог дана, праведник затвори драгоцјености у ковчежић и стаде пред жену ћесарову.

— Ево твојих изгубљених накита. Прими их!

Обрадова се она, отвори ковчежић — драгоцјености нађе здраве и недирнуте.

— Ти сигурно нијеси био у Риму? — запита га она, као да би га хтјела тијем оправдати.

— Не, ја сам био у Риму одговори праведник.

— Може бити да нијеси чуо гласнике и указ ћесаров није продро до твојих ушију?

— Чуо сам, и првог дана, када вјесници јављаху о изгубљеним накитима, ја сам их нашао.

— А зашто их нијеси вратио? Сад ћеш морати бити обезглављен!

Праведник одговори:

— Овијем сам ти хтио показати, да враћајући ове драгоцјености не чиним то од страха пред смрћу, него од страха пред Богом.

Умилостиви се њено срце.

Нека буде благословен велики Бог твој, који је уздигао тако велику душу...

И бацивши се пред ноге ћесару, мољаше за милост.

BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

Препирка.

Једном се вођаше жестока препирка између учитеља вјере и незнабожаца.

— Ако ваш Бог воли сиротињу, говораше незнабожац, зашто се он сам не постара о њима, него наређује вама, да ви то чините?

Учитељ одговори:

— То је зато, јер тијем начином ми заслужујемо благо духовног живота.

— А ја мислим, да ви таквим дјелима љутите вашег Бога.

Промисли само: ако цар баци у тамницу једног од робова својих и зажели да умре од глади и жеђи, а ти тајно дођеш и нахраниш тога роба, — што мислиш хоћеш ли зато

бити награђен, или ће те постићи исти удес, као оног роба? Тако је и са сиротињом: ако их је Бог хтио казнити, ти нијеси у власти да мијењаш његову вољу.

Осмјехну се учитељ и рече:

— А ти престави нешто друго.

Не роба, него сина свог, своје рођено дијете, властелин баци у гњеву свом великом у тамницу. И сада ти тајно дођеш па нахраниш и напојиш дијете царево — што мислиш, хоће ли те постићи казна, или ће ти цар опростити? — Не, овеселиће се цар и сина ће повратити; увешће и тебе и њега у вјечно блаженство? А зар и људи нијесу дјеца Божја! —

У томе је сва разлика међу истинитом вјером и незнабожачком. Код незнабожаца су робови, а код нас синови. Па и сиромаси су такођер синови. И никад нека не клоне наша рука, која помаже сиромаху.

Света замјена.

Учитељ је шетао са својим ученицима у пољу и кад дођу к мјесту гдје се пружаше виноград с пуним сочним гроздовима, под којима се повијаху чокоти лоза, ученици запитаху свог учитеља:

— Чије је ово добро?

Учитељ одговори:

— Овај је виноград био мој и доносио је на годину прихода неколико мјера злата, али ја га продадох и добивен новац раздијелих, како бих се могао сачувати од суједних дјела и мирне душе посветити се изучавању слова Божјег.

Изненадише се ученици и продужише свој пут. Дођу к великој пољани, која бјеше засијана биљном храном за људе и животиње, помоћнике њихове.

Видите ли ову пољану? — рече учитељ. — И њу сам продао и добивени новац раздијелих сиромасима, како бих се сачувао од рђавих дјела и предао се изучавању слова Вјечности.

И ученици рекоше:

— Учитељу, што си оставио за себе, за старост своју и за црне дане?

— Дјецо моја, ја сам учинио једну згодну замјену. Ја сам раздијелио све, што је било привремено моје, све имање моје, коме су се могли лопови прикрадати а скакавци га

уништити. И добио сам оно, што ће бити вјечно са мном, и добро које имам не могу лупежи покрасти, нити скакавци уништити. Црни су дани прохујали, да се не врате, а напријед је само свјетлост и блаженство. Дјецо моја, идите и ви к тој свјетлости.

Смрт Мојсијева.

Дан се клоњаше к вечеру и тамно покривало ноћи спушташе се да обмота с краја на крај цијелу земљу, а ми се не разилажасмо из куће, гдје слушасмо са страхом и трепетом дивне ријечи нашег старог учитеља. Он говораше:

— И не бјеше пророка већег од њега и док је неба и земље, име се његово неће заборавити.

Слушајте, што нам старо предање приповиједа о смрти тог пророка, којему име бјеше Мојсије. Нека буде благословено име његово на вјечна времена.

Кад се приближи посљедњи дан пророковог живота, Господ јави својим небеским слугама:

— Данас ће се к Мени вратити душа мог вјерног слуге Мојсија. Спремите јој мјесто међу серафимима.

И рече Свемогући анђелу смрти:

— Иди, спусти се на земљу и донеси ми душу љубљеног мога, према коме осјећам наклоност срца.

И опаше се анђео мачем смрти, спусти се на земљу и приђе к стану светог мужа...

Мојсије довршиваше посљедње радове Светог Писма, а свјетлост зракова небесне славе окружаваше лик његов.

Анђео се приближи и не смијући ући у круг зракова, који обасјаваху лик светитеља, стојећи на уласку проговори:

— Ја сам послан за душу твоју. Спремај се к смрти.

Мојсије окрене свијетло лице своје, озарено мудрошћу и силом, па оштро гледајући суровог вјесника грмну:

— Зар теби да уручим душу моју? Иди, уклони се!...

Анђео се заустављаше. Тада му Мојсије пружи штап свој на коме бјеше исписано свето име Божје. Анђео не издржа, јер га засјени јака сајетлост светих исписаних ријечи и паде ничице не земљу, поражен сљепоћом и узалуд ширећи крила, тражаше изласка.

Мојсије додирну штапом крајеве крила и крила одниједе анђела у царство Превјечнога.

— Иди ти и донеси душу Мојсијеву на небо — рече Господ окрећући лице своје арханђелу Михаилу.

Анђео спусти очи.

— Боже превјечни! Ја сам био његов учитељ — он мој ученик. Могу ли ја видјети смрт његову?

Тада се Господ спусти с небесних висина с анђелима, и глас свемогућег призове Мојсија:

— Сине мој! спремај се к смрти, твој је час наступио.

А Мојсије чист као серафим, стане се спремати.

И анђели ширећи танки, прозрачни покров, стајаху код узглавља његове постеље.

Мојсије леже.

— Затвори очи твоје — заповједи Господ.

Мојсије склопи очи.

— Сложи руке твоје на груди.

Тада Господ позове душу:

— Кћери моја! Час је твој наступио. Изађи!

А душа из дубине груди поче тихо уздисати.

— Сто двадесет година оживљавала сам овај свети стан, створен од праха. Ја волим ово чисто, непокварено и ничим неокаљано тијело. Ја немам моћи да се раставим од њега!

— Кћери моја изађи! Ја ћу те намјестити код пријестола Мога, и свјетлост славе твоје обасјаће сав мир.

Душа се колебаше.

Тада Превјечни додирну устима чело Мојсијево и у пољупцу овом излети душа и тужно се узнесе у небеске висине.

Облак жалости и туге обвије земљу, а на небу се зачују ријечи:

— Ко ће остати на земљи, да људе поучи знању и свјетлости?

И земља плакаше:

— Ја сам изгубила светитеља.

Народ нарицаше;

— Ми смо остали без пастира!

— Маловјерни! — одјекну глас Свемогућег — тек сада имате пастира! —

OSCAR WILDE: — превела Љ. Д. Ђ.

Славуј и ружа.

„Она ми је обећала, да ће са мном играти, само ако јој донесем црвену ружу“ — узвикну млади студент — „али у цијелој мојој башти нема ни једне црвене руже“.

Чује га славуј из својега гнијезда, провирну кроз лишће и зачуди се.

— Ни једне црвене руже нема у цијелој мојој башти! — продужавао је студент, и његове дивне очи напунише се сузама. — Ах, од каквих ситница зависи често срећа. Ја сам прочитао све, што су написали мудри људи, ја сам дознао све тајне философије — и ево мој је живот разваљен само зато што немам црвене руже.

— Ево напокон, правог заљубљеника — рече себи славуј. — Сваке ноћи, пјевао сам о њему и не знајући за њ и сваке сам ноћи причао његову љубав звијездама, а сад га видим око у око. Његова је коса тамна као тамни хијацинт, а усне црвене, као она ружа за којом он чезне. А страст је учинила његово лице блиједим подобно слоновој кости, а туга је ударила печат на његово мраморно чело.

— Књаз сјутра вече даје забаву, — шапуташе млади студент: и она, коју љубим, биће тамо. Ако јој донесем црвену ружу она ће играти са мном до зоре. Ако јој донесем црвену ружу, ја ћу је држати у своме наручју, она ће прислонити главу на моје раме, и моја рука стегнуће њену руку. Али у мојој башти нема црвене руже, и ја ћу морати да сједим сам, а она ће проћи покрај мене, и срце ће моје препукнути од бола.

— Овај је збиља заљубљен — рече славуј. — То, о чему сам ја пјевао, он сад преживљује; што је за мене радост, за њега је мука и страдање. Љубав је збиља чудо. Она је драгоцјенија него смарагд, а вреднија од најљепшег опала. Бисер и злато не могу је купити и она се не износи на пазар. Њу не могу купити трговци, нити измјерити златом.

— На галеријама ће сједити свирачи — продужавао је млади студент. — Они ће свирати, а она ће да игра под звуцима харфе и виолине. И она ће играти по дворани тако

лако, да јој ножице неће ни под додиривати. А сви дворјани у богатом одијелу биће око ње и играти с њом. Једино са мном неће она играти, зато што у мене нема црвене руже за њу.

И младић се баци на траву, покри лице рукама и горко заплака.

— Зашто он плаче? — запита мала гуштерица, пузећи мимо њега, машући репићем кроз ваздух.

— Да, збиља, зашто? — прихвати лептир, летећи да достигне сунчану зраку.

— Зашто? — запита маргарита њежним шапатом своју сусјетку.

— Он плаче за црвеном ружом, — одговори славуј.

— За црвеном ружом! узвикнуше сви. — Ах, како је то смијешно! А мала гуштерица, склона неком цинизму, насмија се из свега гласа.

Једини славуј разумједе страдања и патње младог студента, и он ћутећи сједаше на грани и размишљаше о тајни љубави. Наједном разви своја смеђа крила, изви се у ваздух и полеће нед алејом као сјен и као сјенка надви се над баштом.

На средини травног мјестанца стајаше раскошни ружин бокор. Славуј видећи га, полеће к њему, и спусти се на једну од његових грана.

— Дај ми црвену ружу, — узвикну он, — и ја ћу ти испјевати најљепшу пјесму моју.

Али ружин бокор махну главом.

— Моје су руже бијеле, — одговори он: оне су бијеле као морска пјена, и бјеље од снијега на горским висовима. Но пођи до мога брата, он је тамо код старог сунчаног сата, — можда ти он даде што желиш.

И славуј одлеће до ружиног бокора, који бијаше уз стари сунчани сат.

— Дај ми црвену ружу, — узвикну он: — и ја ћу ти испјевати најљепшу пјесму моју.

Али ружин бокор махну главом.

— Моје су руже жуте, — одговори он: — оне су жуте као коса сирене, која сједи на пријестолу од ћилибара, а жуће од златног цвијета на некошеном пољу. Но пођи до мога брата, који је под прозором студентовим, можда ти он даде то што желиш.

И славуј одлеће к ружином бокору, под прозор студентов.

— Дај ми црвену ружу, — узвикну он: — и ја ћу ти испјевати најљепшу пјесму моју.

Но црвени бокор махну главом.

— Моје су руже црвене, — одговори он: оне су црвене као голубиње ноге, и црвеније од коралне лепезе, коју повија на дубоким хридинама морски талас.

Али од велике зимске студени у мојим жилама замрзла се крв, и мраз је убио моје пупољке, а вихор је саломио моје гране; ја нећу ове године имати ружа.

— Једну само црвену ружу — и то је све што желим, — узвикну славуј — једну једину црвену ружу! Зар нема никаквог начина да је добијем?

— Има, — одговори ружин бокор: — али је тај начин тако страшан, да немам снаге да га искажем.

— Реци, замоли славуј: — ја се ничега не бојим.

Ако желиш имати црвену ружу, — проговори ружин бокор: — а ти је сам створи из својих сребрних звукова у мјесечевој свјетлости, и згриј је крвљу из свога срца. Ти ми мораш пјевати привинувши ме на своје груди. Цијелу ноћ мораш пјевати док трн мој не пробије срце твоје; и твоја жива крв мора да се прелије у моје жиле и постане моја крв.

— Смрт — скупа је цијена за црвену ружу, — узвикну славуј: — а живот је мио свакоме! Како је лијепо сједјети у зеленој шуми и посматрати сунце, гдје се успиње у својим златним, а мјесец у својим бисерним колима! Дивно је цвијеће које се крије по долинама, а цвате по брежуљцима. Али све залуд, љубав је дража од живота; и што је срце мале птичице према срцу човјекову? И размахнувши својима крилима, славуј се изви у ваздух, и наднесе се над баштом као сјенка, и као сјенка пролеће кроз алеје.

Млади студент још је непомично лежао на трави, гдје га је оставио славуј, а неосушене сузе још се блистаху у прекрасним очима.

— Радуј се! — повика славуј. — Радуј се, добићеш црвену ружу. Ја ћу је створити из звукова моје пјесме при мјесечевој свјетлости, и оживићу је врелом крвљу свога срца. Али за награду тражим од тебе једно: да будеш вјеран својој љубави, јер је љубав виша од мудрости и виша од

филозофије; и филозофија је мудра, али љубав је силнија и моћнија од сваке власти. Њена су крила пламените боје и пламеном је украшено њено тијело. Уста су јој слатка као мед, а њен дах је сличан мирису тамјана.

Студент подиже своју главу и слушаше, али ништа не разумједе што му је славуј говорио, јер он је знао само оно, што је написано у књигама.

Али храст разумједе сваку ријеч и снужди се, јер је волио ову малу птичицу, која је свила своје гнијездо у његовима гранама.

— Испјевај ми потоњи пут твоју пјесму — прошапута он: — ја ћу бити тужан кад тебе не буде.

И славуј поче пјевати, и пјевање његово напоминьало је на тихо жуборење воде кроз цвјетну ливаду. Кад је славуј довршио пјевање, студент се подиже из траве, извади из шпага оловку и своје дневну биљежницу те рече сам за се идући кући по алеји:

— Да, он влада формом, то се не да порећи. Него, има ли он осјећаја? Бојим се, да нема. У самој ствари он је сличан већини сликара: много вјештине, но баш ни мало искрености. И никад се он неће понудити на жртву другима. Он мисли само о музици, а свакоме је познато, да су вјештине егоистичне. Али, ипак треба признати, да у његовом гласу има њежних звукова. Штета, да је његово пјевање без сваког смисла, и да неће донијети никакве практичне користи! — И пође у своју собу, леже на постељу и поче мислити о својој љубави и у брзо усну дубоким сном.

Кад је на небу синуо мјесец долеће славуј к ружином бокору, сједе на грану и приби се к његовом трну. Цијелу је ноћ пјевао, прививши се грудима к трну, а хладни је кристални мјесец пригнуо своју главу и слушао. Цијелу је ноћ пјевао, и трн је продирао све дубље и дубље у његове груди, а из груди је кап по кап точила жива крв. Прво је пјевао о зачећу љубави у срцу младића и младе дјевојке. И на ружином бокору, на врху њених грана, развијала се прекрасна ружа. Пјесма за пјесмом — листић за листићем. Испрва је ружа била блиједа, као магла кад се надвије над ријеком, — блиједа као први кораци сванућа, и сребрна као крила ране зоре. Као сјена ружина у сребрну огледалу, као сјена ружина у језеру, таква је била ружа, што је процвала на

највишој грани ружина бокора. Ружин бокор довикиваше славују, да се јаче прибије к трну.

— Јаче се привиј мој мили славујку, јер дан ће наступити прије, но што буде ружа довршена.

Све јаче и јаче привијао се славуј уз трн, а све звучније разлијевала се његова пјесма, јер је он пјевао о зачећу страсти у души младића и дјевојке. И листићи руже зацрвенише се њежним руменилом, као лице вјереника, кад љуби уснице својој драгој. Али трн још не бјеше пробио у само срце славујево, и за то је срце ружино било бијело. Само животна крв из самога срца славујева може створити срце ружино.

Ружин бокор довикну опет славују, да се јаче прибије трну, да га стегне на своје груди: Јаче се привиј мој мили славују, јер ће дан наступити прије, него што ружа буде довршена.

Славуј се још силније приви к трну, а трн оштро уђе у само срце, и цијело његово тијело проби оштра, жестока бол. Све страшнији и страшнији бивао је бол, а све јаче и јаче разлијевала се пјесма славујева, јер је он пјевао о љубави, која надмашује смрт, о оној љубави, која не умире ни у хладном гробу.

И постаде црвена чаробна ружа, подобна раној зори на истоку, и црвен постаде вијенац листића, а црвено као рубин, постаде њено срце. Пјесма славуја бивала је све слабија и слабија. Његова мала крила дрхтаво се размахнуше, а мале очице превукоше се крвавом пјеном. И још се чуло његово слабо пјевање, кад наједанпут осјети, да га нешто у грлу стеже.

И он доврши своју посљедњу пјесму. И блиједи мјесец ослушкиваше и заборави да је свануло и застаде на небу. А црвена ружа ослушкиваше и сва трепереħи од среће развијаше своје листиће у сусрет тихоме повјетарцу јутра.

Јека занесе ову пјесму у своју пурпурну пећину међу главицама и разбуди поспане пастире. Пјесма се је пронијела над ријечним сливовима, а ове су се предале мору.

— Погледај, погледај! — Узвикну бокор — црвена ружа је готова.

Но славуј ништа не одговори, јер лежаше већ мртав у високој трави, и у његовом срцу бијаше оштри трн.

Око подне студент отвори прозор и погледа у башту.

Ох, каква изненадна срећа! — узвикну он. — Ево црвене руже! У мом животу не видјех овакве. Она је тако лијепа, да мора сигурно имати неко дуго латинско име.

И нагну се преко прозора и убере је. Затим узе шешир и отрча брже професору држећи ружу у рукама.

Кћи професорова сједила је на улазу код врата обмотавајући плаву свилу у клупко. Мало псето лежало је поред њених ногу.

— Ви сте обећали, да ћете са мном играти, ако Вам донесем црвену ружу! — Узвикну студент. — Ево најљепше црвене руже на свијету! Ставите је на вече ближе к срцу, и кад будемо играли, она ће вам испричати колико вас волим.

Но дјевојка набра обрве.

— Бојим се, да ова ружа неће пристајати на моју тоалету, — одговори она. — А осим тога, нећак коморников послао ми је неколике драгоцјености, које су скупље и драже од цвијећа.

— Ви сте сасвијем неблагодарни, — из свег срца рече студент и баци ружу на улицу; она паде у блато, а тешко коло прије̂ће преко ње. — Неблагодарна! — понови дјевојка. — Морам вам рећи да се служите веома јаким изразима. А у ствари што сте ви? Ви сте само један студент. У осталом сумњам да би сте ви могли имати сребрне копче на ципелама као коморников нећак.

Иза тога она се диже с дивана и уђе у кућу.

— Каква је глупост ова љубав! — проговори студент, враћајући се кући. — У њој нема ни на пола оне користи коју налазим у логици, јер она ништа не доказује, а говори једино о ономе што се никад не догађа, и наводи нас да вјерујемо ономе, што у ствари не бива. Она је доста непрактична, а пошто је ово вијек практичности — боље је да се ја вратим филозофији и да изучавам метафизику.

И он се поврати кући, извади велику запрашену књигу и поче је читати.

ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ:

СРПСКА ЗЕМЉА.*)

Ово је земља бурјана и драча,
Ово је земља подлих сунцокрета,
Ово је земља пијанки и плача
И легло врапца, који ниско лета.
Ово је земља бурјана и драча.

Ово је земља гнојна, здрава, јака,
Ал на њој само штир високо ђикô.
Ово је земља чмалих пупољака,
Плодове чије не окуси нико.
Ово је земља гнојна, здрава, јака.

Ово је земља каснога цветања
Ово је земља мразева прерани',
Ово је земља где се много сања,
А бербу мисли туча потамани.
Ово је земља каснога цветања.

Ово је земља отрована крви,
Корење гдено крепког дуба труне,
Орлови гину а благују црви,
Где се ил' кади ил' паклено куне.
Ово је земља отрована крви.

Ово је земља проклета, ал' моја;
Маћеха моја, моја мати драга;
О, ја те мрзим, јер те нико ко ја
Не љуби тако, моја мати драга!
О, ти си земља проклета, ал, моја!

А ја сам твоје пасторче што гори
И силне жуди распињу му прса,
И што се слепо нада новој зори,
И чека славу новога ускрса.
О, ја сам твоје пасторче што гори

*) Родољубиве песме, стр. 13, 14. — Београд 1912.

Да своја крила размане; и смело,
Титанском снагом и уздањем хоће
Светлости праве да досегне врело
И да ти пружи с даљњег грма воће.
О, ја сам твоје пасторче што гори.

Ал' чујем глас твој. Он ме натраг зове.
И ја се враћам с несвршена дела.
У шупљих груди шупље носим снове,
Скрхан и јадан; ал' тако си хтела,
Јер ја чух глас твој, где ме натраг зове.

И ја се враћам опљачкане круне,
Да вучем крст свој без ропца и плача.
Гушим се, гушим, а снага ми труне;
Постајем храном бурјана и драча,
Постајем храном бурјана и драча.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

JEAN RICHPIN: — с француског превео Перо Ђ. Шоћ.

ХЛАДНО ЈЕ.

О, огњу, сунчев сине, ватро црвена и жарка, ватро која чистиш! Ти си била Бог првом покољењу, а посљедним људима бићеш будуће и потоње божанство.

Ноћ је. Хладно је. Небеска свјетила у снијегу су. Сјеверњак је следио путове. Ах! Ено, огњишта, и људи ено, око њих у сламеним појатама!

Уђимо! Према путнику сиромаси су милосрдни. А гле, док овде стојим, озбиљно и свећенички, моја појава са раширеним рукама изгледа као да благосиља мистичну ватру и зиму, њену весталку.

БРАНИМИР ЛИВАДИЋ:

„ГОСПОЂА СА СУНЦОКРЕТОМ“*)

Госпођа са сунцокретом, нова драма Иве Војновића, прошла је своју прву премијеру. Послије ауторова врло успјелога читања ове необичне драме може се доиста говорити о премијери. Драма је тако увијена и огрнута у широке и претенциозне сценске напутке, да се часимице губи у новелистику или — како би се исправније рекло — у тон епопеје, пак јој исто толико пристаје декламација колико и глума. За јавно читање она је без сумње успјели препарат и не промашује дојам, како га не би промашила ни декламација доброга епа. Но аутор, који позна судбину везане епике у наше доба, није ишао ваљда само за тим спорадичким успјехом, па тако још не можемо успјех његова читања прогласити потпуним успјехом драме, него ћемо се морати стрпити до друге премијере — на позорници.

Неки су поштивачи пјесникови ову особитост „Госпође са сунцокретом“ прогласили новотаријом и битном значајком новога Војновићева дјела, пак су и њу обасули хвалом. У том их не бисмо могли посве слиједити. Војновићеви описи ипак су само декоративне нарави, иза њих се осјећа кулиса, позориште спремљено и опремљено, да буде нечему одређеному позадина. Они имаду у најбољем случају сликарски дојам, како то фактично доказује и њихова стилизација: ријечи су му пуне боја и једноличне позоришне свјетлости. За сугестивност модерних новелистичких описа не достаје им персоналност, покретност и онај осјетљиви контакт с душом, која их у себи од часа до часа проживљује и која им даје промјењљиву боју и нијансу свога часовитог осјећања.

Драмским елементима дјела ове су упуте директно сметња. Код проживљавања илузије гледалац не подноси да му се тумачи ситуација или гест одређено, да му се тумачење изнад сугестије ријечи или глумчеве умјетности ичим другим намеће. Да је Шекспир написао и најљепши сценариј „Hamletu“, дојам се драме не би ни за влас појачао. Да је Гете коментирао Маргаретину ријеч „Wie?“ у Фаусту, никад не би био Тургењева занио оноликим ужитком, коликим је он сам ту ријеч себи тумачио. Ова Војновићева разлагања

*) „Савременик“ бр. 2.

сјећају на писане натписе у старим сликама. Умјетнина, која не казује сама собом све, што хоће да каже, нема самосвојне творне снаге. Прије мало дана објелоданио је Герхардт Хауптман драму „Gabriel Schillings Flucht“, која је сва прожета сценеријом Сјевернога мора, пуна живота оне величајне природе, а да нема у њој готово никаквих сценских напутака. Драматичар ће најуспјелије приказати околину, ако је прикаже драмски — о том нема сумње.

Војновићева драма је триптих, у којему је други дио визија, која пада временски пред први дио. Овом се визијом преноси радња из Млетака у Лондон. Иначе је драма сва прожета локалним колоритом, који нам дочарава пред очи још вјерније него описи живописни њезин milieu. Одлике првога дијела и леже нарочито у карактеристици лица интернационалне публике у једноме хотелу првога реда, а за вријеме гласовите серенате. Ови су људи за Мљетке типични. Њихова је карактеристика колико је могуће најбоља за оно мало времена, што их гледамо пред собом. Она дјелује код читања јаче, него ће дјеловати на позорници, гдје пажњу апсорбира цјелокупност сцене, које је она ипак случајан дио.

У том се колу особито истичу двије старије госпође „фигуре музеја“ и потомак дуждева, дионичар и домаћин хотела Кандиан. Нову генерацију окружују даме из полусвијета. Витале Малипјеро, кнез и авијатичар-побједник, прави је њезин репрезентант. Он казује касније о себи: „Нови су људи окрутни, јер су их научили да нема више неба ни пакла“. Према овим назорима Малипјеро није више сентиметалац и идеалиста, него јача своје мишице и челичи своју срчаност погибељима авијатике. Тај исти Малипјеро у једном тренутку тајанствене тишине посред таласања млетачке свечане ноћи нађе се лицем у лице с Њоме, с „госпођом са сунцокретом“. И чини му се као да преживљује „спој душе с васионом Љепотом, која се одазвала нијемим чежњама тога часа“. Но за мало преобладa њиме сумња, а онда најкобнија извјесност, да је то доиста она — —

Што је све аутор метнуо у заграду пригодом тога сусрета, ако и јест претјерано („Нешто је вирило из ока сунцокрета“), ипак се с интересом чита, но немогуће је, да би све то могао глумац изразити кретњама, мимиком и гестама. Тако свршава први дио драме фактично једном пантомимском

сценом, којој је сав чар у загонетности и неизвјесности. Дакле једном доста баналном емоцијом.

У другом чину као у кинематографу излази на видјело оно „што је вирило из ока сунцокрета". Као Малипјерово сновиђење он тумачи накнадно замашај онога сусрета. Што је пјесник прије учинио само својим упутама, то би имала сад да учини драма. Ако и прекасно, она то чини добро. Јунак тога сновиђења је шеснаестгодишњи Малипјеро, кога су послали у морнаре, да се опамети, а сад га је с лондонских улица, гдје је гледао свилу у излогу, повела до својих одаја незнанка љепотица. Соба је: сиво у сивом; и она сама у сивом је одијелу. То је Она. Мали морнар с алирама Шавових момчића, мисли да га је море избацило у мекано наручје нимфе. Његове су мисли и ријечи пуне пожуде и страсти као морски пијесак воде. Он се коструши као похотни мачак, а машта му се зауставља невјеројатним raffinementom на старој слици Саломе — у сребрном оклопу, пред којом пере роб главу Крститељеву. И перверзитет што га је поимао дослије само са слике, Иродову пригушену страст, која је ударала и разбијала се — попут вала о пећину — о тврди метал сапетога дјевичанског тијела, проживљује сад и сам, јер Мис Маг му је измакла из набреклих панца и затворила се у своју собу. Овдје престаје драма. Што сад слиједи један је монолог, у којему се третира пред публиком вазда расположеном за бруталитете чувство ужаса, које сналази човјека, кад се нађе сам с љешином непозната мртваца. Малипјеро је извукао испод дивана ту љешину, која (не зна се због часа) држи у руци сунцокрет, и њему постаје јасно, да га је Мис Маг намамила у кућу, не би ли њега учинила кривцем уморства.

Грозота, која би имала дати мрку позадину сцени, долази и овдје иза сцене, дакле прекасно. Но сцена је сама собом (и без монолога) најуспјелији дио драме и треба доиста пожалити, да драма њоме не отпочиње и да се њезином снагом не наставља. — Малипјеро је пробио стакло на вратима и сретно се спасао. Тиме се свршава визија. Трећи дио триптихона надовезује опет на први дио. Серената је у пуном току. Вестибилом врзу се опет странци, а међу њима и нова лица као краљица од Голконде, изврсно лице из модернога свијета, у којему се лако препознају црте једне пустоловне принцесе. Малипјеро се опет састаје с Њом, с графицом Јека-

теринском, с лондонском Мис Маг, која је убила свога вјереника, да може постати богатом графицом. Њезина љепота преноси Малипјера у она давна расположења мачка и он оборужан пријетњом, да ће открити тајну, тражи исто што и некоћ у Лондону. Но како је некоћ Мис Маг забравила врата пред малим морнаром, сад се графица Јекатеринска баца у море пред кнезом авијатичаром. Он је дошао пред њу баш у час, кад би и опет злочин имао да удовољи некој чежњи њезине страствене душе, — кад би јој имао дати слободу у љубави. Но Малипјерова појава као да је потресла вјеру у успјех, с којом је први пут без скрупула почињала злочин, и сад се она сломљена обраћа од кривца у тужитеља и извршитеља казне на самој себи.

То је свршетак „сање млетачке ноћи“, свршетак на жалост посве у стилу једне психологије сања. Војновић тако идеализује своја лица, да је присиљен за њих измишљати и посебну психологију, која тешко подноси критерије збиље. То је нека блистава, бљештава психологија ријечи и поезије, а не живота. У духу те психологије настали су описи Венеције: њихова је основна нота пјеснички занос. У карактеристици људи има та психологија нешто пјеснички-елегијско или се исцрпљује у сериозности салонске конверзације, коју изобличује неискреност и позирање. Та иста психологија спрема великим апаратом неке значајне кретње и погледе, који имаду само њој одређени замашај, а нипошто по животној збиљи. Та психологија пушта, да буде шеснаест годишњи младић рафинирани сладокусац у перверзитетима, који иначе претпостављају дугогодишња љубавна искуства. По тој психологији Војновића мало смета, кад н. пр. графица Јекатеринска каже врло значајне ријечи за њезино обраћење: ...„послије свега. што вам слободном својом вољом открих“, док је свима познато, да њезина „открића“ и нису никаква открића и да их је изазвала критичност ситуације. Само је по тој психологији могуће, да љубавник Красемски ужива у љубави Јекатеринске и Гољукова, да се шта више упушта у злочин, који би му Јекатеринску по природном развитку ствари још више удаљио. Само оваква психологија може напокон протумачити преображење једне рођене злочинке, која би се била могла једном незнатном неморалношћу посве ослободити посљедица својих злочинства, кад нема сумње, да је у таквих нарави

нагон за злочинима јачи од свих других страсти, да он не преза ни пред којом жртвом, него напротив, да ће ставити себи све у службу, а тијело и женску љепоту прије свега и баш нарочито. То потврђује живот свих злочинака, које су у посљедње вријеме дошле на глас. — „Госпођа са сунцокретом“ није дјело, које је потекло из најдубљих дубина душе пјесникове као њезин доживљај. Оно је настало у поводу читања новина и новинскога третирања сензационалних догађаја. Пјесник није те догађаје продубио психологијом правога живота, него их је изнио у много чему новинарском површношћу, а нарочито и с оном новинарском тежњом за сензацијама. Главно лице драме постало је у поводу злочиначке кронике, разних мемоара и судбених расправа. Тако и неки детаљи настали су у поводу новинарских чланака; тако н. пр. Малипјерова страст проучавања живота по сликама једна је црта, о којој се је врло фино расправљало послије краће Моне Лисе.

На што је прикор драми, може да буде и врлином. Војновић је јаком руком умјетника захватио у каотичну вијавицу модернога живота и усталио је пјесничке неке његове еманације грандиозним потезима свога киста. Његова је метода можда каткад застарјела (сјећа на еп, особито Хамерлингов), но дух, који је покренуо „Госпођу са сунцокретом“, дух је овога нашега доба. И ако Војновић овај пут још није нашао дистанце, да га умјетнички јаче изрази, него се он фактично у животу изражава, он се је ипак латио великога дјела.

То је књижевно значење „Госпође са сунцокретом“.

Умјетничка хроника.

КОНЦЕРАТ КЛЕМЕНТИНЕ ВУТЈЕ

Умјетници су у нас доста ријетки гости; и кад дођу овамо, нерадо нас други пут обилазе. Ми им још не можемо дати оних удобстава и оне пажње, којом их друга и већа културна средишта обасипају. А то је разумљиво, јер наше образовано друштво још увијек представља доста узак круг, па и ако имаде за вјештине симпатија и ван тога круга, све је то у општим и прилично неодређеним границама.

У размаку од године и по дана, Цетиње је имало један умјетнички концерат на клавиру, један на вијолини, а недавно један на харфи. Госпођица Клементина Вутје концертовала је на харфи, и, можемо одмах рећи, с таквим успјехом, који управо задивљује.

Клементина Вутје влада својом вјештином на необичан начин. Сам инструменат по себи пун је дискретности, а умјетница му је повјерила својом интерпретацијом сву силу мистике и заноса. Њена је техника импозантна, али је, чини ми се, још јача њена импресивна и дубока интерпретација. Њене соло партије, које је изводила, пуне су чари и романтике. Thomas-ов Notturno, са свим техничким бравурама, па дивни Bellotin „Повратак пастира" однијеше палму. И „Хор анђела", композиција саме умјетнице, би поздрављена двоструким аплаузом. Поједине пјесе пратио је на клавиру или вијолини г. Алекса Ивановић, наставник музике, с много такта и обзира. Сам деликатни инструменат ограничавао је у многом слободу клавирске пратње. То је учинило, да је мјестимице пратња готово ишчезавала. Но, мора се признати, да је г. Ивановић показао се одличан у виолинској партији Silvestri-еве серенате, која је изведена смјело и вјештачки.

Умјетница је — а то ваља с похвалом и захвалношћу истакнути — сав приход свога концерта уступила фонду сиромашних гимназијалаца. — Имајући срећу, да за своју умјетност задобије пажњу Узвишенога Двора, госпођица Вутје узвратила је својим јавним концертом у хуману сврху благодарност на високом одликовању. **Х.**

БИЉЕШКЕ

СЕМЈОН ЈАКОВЉЕВИЋ НАДСОН.

Кажу да се ни Пушкин ни Љермонтов не могу похвалити тако брзим и пространим књижевним успјехом, као онај пјесник, који је за 24 младе своје године „тако мало живио, а толико проживио“. У размаку од не пуних 12 година пјесничка дјела Надсонова доживјеше 15 издања. Тај велики популаритет, који порасте (као обично) чим се у земљи забијељеше кости пјесникове, може да нам на први поглед створи суд о величини његовој. И збиља! Ма да се у књижевном раду Надсонову не налазе дјела, која би својом архитектонском смјелошћу задивљавала, ипак у њему има величине, која свлађује и осваја. Мале су то махом пјесмице, којима елегијски ритам навлачи сумор, а душа у њима тугује пространо и сањиво, као јека вечерњих звона и трепетдрхтаве харфе.

„Ах, нико и не слути, да чудна пјесма моја не потјече из празна срца, и да је сваки њен стих чедо горког бола“.

Живот и истина, покретачи су Надсонове пјесме, јер самога њега „застрашно лице истине никада не учини лашцем“. Био је жељан живота, јер му је његов подарен само за посматрање и патње. Здравља у њега није било као ни радости. Горчином га је задојио живот, који прекиде ондје, гдје је требало тек да почне. Родитељи, који му га дадоше (1826. године), намријеше му болест, сиротињу и кратак вијек. Оца изгуби у својој седмој години. Лудница га сахрани! А самохрана мати ступи по други пут у брак, пун несреће и биједе. Њен други муж објеси се у наступу лудила, а ускоро за тим умрије и она.

У таквим приликама одрасташе Надсон, који се не могаше одвојити од своје вијолине и од дјела Тургењевљевих, Толстојевих, Гончаровљевих и т. д.

Младог гимназисту, са чежњивим и меланколичним очима, убрзо почеше више интересовати стихови, које је у скрови-

тости ђачких кругова састављао. Ту се до мало разви и прва љубав, коју привуче на се Наталија Михајловна Дешевова. Па и она за не пуну годину дана умрије, оставивши најчвршћи спомен и најљепше пјесме у души пјесниковој... Војна служба, у коју је Надсон по свршеним наукама ступио, омрзну му, а његово, и онако осјетљиво здравље, поткопа за увијек. Он иступи из војске и предаде се сав књижевноме раду, који прекидаше болест, оскудица, жалост и патња. Признање његова талента стече му добротворе, који му намакоше средства за лијечење и он два пута крену безуспјешно у иностранство, гдје га у јануару 1886. затече и смрт. Тако је протекао живот, који је већ у својим првим данима стекао мрачно обиљежје.

На томе основу, који је био пун трагике људске, изграђена је и литерарна физиономија Надсонова. Он није могао бити другим, но што га учинише потреси и недаће живота. Песимизам у његовој лакој и мисаоној пјесми израз је оних хередитарних клица у крви Надсоновој, које разрише младо тијело његово и убише живот у животу. Има у том једноставном песимизму нечега близог, појамног, личног, и ако на мјестима изгледа, као да је у њему изражена само сјета отачаствене земље и туга народне душе.

Та мека и разблажива елегичност пријања уз сва наша чула, ми је упијамо у себе лако као влагу и она убрзо састављ а цијело наше биће.

Тако дјелују све љепоте, којима је извор непосредан, а топлина жива као и наша крв.

За то не може бити стран и заморан овакав Надсонов узвик:

„Животе, сфинго! Ко познаје твоје загонетно ткање? Твој вјечни закон зове се — тренутак! Ко нам означује циљ, коме тежимо слијепо? Ко може казати, што смо ми? Ко равна судбином?“

И кад у тихој преданости Надсоновим ријечима поклањамо сву мисао своју не дијелећи је ни на коју страну, нама није тешко примијенити на њему самом његов стих. „Не, он није мртав! Оборен лежи олтар, али још букти његов огањ. Са стабла убрана ружа још мирише, а разбијена лира у акордама јеца...“

Надсон је наш, јер живи с нама, као наш најинтимнији „Doppelgänger“.

тости ђачких кругова састављао. Ту се до мало разви и прва љубав, коју привуче на се Наталија Михајловна Дешевова. Па и она за не пуну годину дана умрије, оставивши најчвршћи спомен и најљепше пјесме у души пјесниковој... Војна служба, у коју је Надсон по свршеним наукама ступио, омрзну му, а његово, и онако осјетљиво здравље, поткопа за увијек. Он иступи из војске и предаде се сав књижевноме раду, који прекидаше болест, оскудица, жалост и патња. Признање његова талента стече му добротворе, који му намакоше средства за лијечење и он два пута крену безуспјешно у иностранство, гдје га у јануару 1886. затече и смрт. Тако је протекао живот, који је већ у својим првим данима стекао мрачно обиљежје.

На томе основу, који је био пун трагике људске, изграђена је и литерарна физиономија Надсонова. Он није могао бити другим, но што га учинише потреси и недаће живота. Песимизам у његовој лакој и мисаоној пјесми израз је оних хередитарних клица у крви Надсоновој, које разрише младо тијело његово и убише живот у животу. Има у том једноставном песимизму нечега близог, појамног, личног, и ако на мјестима изгледа, као да је у њему изражена само сјета отачаствене земље и туга народне душе.

Та мека и разблажива елегичност пријања уз сва наша чула, ми је упијамо у себе лако као влагу и она убрзо састављ а цијело наше биће.

Тако дјелују све љепоте, којима је извор непосредан, а топлина жива као и наша крв.

За то не може бити стран и заморан овакав Надсонов узвик:

„Животе, сфинго! Ко познаје твоје загонетно ткање? Твој вјечни закон зове се — тренутак! Ко нам означује циљ, коме тежимо слијепо? Ко може казати, што смо ми? Ко равна судбином?“

И кад у тихој преданости Надсоновим ријечима поклањамо сву мисао своју не дијелећи је ни на коју страну, нама није тешко примијенити на њему самом његов стих. „Не, он није мртав! Оборен лежи олтар, али још букти његов огањ. Са стабла убрана ружа још мирише, а разбијена лира у акордама јеца...“

Надсон је наш, јер живи с нама, као наш најинтимнији „Doppelgänger“.

те спада и ова „Вукова“, премда је она понајслабија. По њој самој не може се судити, да је била одвојенија у чему од обичних кућа. Једино се види велика њезина старост. Тако исто камено сједиште и корито обичне су израде, без икаквих украса.

Корјенићи су некад били самостална жупа са неколико својих владара за које историја зна. Доцније су је Турци заузели. Природна љепота, плодност и блага клима чинили су, те су се ту настанили трули турски богаташи — аге и бегови. Чак до Пиве је купљен харач корјенићским Турцима.

Кад се доведу у везу Бранковићеве „Хронике“ са нар. предањем и у неколико са природним љепотама и историјом Корјенића, мислим, да није искључена могућност, да је то некад била постојбина породице Бранковића.

Н. Б. Ковачевић.

БРАНКО ЛАЗАРЕВИЋ:

ИМПРЕСИЈЕ ИЗ КЊИЖЕВНОСТИ.

Не знам откуд и зашто, али ми морамо од неко вријеме рачунати с „онима који долазе у нашој књижевности и књижевној критици. Пред нама се диже све један за другим литерат или критик, ћелав или обријан, с каквим Wilde-овским цвијетом у капуту и с гомилом имена у вјечној приправности, говоре нам нешто и пишу нешто, сваки у пози неког откровења и дубоке мудрости. Нико им не разумије тај лексикографски, шифрирани говор. Нађе се по који пјесник или приповједач, напише у најбољем знању ма и најмању, недужну стварчицу — ево њих! Долазе! Све им је при руци. Енциклопедија се отвара, почињу коментари, егзегеза до у танчине! Цијепа се длака и пишу томови, које чита писац, коректор, по који десператер и — слична литерарна индивидуа. Прозуји кроз новине и часописе ужурбана ријеч о новим „појавама“, критичара протресе критик а пјесника дохвати ускок, јучерашњи друг са Парнаса, свако понесе своје и мирна Босна. Обично се свршава овакво решетање фразом — она ликвидира све и враћа узете позиције побијеђенима у знаку „дјелимичног признања и ободрења.“

Ова у нас продуктивна комедија, која превазилази продукцију *оних што стварају*, досегла је у списима по неких наших „скоројевића“ ниво највеће конфузности и шарлатанства. До јучер су овакве екстензивности „стваралачки“ диспонованих критичара сносили наши дневни и књижевни листови, дајући на тај начин младом перу огледа и подстрека. Али данас! Данас нас ево у читавим књигама! И књига под горњим именом само је један нов доказ за то, што се све у нас не сматра литерарном студијом и критичким портретом.

Замислите! Иво Ћипико, Петар Кочић, Милутун Ускоковић и Бора Станковић — наша дјеца, добра, наивна и крај свег натурализма и веризма ипак платоничка дјеца наше крви и нашег соја — па они фаталисте, пантеисте с примјесом солипсизма, скептици, епикурејци, радикални оптимисте и песимисте у лиризму!!

Ту престаје све! Што имаду заједничкога ти појмови, набацани као рогови у врећу, са оним самониклим, епским, природним, управо инстинктивним причањем и излагањем ових приповједача? Та, њихов поглед на свијет не сиже даље од нашег обичног народног схватања, и кад би га човјек претопио у ритам народне пјесме, нашао би у њему простоту, дух и пластику наше мелодичне епике, народне наше пјесме.

Но, то није главно за наше модерне есејисте. Ваља им изнијети на пазар њихову ученост и њихов критички апарат ставити на сунце! За то се они служе у несташици памети и учтивости најгрубљим комедијаштвом. Спремају ломачу за комарца и дају се на посао, који добро означује њемачки глагол: hineindefinieren. Они у просте ствари уносе неке кучине и беспослице, зачињене снобизмом и анемијом мозга и укуса, па све то онда зову или „студијом“ или „импресијама“. Ако при том једну дивну и највиднију приповијетку Кочићеву (Јаблан) објашњују, као г. Лазаревић, са чисто гладијаторског гледишта, само да с тим у савезу спомену име Меримéово, није никакво чудо, али је свакако testimonium своје врсте (стр. 143.)

Па, ако се прочита и све остало, што пише г. Лазаревић о нашим најистакнутијим писцима, мора човјек доћи до фаталних закључака.

Понајприје г. Лазаревић нити зна опажати нити то може чинити. Он не зна ни изложити садржаја појединог дјела, премда зачињава свој јалови посао апсурдитетима ђачке брзоплетости. Изгледа, као да му пријети опасност, е ће га когод са стране сметнути у искрцавању његове несварене учености.

Тај човјек не зна ни што је реченица, а камо ли стил!

На стр. 150 лупа овако:

„Оно, мало час речено, да г. Кочић има, али, у овом случају бар, у случају *Змијање*, није умео, нити је игра речи, нити је парадокс, и ако је то“.

Нећу овдје да скрећем пажњу толико на евидентне бесмислице, колико на ову управо патолошку интерпункцију.

У овом тону писана је готово цијела књига г. Лазаревића, која износи — 221 страницу!

Не може проћи ни ово без примједбе. Предговор књизи написао је г. Јован Скерлић; а писао га је сасвим узгред, јер му је била главна намисао, да говори о сасвим трећем предмету. А пошто је тешко „уводити“ некога у књижевност, а да се о њему бар нешто не каже, рекао је и г. Скерлић, да су ове импресије „нов знак *бујнога* живота књижевне критике српске“. Не дирајући у то тврђење г. Скерлића, коме је мило бити и ауторитет и leader (па и странчар) у нашој књижевности, нама је ипак чудновато, како је могао оваквом „галиматијасу“ кумовати баш *Скерлић* и дати му свој imprimatur.

Додуше, ријеч г. Скерлића: да ће се г. Лазаревић чути и видјети, обистинила се. Госп. Лазаревић се је збиља *чуо* и збиља *видио* па — то је доста. **Mel.**

ВЕЉКО ПЕТРОВИЋ:

РОДОЉУБИВЕ ПЈЕСМЕ

Београд 1912.

Први пут нам се јавља Вељко Петровић у једној збирци пјесама. Он је нашем читалачком свијету отприје познат и симпатичан. Његов пјеснички рад, у коме има толико нових и снажно изведених мотива, није ни изблиза овом збирком пјесама у цијелости обиљежен. Али и овај прилог довољно утврђује личност Вељка Петровића и допушта, да се о њему створи дефинитиван суд.

Изгледа нам ипак г. Петровић доста смион. У данашње доба, кад је бити патриота, постала ствар пола професиналном, а пола фатастичном, врло необично долази један овећи пјеснички рад, који се већ у наслову признаје патриотским. — Не треба сметнути с ума, да је наша новија поезија потиснула сасвим патриотизам наше умјетне пјесме и да је рад ове врсте озлоглашен поодавно. Од патриотске пјесме до политичке само је један корак, а политичка пјесма и онако „слови“ по некој ауторитативној традицији као „ein garstig Lied“. Тако је онда најлакше пренијети антипатију с политичких и на патриотске пјесме.

Нема сумње, да није ни најлакше ни најблагодарније бити патриотским пјесником. Ту често и у већини случајева остају покушаји само покушајима.

Но, мени чини задовољство што о Петровићевим пјесмама могу говорити као о обнови наше патриотске пјесме, а о самом њему, као о пјеснику народног уједињења, пјеснику новога доба, Леопардију, иредентисти српском и пророку новог живота.

Те пјесме нијесу баналан израз наше жучљиве журналистике, оне се не почињу са жалбом о изгубљеном царству, а не свршују с каквом прорачунаном клетвом на „диндушмана“ српског; оне су пуне трезвене озбиљности, ијетке критике, чистог и узвишеног заноса, а саткане вјештом руком истинског пјесника. Ријеч у њима кључа, тече на душак, жива и обла, увијек готова да послужи мисао и употпуни слику. Она мало кад изневјери и оштети снажну дикцију, мало кад подбаци главној средишњој мисли пјесниковој. А није при том ни скучена ни оскудна, јер Вељко Петровић влада опсежним рјечником, а рима му не подсјећа ни на воду ни на уље Демостеново. Све је ту, што чини стих пјесмом, а писца пјесником; и ја са свјесним задовољством указујем на ову малу књижицу, којој је наслов саливен у црвеним словима, и кажем: Ecce poëta.

Огријешио би се о праведност, кад не бих споменуо, да је ипак у дјелима по кога нашег новијег пјесника било састава, који претендују, да буду макар и донекле сматрани патриотскима. Покушај, да се нашој народној традицији и прошлости пода извјесно мјесто у модерној српској лирици, ваља приписати уз Шантића и Королију нарочито Милану

Ракићу. Он је из појединих маркантних народних елемената створио извјесне умјетничке цјелине с претежно естетском тенденцијом. А у по неким чисто субјективним лирским пјесмама уносио је на симболичан начин народну традицију доводећи је у везу са својим осјећањима (пјесма: Кондир). Али све то с малим изузетком није у себи имало оне праве родољубне ватре, оног бујног подстицаја, који је кадар да постане марсељезом и да се учини предводником једне читаве народне мисли.

Читајући Вељка Петровића мени падају на памет стихови Сватоплука Чеха у „Пјесма роба“: „Робови смо. Туђе смо самовоље лутке, по нама смије лупати свачија песница; што имамо, туђом је играчком, а наша част предана је сваком на милост и немилост. Стадо смо блага, што га у јарму бичем гоне за туђу корист од рана јутра до вечера. Наше није ништа, други са свим нашим влада,..... против нас бива лаж истином, а неправда поретком — и само је небо за нас немоћно“.

Нада све морам истаћи љепоту пјесме „Српска Земља“, која је и формом и садржином јединствена у својој нашој лирици. Необичан и дубок тон њезин подсјећа на пророчански повик: Покајте се, јер је близу час... Кад би се радило о томе, коме да се дâ првијенство за патриотску пјесму: Леопардију (all' Italia) или Вељку Петровићу, ја бих се с удивљењем поклонио Леопардију, али би одабрао — нашу „Српску Земљу...“

С једнаким успјехом, техником и осјећајима испјеване су и ове пјесме: Кенигрец, Босанци, на Сави, Авали, Из честитке једном велеиздајнику, Орлушини, Ускршња пјесма, Војводино стара, Србији.

Ваља знати, да је Вељко Петровић Војвођанин и да из његова пера пријатно звоне стихови „Авали:“

„Из утробе твоје покуљаће лава,
и од твога срца пламенога жара
усахнуће Дунав и Дрина и Сава
и стопит' се опет отаџбина стара.“

или („Србији“):

„О, удри, нек ти одјекне наковањ,
за гуслам' то је Србије нове звук.
Нас хране искре, које јужњак
с чекића твога на кров наш носи.“

или („Ускрња песма“):

„О, срце само кад је живо,
цвјетаће трнови венац ружом!“

Интересантно је, што је Вељко Петровић вратио у живот и класични Хорачев стих, који је тако био мио пјеснику „Шишатовачке харфе“, умном владици Лукијану Мушицком.

Ипак се мора примијетити, да баш све пјесме, које су унесене у ову збирку, није требало уносити. Има их неколико, које управо оскудијевају на свему ономе, чиме друге обилују. И омашака логичких има у њима, а и стих и рима заостају у велико. Спомињем нарочито „Међу боровима, Реч роду, Црвена песма, На глассмрти Ђорђа Скопљанчета и т.д.“

Има ту н.пр. и доста чудних насиља, а и бесмислица:

„Са себе плесан сперимо
И кал што кужи туј.“ (!!)

„Што рђин глоџе зуб,
Све извештало, напукло,
Ма некад био дуб.“ (!)

„Црвеног *стега* син.“ (!) (стр. 15. и 16.)

„... тане
Што *глуūо* звизне с неизвјесне(!) стране.“ (стр. 17.)
„Над њим се злослутно роји
Грабљивих врана ко облак лош“(?) (стр. 21.)

„Нек је наше *древо* сито“(!) (стр. 27.)

Пјесме своје подијелио је пјесник у IV одломка: Разабирање, У грозници црних дана, Сналажење и на чистини. У тим одломцима изнесен је сав реалистички поглед пјесников на национални наш проблем, који пјесник рјешава позитивним својим патриотизмом:

Вјерујте прво!
Обновите се здравим животом!
Не чекајте ни чуда ни милости!

О патриотизму Вељка Петровића не треба сумњати, а његовим патриотским пјесмама ваља вјеровати као најбољим творевинама ове врсте. **Mel.**

Д-р ФРАНО КУЛИШИЋ:

ЏИВО БУНИЋ ВУЧИЋЕВИЋ.

Литерарно-исторички прилог познавању лирске поезије у Дубровнику у XVII. вијеку.
Издање Матице Српске у Дубровнику. Књ. 3. Дубовник 1911.

Д-р Франо Кулишић није се могао отети погрјешци бечке славистичке школе, која сличне послове проучава с метарске и језичне стране, док се на естетску не осврг-

ће нимало. У Кулишићевој књизи не желимо то узети и не узимамо као погрјешку. Овакав рад може бити добар и без тога.

У почетку своје књиге говори писац о XVII. вијеку у дубровачкој књижевности и пореди га са XVII. вијеком у талијанској књижевности. Говорећи напосе о Буниħу најбоље је оцртао утјецај Кјабрерин на нашега пјесника.

Особито је важан дио Кулишићеве књиге Буниħева биографија, па и ако је она само у цифрама и gradus-има honorum, ипак је много вриједна, пошто о Буниħу досад нијесмо знали управо ништа.

Најбоље би било да је писац овим и започео своју књигу, а све остало, што је којекуда разасуо, [увод; литерарне прилике у Дубровнику; Буниħ и Кјабрера] да је надовезао на биографају, па би цјелина била далеко боља, и не би се опажала толика мршавост појединих партија.

Даље говори Кулишиħ о рукописима, који су му служили као подлога у његову раду. Велика је штета, што се није потрудио да дође до свих Буниħевих рукописа (а могао је и требао то учинити), па да му рад барем с ове стране буде дефинитиван. — Затим говори писац о Пландовању, о Мандаљени, о метрици у овим дјелима, а коначно додана је још 21 нигдје нештампана Буниħева пјесма.

Партија о Мандаљени израђена је (разумије се у смјеру читаве књиге) најпотпуније и одлично, али је тим слабија глава о Пландовању. Истина, осим на овом мјесту (с. 57—68). говори се о Пландовању још и на с. 25—36, али су све то цитати из Шафарика, Пуциħа, Љубиħа и Решетара.

У читавој књизи најуспјелији је чланак: Буниħ или Орације Мажибрадиħ, у ком је доказано, да су неке пјесме, које су се приписивале Мажибрадиħу, Буниħеве, и то тако јасно, да о том не може више бити сумње.

У другом чланку о Мандаљени (узевши све заједно с. 117—168 и 205—214) зашао је писац у танчине. У њ је унесено много нових погледа, па заслужују пажњу чланци: О Мандаљени у опште и Садржина Мандаљене. Не смета, што је о овој ствари писано можда нешто и сувише, али је штета, што се ова прецизност ни из близа не види у чланку о Пландовању — најбољем пјесниковом дјелу.

Издање овог дјела дало је повода нападајима на „Матицу“, којој се с много страна приговара, да овакви радови (као Кулишићев) нијесу за њезине едиције. Сви ми добро знамо да овакви радови иду у академијске едиције, али треба да знамо и то, да наше академије имаду толико нагомиланога материјала, да сваки нови рад, док дође на ред, треба да чека годинама. С тога треба „Матици“ баш одати хвалу, што је ово дјело издала и уздржала амбицију к раду једнога младога писца — доста ријетка на овом пољу. Коначно, колико су само класика издале Српска Књижевна Задруга и Матица Хрватска, и то таквих, који далеко прије спадају у академије, него ли овај Кулишићев рад! Та друштва чине то каткад и данас, и нико паметан не држи то за зло, па кад Матица Дубровачка изда дјело једнога Дубровчанина о једном Дубровчанину, онда то постаје неопростив гријех! А што безразложни нападачи Матичини мисле, да ће ова књига Матичина имати мало читалаца, нека се Матица тјеши жалосном утјехом, да се и многе далеко актуелније ствари из едиција Српске Књижевне Задруге и Матице Хрватске већ деценијама слажу непрочитане у ормаре и чекају будуће покољење, које ће требати да има више и смисла и интереса за нашу и онако сиромашну критичку књижевност.

Овакве приговоре Матица ће лако оправдати, али наш приговор да њезина књига — и то још оваква — излази у свијет с онолико језичних и штампарских погрјешака, то не може оправдати ни она ни њезин коректор. Коначно мислимо, да је ову књигу требало издати латиницом. **В.**

БОГДАН ЛАСТАВИЦА

Лањски нам Божић донесе његове „Прве откосе“, а овога Божића ето немила смрт покоси младога, симпатичнога косца. Био је син кршне Лике. Мучећи се од малих ногу без родитеља у школама нарушио је здравље, и баш кад је дошло доба, да би могао најбоље радити, нагна га неизљечива болест, да прекине нит живота. Жртва наших јадних прилика.

Као слушалац филозофије у Загребу сарађивао је у „Савременику“ и „Бранкову Колу“, и служећи идеји народнога јединства настојао једну грану с другом упознати: Хрватима је при-

казивао српске приповједаче, а Србима хрватско позориште. — У „Савременику“ 1906. под натписом „Српска приповиједетка млађега нараштаја“ приказује украће: Матавуља, Сремца, Илића, Нушића, Ђоровића па Прибићевића, Вељка Милићевића, Ускоковића, а опширније: Станковића, Кочића, Ћипика, Милана Будисављевића и Домановића, а с највише симпатије приказао је Кочића. — 1907. изашао је и његов некролог Паји Марковићу Адамову, приказ рада Матавуљева и рада Јоксима Новића Оточанина. — У „Бранкову Колу“ изашла је 1905. његова прича „Под Мрсињем“, а 1907. дописи под натписом „Хрватско Земаљско Казалиште у Загребу“, гдје приказује у четири маха казалишни рад. Повише се задржава код Војновићеве „Смрти Мајке Југовића“. Препоручује управи, да даје више српских комада.

У „Наставном Вјеснику“ (1906.) описао је „Коренички говор“ методом Будманијевом, а не Строхаловом. Приступио је послу спреман проучивши и друге радње о нашим дијалектима (Шурмин Кушар, Милас, Решетар).

Године 1907. издало је у Загребу „Српско академ. пот. друштво“ књигу „Новији српски приповједачи“ (Ђоровић, М. Будисављевић, Станковић, Домановић, Ћипико, Кочић, Ускоковић). Приредио је ту књигу на част друштву врло укусно Богдан Ластависа. То је признала критика. Само се у јавности није знало, да је књига мука Ластависина.

Школске године 1907/8. био је једно вријеме помоћни учитељ у реалној гимназији загребачкој, а пошљедње три године намјесни учитељ сушачке гимназије. Свуда је стекао симпатије и поштовање и међу ђацима и међу колегама.

Пошљедње су му дјело „Први откоси“. Сам каже за те „откосе“, да су „приче, импресије, пјесме у прози и др.“ Има их шеснаест. У првих дванаест свуда пишчево „ја“, сама лирика, осјећаји, сузе, плач. Сентименталност често не допушта писцу да дубље разматра и тражи узроке мотивима. Он се највише задовољава, да с много њежности, љубави, осјећаја, констатира чињенице. Али су све прекаљене на пјесничкој души, па кад их једном почнемо читати, радо их не остављамо до краја. Ево неких момената. Изађе преда њ и друга му гладно сироче, а што они? „Извадимо све, што смо имали у торбици“. Дјевојка плаче на гробу материну, а он не може ни гледати од туге, него вели другу: „Хајдемо

одавле!“ (Сјени). — Пролази мимо просјаке, и шта би? „Све, све сам им дао, што сам имао уза се“. (Не имао). — Жали презрену и сатрвену грјешницу. (Грјешница). — Приказује Божић сирочета с немилом маћехом. (Црвени колачићи.) Ову је цртицу држао писац за најбољу ствар у овој књизи. Вриједна је, само штета, да је отац онако нагрђен, а дијете само приповиједа. — Тужна пастира тјеши свирала, овчице и шева. (Под Мрсињем). — Захвалан је потоку, јер је напојио жедну и нахранио гладну сиротињу нашу и нијемо благо; њему је повјерио и свете сузе, јер је знао да ће их пронијети мимо свјежи гроб родитеља његова (Крај потока). — Љуби и тврду и хладну своју земљу: „Остајем овдје босоног и појићу земљу своју капљама зноја, јер је исцијеђена, мекшаћу је сиротињском сузом, јер је тврда под плугом...“ (Моја земља). — Као да за се каже писац: „Цијелу младост провео је над књигом. Над њом му је увенуло лице, али је над њом расла и снага ума“. (Ја и он). — Тако и ово: И ја мирно лежим наузнак и трпим муке болан — преболан. Лежим у туђој собици и све, све је око мене туђе, па је све хладно као и онај вјетар, штоно онако безобзирно тресе прозорима као да хоће, да у собу провали и да ми охлади оно мало живота, што га осјећам“. Лијепо приказује измирење задруге на Божић. (Из куће Грбића). — У пошљедње четири приче који су половина цијеле књиге, писац је објективнији, мирнији, напреднији, реалнији. У „Прољећу“ интересантно приказује борбу с аналфабетизмом; у „Љету“ глад и продирање напреднијих идеја у народ; у „Јесени“ и „Зими“ рђаве пошљедице одлажења у Америку. Све у својој домовини Лици. Ови су почеци оправдавали наде, да ће Ластавица достојно наставити посао двојице Будисављевића. — Био је Ластавица њежан, миран, повучен, али у интимном друштву било је у њега толико духовите шале, хумора, па и сатире, да је управо чудо, да та његова особина није избила у „Првим откосима“. За изборне борбе у вријеме Раухово написао је у „Србобрану“ као допис из Коренице изврсну сатиру, у којој се тако успјешно наругао покушајима једне странке, да мало није Лика и Банија пропуцала од смијеха.

Поменут је већ у јавности његов поклич професорима, да се не срамоте код избора. Још послије смрти излазе му

чланци у „Српском Колу", гдје је за сељаке прикладним начином рашчинио народне пјесме.

Слава ти, Ласто! — го

Милутин Ускоковић: — **„Кад руже цвјетају".** — То је најновија збирка Ускоковићевих приповиједака, којима је доста тешко успјети у оној истој читалачкој публици, у којој се још увијек читају с допадањем и љубављу његови „Дошљаци". Књига у себи садржаје прикупљене омање радове Ускоковићеве, који су већином штампани по нашим књижевним листовима.

Лак и жив начин излагања, једнако добра особина у г. Ускоковића као и његово опажање, чини га брзо симпатичним читаоцу. Предмет је његова рада и разноврсан је и монотон. Махом су то типови са промашеним животом, којима је младост убијена послугом и мемљивом сиротињом. Све су то типови школе и послуге, који као инвалиди ступају у живот, имајући у њему једну свијетлу оазу, као најкрајњи свој циљ: класу и мирно кућиште. — Ипак ми се чини, да је у овој збирци најуспјелија кратка прича „Лаковане ципеле". У њој приповједач не приповиједа само, већ и с таквом вјештином црта и поетира, да у нашој свијести кад довршимо читање остаје мисао, садржина и импресија најтрајнијом.

Љујо кнез Војновић: — **Књижевни часови** 1890—1905. године. Накнада књижаре Мирка Брајера. Загреб 1902. г. Цијена 3 кр. Страна 256.

Под горњим насловом издат је низ чланака заслужног писца књиге „Пад Дубровника", Д-р Луја кнез Војновића. Ту је кратак чланчић читаоцима, па: Два дана на Лопуду. — У Стану. „Осман" под републиком. — Серафин Гучетић. — Александријско питање. Један син Маројице Каботе. — Перо Бурмани. — Смрт дубровачкијех стијена. — Један испит савјести. — Анексија Босне пред историјом.

Читалац ће ту наћи поред естетске насладе, коју изазивају љепоте дубровачког острва, и одломке из дубровачког живота и његове левантске политике, као и портрете неких виђенијих Дубровчана. Серија чланака се завршава са историјско-дипломатском студијом о анексији двију најљепших српских провинција — Босне и Херцеговине. Студија није дуга, (свега 37 стр.), али је написана тако, да ни једна страна тога важног питања није остала недодирнута и неосвијетљена. Маркантна и силним потезима изнесена је сва закулисна игра, која је претходила томе судбоносном догађају. Многа питања која су тек дотакнута и дато им обиљежје, принуђавају на разна размишљања о нашим политичним и националним питањима.

Читаоци су били већ објављени у разнијема српскијема часописима, али тијем књига ништа не губи у својој цијени.

Ш.

Иво Ћипико: — **Крај Мора**. — Издање Матице Српске у Дубровнику. Књига 4. Штампа Српске Дубровачке Штампарије.

На 264 странице осмине штампано је тринаест Ћипикових приповједака. То је најновија Ћипикова књижевна ствар. У предговору сам писац овако каже: „Ова збирка мојих, већином кратких прича, мимо све остале, најмилија ми је. У њој су сабрани моји утисци и часовита лака запажања растркана по острвима и Приморју, кад сам упокојен сласти живота безбрижно, прожет слатком меланхолијом гледао Сунце и Море. Сјећа ме густих ра́та и влажних жала, сјећа ме на испустан, млад живот, кад ми на памет није долазила мисао: чему да живим? Најраније од ових прича писане су импресивно, нагонски, са потребом да пишем — оне су чисто моје. Пишући их, нисам дуго размишљао, чуствовао сам и у страсти и у самилости....“

Ми на ово можемо да надодамо само то, да ове приче не спадају у најљепше Ћипикове ствари. Тим ипак не кажемо, да нијесу лијепе, већ их на против препоручујемо, а Матица Српска у Дубровнику без сумње је врло добар избор учинила кад је ову Ћипикову збирку уврстила у своја издања. Ове се приче врло пријатно читају, а у њима је тако приказан живот нашијех примораца и оточана, како то само Ћипико и умије и зна.

К.

Српско-хрватски алманах. Изишао је прије неког времена српско-хрватски „Алманах“ за 1911. год. (књига II), који је, као и прошлогодишњи, уредио Милан Ћурчин. „Алманах“ је покренут с лијепом намјером: да се и њиме манифестује, на чисто књижевном пољу, јединство српскога и хрватскога народа. Овогодишња књига има два дијела. У првом су дијелу неколики одломци Доситеја Обрадовића (чијој је успомени и посвећена ова књига), у којима се говори о јединству Срба и Хрвата. Затим долази чланак Ватрослава Јагића „Неколике цртице из моје прошлости“, чланак Стојана Новаковића „Након сто година“, чланак М. Мурка „Јединство језика и књижевности Хрвата и Срба“ (латиницом) и најзад писмо д-ра Јована Цвијића уреднику „О народном језику“.

У другом дијелу су састави писаца и њихових критичара. Од писаца у овој су књизи заступљени само пјесници, и то: Милан Беговић, Драгутин М. Домјанић, Милета Јакшић, Рикард Каталинић Јеретов, Јосип Миличић, Вељко Петровић, Милан М. Ракић, Светислав Стевановић и Алекса Шантић — сви са

по двије пјесме; Јован Дучић, Мирко Королија — са по три пјесме; Милутин Јовановић, Јосип Косор, Даница Марковић, Андрија Милчиновић, Владимир Назор, Сима Пандуровић, Велимир Ј. Рајић, Анте Тресић Павичић и Аугустин Ујевић — са по једном. — Од критичара заступљени су: Богдан Поповић („Искреност у књижевности“), Тих. Р. Ђорђевић („Народни пјесник и народна традиција“), Драгутин Прохаска („Два савремена пјесника из Босне“), Павле Поповић („Бранкова „Туга и Опомена““), Адела Милчиновић („Заборављене пјесме“), Јован Дучић („Милорад Митровић“), Бранко Лазаревић. („Версификација Милана Ракића“), Тихомир Остојић („Из старе пјесмарице“), Бранимир Ливадић („Уредникове поруке пјесницима“) и Милан Ћурчин („Богдан Поповић — фрагменти —“).

Одбацивши уредников чланчић о Богдану Поповићу, а тако исто и претенциозни и конфузни чланак Јована Дучића о Милораду Митровићу, остала је садржина „Алманаха“, може се рећи, добра и занимљива. Техничка је израда добра. Алманах се може добити уБеограду у књижари С. Б. Цвијановића. **М.**

Историја српских штампарија, од Властимира Будимовића. Цијена 1·20 кр. стр. VI + 96. 1912. Биоград.

Писац је имао намјеру попунити једну доста осјетну празнину у нашој културној историји и, дати потпун преглед развитка српских штампарија, којег до сада није било.

Поред извора које је писац сам потражио, послужио се, у главноме, расправом г. Љ. Стојановића, Ј. Скерлића и Ј. Радонића.

Главну пажњу је писац поклонио развитку штампарског посла у Србији самој, док о другим српским покрајинама говори кратко и доста непотпуно; тако да се не може рећи да је дао све што је потребно дати о развитку штампарског посла код Срба. Али и оваква каква је, књига је добро дошла за све који се историјским питањима, у опште, баве. **Ш**

Слободан Јовановић: — **Макиавели.** — Недавно је изишла из штампе у 2. издању расправа Г. Јовановића о Макиавели-ју. Приликом овог другог издања (прво издање 1907.) писац је мјестимице исправио текст, допунио га, а на појединим мјестима сасвим изнова написао. У овој расправи Г. Јовановић бави се искључиво политичким идејама Макијавелијевим, које су познате под именом „Макиавелизам“. Те идеје Макиавели је изнео у два своја дјела: у „Расматрањима првих десет књига Тита Ливија“ и у још познатијем дјелу „Владалац“. Главне мисли из оба дјела изнио је Г. Јовановић, објашњујући их приликама, у којима је Макиавели живио, ерудицијом самога писца и најзад његовим карактером. Кри-

тички поглед на вриједност Макиавелијеве докрине, којом је расправа завршена, заслужује нарочиту пажњу. Скрећемо пажњу на ову занимљиву књигу, коју вреди прочитати.

Душан Д. Вуксан: — **Читанка из лијепе српске књижевности.** — Цетиње, 1912. стр. 94. Мала ова књижица, са пробраном садржином, намијењена је питомцима војне школе као уџбеник. Као предговор стављен јој је на чело кратак увод, који на пријегледан начин излаже значење и подјелу наше књижевности. За тим се нижу пјесме и штива већим дијелом из наше традиционалне литературе. Умјетна књижевност заступљена је с пјесмама Сима Милутиновића, Николе I., Лазе Костића, Змаја, Бранка, Војислава и Ђуре Јакшића. Приповиједтку представљају Лазаревић, Домановић, Јакшић, Глишић и Љубиша. Књига ће добро послужити циљу, коме је намијењена. —i

---

Мићун М. Павићевић: — **Стари Мотиви.** — Издање књижаре А. Рајнвајн. Недавно је изашла нова збирка пјесама под горњим насловом. Пјесник, који је добро познат у нашој отаџбини, збиља је истрајан и готово неуморан у својим књижевним напорима. Ко је прочитао „Горске руже“ и „Брђанке“ од истог писца, наћи ће у овој збирци, да је пјесник ипак напредовао за ово вријеме.

Његови „Стари Мотиви“ имају према ранијима пјесмама углађенију форму и савршенију верзификацију. Али у њима нема онога, што чини и зачиња пјесму. Г. Павићевићу не достаје имагинација и његова поезија постаје штура, укочена и шаблонска. То се да и разумјети, јер је пјесник готово самоук, па се осјећа, да му недостаци дубље културе отежавају рад и успјех. Ова околност, не би додуше имала улазити у оцјену његова литерарнога рада, али је није сувишно помињати, јер она и оправдава лично писца и признаје му трудољубивост. Па ипак г. Павићевић може створити лирску пјесму, којој успјех зна бити већи од средњег.

„Стари Мотиви“ обрађују предмет из наше народне прошлости. Намјера је пјесникова, да у пјесми очува традиције појединих истакнутих јунака. По томе је тенденција ових пјесама чисто баладна. Тај тако тежак облик пјеснички (балада) није за г. Павићевића. Он је у њој морао посрнути. А што је главно, писац је напросто угушио и сам садржај својим прекрцаним описима и лирским додацима, који су на више мјеста још и силовити и укочени. Излагање је опет сувише тромо и бескрвно, тако да човјек читајући стих за стихом заборавља садржај и смисао.

„Стари Мотиви“ успјели су једино као — ритам. —в.

Друштво Српских Књижевника. У Београду је основано удружење чија основна правила гласе: 1. Ради личног упознавања и заштите својих интереса, српски радници на лијепој књижевности, оснивају у Биограду удружење називом: Друштво Српских Књижевника. — 2. Редовним чланом овог удружења може бити сваки српски књижевник, који је својим оригиналним белетристичким радовима стекао право на то име а који добије двије трећине гласова.

Оснивачи су: Станковић, Нушић, В. Рајић, Петковић, Марковић-Татићка, Ненадић, Димитријевићка, Вукасовић, Ст. Предић, М. Ускоковић, Јовкић, Пандуровић. — Оснивачи су позвали да ступе у друштво још око 50 наших пјесника, приповједача и драматичара из Србије и осталих наших крајева. Сваки данашњи српски писац осјећа потребу једног професионалног удружења, у којем ће наћи заштите за своју личност и свој рад.

У Београду је до скоро постојало једно удружење под називом Српско Књижевничко Друштво. Али је друштво још у почетку погријешило што није рашчистило са тим појмом „књижевничко“, те су у њега ушла махом лица, која су била ближе новинарству, науци, свему другом него лијепој књижевности. То је учинило да књижевничко друштво пропадне још у повоју.

Како ће пак бити са овим новим удружењем, видјеће се. Оно пред собом има јасан и практичан циљ: радити на подизању материјалног положаја српског књижевника и спасти га од експлоатације. А нашег књижевника експлоатише свако: књижар и критичар, уредник књижевног листа и одбор књижевних задужбина, друштво и држава.

Стјечај за награду из задужбине архимандрита Нићифора Дучића. Академија Наука расписала је стјечај за награду до 1200 динара у злату из задужбине архимадрита Нићифора Дучића за најбољи спис из српске филологије, географије или етнографије у опште. Списи својом обрадом морају одговарати просјечној вриједности радова у Академијиним издањима и морају изнијети најмање шест штампаних табака. Награђени спис је својина пишчева, а писац добија награду кад дјело наштампа најмање у 500 примјерака и поднесе Академији 50 примјерака. Ако писац не наштампа награђено дјело у року године дана, губи право на награду.

Награђено дјело може и Академија штампати.

Списи за ову награду подносе се Академији до краја мјесеца децембра ове године.

Стјечај за Стаменковићеву награду. Академија Наука расписала је награду до 1000 динара у злату из задужбине

Димитрија Стаменковића за најбоље *пойуларно* написан спис о једној од ових тема: о Српству и српској мисли, о отачаствољубљу о вјери, о моралу и истини, о раду и приљежању, о чувању здравља. Писци могу изабрати коју хоће од ових тема и обрадити је у ком хоће облику књижевном. Такмичити се могу на првом мјесту нештампани оригинални списи, па тек нешпампани пријеводи. Спис не може бити мањи од 8 ни већи од 16 штампаних табака, а подноси се Академији до краја септембра 1912. године.

Стјечај за награду из задужбине Милоша Ж. Петровића. Академија Наука расписала је награду од 650 динара у злату из задужбине Милоша Ж. Петровића за најбоље оригинално дјело из области историјских, литералних или моралних наука. Спис треба да изнесе најмање 6 штампаних табака, а треба га поднијети Академији до краја мјесеца децембра 1912. године. Награђени је спис својина пишчева, а награда ће се издати писцу, кад дјело наштампа и поднесе Академији 50 наштампаних примјерака.

NACIONALNA BIBLIOTEKA CRNE GORE ĐURĐE CRNOJEVIĆ

П. н. претплатницима „Дана“.

До јучер смо готово мислили, да ћемо заостатак наш, што га учинисмо касним почетком и нередовним излажењем листа, било на који начин надокнадити. Данас увиђамо, да је то немогуће. Државна Штампарија толико је заузета државним пословима, да свака мисао о једногодишњем комплету „Дана“ за 1911. годину, пада. За то одлучисмо, да са 6. бројем закључимо 1911., а овим бројевима отпочнемо нову годину. Надамо се, да нас у новој години неће прогонити прошлогодишња незгода, и да ће нам поштовани претплатници одобрити нашу одлуку.

Оним претплатницима који уплатише претплату за цијелу 1911. годину, преносимо претплату на прву половину 1912. т.ј. до краја јуна.

Уредништво „ДАНА“